

Kornelija Mrnjaus

RAZGOVOR
O VRIJEDNOSTIMA
– TIHO I NAGLAS

ffri

Razgovor o vrijednostima – tiho i naglas

Izdavač

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet
Sveučilišna avenija 4, 51000 Rijeka

Za izdavača

prof. dr. sc. Barbara Kalebić Maglica

Recenzenti

doc. dr. sc. Amina Isanović Hadžiomerović, Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet
(Bosna i Hercegovina)

prof. dr. sc. Siniša Kušić, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet (Hrvatska)

izv. prof. dr. sc. Stanislava Marić Jurišin, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet
(Srbija)

doc. dr. sc. Bojana Vignjević Korotaj, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet (Hrvatska)

prof. dr. sc. Sofija Vrcelj, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet (Hrvatska)

Lektura i korektura

Gordana Ožbolt

Dizajn i grafičko oblikovanje

Welt d.o.o.

Tisak

Grafik d.o.o.

Naklada

100 primjeraka

CIP zapis je dostupan u nacionalnom skupnom katalogu knjižničnog sustava Bukinet (katalog.bukinet.hr) pod brojem 991006040344509366.

ISBN (tiskano izdanje): 978-953-361-162-4

ISBN (e-izdanje): 978-953-361-163-1

© Sva prava pridržana. Niti jedan dio ovog izdanja ne smije biti objavljen, pretiskan ili distribuiran bez prethodne suglasnosti izdavača.

Odlukom Fakultetskog vijeća Filozofskog fakulteta u Rijeci (KLASA: 611-01/26-01/15, URBROJ: 2170-1-41-01-03-26-2 od 29. svibnja 2026.) ovo se djelo objavljuje kao izdanje Filozofskog fakulteta u Rijeci.

Referenca (APA 7):

Mrnjajs, K. (2026). *Razgovor o vrijednostima – tiho i naglas*. Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.

Kornelija Mrnjaus

RAZGOVOR
O VRIJEDNOSTIMA
- TIHO I NAGLAS



Rijeka, 2026.

ZAHVALE

Ova je knjiga nastala zahvaljujući vremenu, iskustvima i promišljanjima svih sudionika istraživanja kojima ovim putem iskreno zahvaljujem.

Veliku zahvalnost dugujem recenzentima — doc. dr. sc. Amini Isanović Hadžiomerović, prof. dr. sc. Siniši Kušiću, izv. prof. dr. sc. Stanislavi Marić Jurišin, doc. dr. sc. Bojani Vignjević Korotaj i prof. dr. sc. Sofiji Vrcelj — čiji su stručni uvidi, podrška i dobronamjerni prijedlozi značajno pridonijeli oblikovanju i kvaliteti rukopisa.

Iskreno zahvaljujem gđi Gordani Ožbolt na predanoj i pažljivoj lekturi teksta.

Posebno mjesto pripada tvrtki Welt d.o.o. i g. Dinu Sefaji, čije je profinjeno i iznimno profesionalno grafičko oblikovanje ovoj knjizi podarilo prepoznatljiv vizualni identitet i zaokružilo je kao cjelinu.

SADRŽAJ

Uvod	7
Kultura kao okvir društvenih vrijednosti	11
Vrijednosti kao orijentiri društvenog i osobnog djelovanja.....	17
Vrijednosti tijekom povijesti	25
Institucionalni odgoj kao prostor oblikovanja vrijednosti.....	31
Vrijednosti u odgojno-obrazovnom sustavu u Hrvatskoj.....	39
Vrijednosti u hrvatskom društvu iz pedagoške perspektive – istraživački pristup i rezultati.....	47
Vrijednosti koje oblikuju odgojno-obrazovni sustav	52
Vrijednosti koje oblikuju obiteljski život	64
Vrijednosti koje oblikuju svakodnevni život.....	77
Zaključak i pedagoške implikacije	135
Pogovor	139
Literatura	143
Sažetak	151
Abstract	152

Uvod

Vrijednosti predstavljaju temeljne smjernice ljudskog djelovanja, no zbog svoje prisutnosti u svakodnevnom životu često se podrazumijevaju, ostajući nevidljive onima koji ih žive. U interakciju s drugima često ulazimo s uvjerenjem da svijet promatramo na istovjetan način te da pojmovima, situacijama i vrijednostima pridajemo jednaka značenja. Takva pretpostavka pritom ostaje neizrečena, ali snažno utječe na to kako tumačimo postupke drugih ljudi i procjenjujemo njihove stavove.

Pretpostavka univerzalnosti vlastite perspektive obično je izvor nesporazuma i pogrešnih interpretacija. Razlike u interpretacijama ne javljaju se samo između pripadnika različitih kultura, nego i unutar iste kulturne zajednice, pri čemu se pretpostavljena sličnost često pokazuje slojevitom i višeznačnom. Ono što se na prvi pogled čini zajedničkim i podrazumijevanim nerijetko se, pri dubljem uvidu, pokazuje kao složena mreža različitih iskustava, interpretacija i razumijevanja vrijednosti. Stoga promišljanje vrijednosti nije samo pitanje razumijevanja društva kakvo jest, nego i uvida u različita iskustva i interpretacije kroz koje se te vrijednosti oblikuju u svakodnevnom životu.

Poticaj za ovu knjigu proizašao je iz istraživačkog iskustva predstavljenog u knjizi *Kultura, vrijednosti i odgoj u Japanu* (Mrnjauš, 2018). Na pitanje kako joj

je bilo odgovarati na istraživačka pitanja, sudionica istraživanja istaknula je da joj je bilo teško pisati o vlastitoj kulturi jer je doživljava kao nešto posve prirodno i samorazumljivo, gotovo nevidljivo – kao dio sebe u kojemu ne vidi ništa osobito. Drugim riječima, ono što svakodnevno živimo, rijetko postaje predmet svjesne refleksije i analize. Ipak, upravo su je postavljena pitanja potaknula na dublje promišljanje i novo razumijevanje vlastita kulturnog konteksta.

Slična iskustva iskazali su i sudionici istraživanja provedenog u hrvatskom kontekstu. Odgovarajući na pitanje „Kako vam je bilo odgovarati na pitanja?“, isticali su da je proces bio istodobno zanimljiv i zahtjevan, ali i koristan jer im je pomogao razbistriti sliku o kulturi i vrijednostima u hrvatskom društvu, osvjestiti vlastite običaje i uvjerenja te razlikovati osobnu perspektivu od onoga što percipiraju kao društvenu stvarnost. Proces odgovaranja pokazao se, dakle, ne samo kao istraživački postupak prikupljanja podataka nego i kao svojevrsna refleksivna vježba koja sudionike potiče na promišljanje vlastita mjesta unutar širega kulturnog konteksta.

Promišljati o pitanjima bilo mi je zanimljivo. Smatram da velik broj njih spada u onu kategoriju pitanja o kojima se ne razmišlja često, stoga ne mogu reći da nije bilo zahtjevno odrediti svoj stav o određenim karakteristikama Hrvata. ...Sve u svemu, smatram da je odgovaranje na pitanja bilo i korisno jer mi je omogućilo da sebi dodatno razbistrim sliku o kulturi i vrijednostima Hrvata samo promišljajući i oblikujući misli o zadanim pitanjima.

Svi aspekti života i kulture Hrvata toliko su mi uobičajeni da i ne shvaćam koliko su neki od aspekata naše kulture neobični, neočekivani ili čak problematični. To me potaknulo da dublje razmislim o vlastitim običajima i uvjerenjima te da bolje razumijem dinamiku hrvatskoga društva i kako naši običaji oblikuju svakodnevni život i međuljudske odnose.

Jedino mi je bilo teško razlučiti svoju perspektivu (onako kako ja živim u svojoj obitelji i kakvo je bilo moje odrastanje) od onoga što zapravo jest hrvatska stvarnost.

Ovo razmatranje otvorilo je pitanje koje je ujedno i polazište ove knjige – koliko zapravo poznajemo kulturu kojoj pripadamo dok je živimo, a ne analiziramo je, uzimajući obrasce ponašanja, norme i vrijednosti zdravo za gotovo? Iako je često opisivana kao neuhvatljiv i višeznačan konstrukt, kultura se najčešće prepoznaje tek onda kada postane predmet refleksije. Dok je živimo, kultura se čini gotovo nevidljivom; tek kada pokušamo o njoj govoriti, opisivati je ili objasniti drugima, postajemo svjesni njezinih implicitnih pravila i vrijednosnih pretpostavki.

Ako se vrijednosti oblikuju u složenoj međudjelovanju kulture, društvenih institucija i osobnog iskustva, uvid u njih moguće je ostvariti praćenjem načina na koji ih pojedinci opisuju i povezuju s vlastitim iskustvima. Iako se vrijednosti često istražuju kvantitativnim metodama kojima se nastoji identificirati njihove hijerarhije i strukture, znatno je manje istraživanja usmjerenih na uvid u to kako pojedinci opisuju i artikuliraju vrijednosti vlastite kulture u svakodnevnom iskustvu. Stoga se u empirijskom dijelu ove monografije kvalitativnim pristupom nastojalo saznati kako budući odgojno-obrazovni profesionalci opisuju vrijednosti u suvremenome hrvatskom društvenom kontekstu.

Da bi se sustavno pristupilo razmatranju odnosa između kulture, vrijednosti i odgoja, knjiga je strukturirana u teorijski i empirijski dio. U teorijskom dijelu najprije se razmatraju temeljni pojmovi kulture i vrijednosti te njihova uloga u oblikovanju društvenog i osobnog djelovanja. Posebna se pozornost posvećuje razumijevanju vrijednosti te njihovu povijesnom razvoju i promjenama u različitim društvenim kontekstima. U nastavku se razmatra odnos odgoja i vrijednosti, pri čemu se odgoj promatra kao prostor prijenosa, oblikovanja i kritičkog promišljanja vrijednosti. Posebno poglavlje posvećeno je analizi odnosa odgoja i vrijednosti u hrvatskom obrazovnom kontekstu. U empirijskom dijelu knjige predstavljeni su rezultati kvalitativ-

nog istraživanja usmjerenog na opis vrijednosti u suvremenom hrvatskom odgojno-obrazovnom kontekstu. Analizom refleksija sudionika istraživanja nastojalo se produbiti uvid u vrijednosne obrasce koji se prepoznaju u svakodnevnom životu te u načine na koje pojedinci povezuju osobna iskustva s društvenim i kulturnim okvirom u kojemu žive.

Namjera ove knjige nije ponuditi konačne odgovore niti izvoditi generalizacije o hrvatskim vrijednostima. Takve bi generalizacije nužno pojednostavile složenu stvarnost društva obilježenog različitim iskustvima, generacijskim perspektivama i društvenim okolnostima. Knjiga prije svega nastoji prepoznati i artikulirati vrijednosti u hrvatskom odgojno-obrazovnom kontekstu, kako bismo jasnije osvijestili vlastite implicitne pretpostavke, načine razmišljanja i normativne okvire unutar kojih djelujemo. U tom je smislu zamišljena kao poziv na promišljanje – pokušaj da se samorazumljivo učini vidljivim, a vidljivo podložnim kritičkoj analizi. Tek kada ono što smatramo očitim postane predmet refleksije, otvara se prostor za dublji uvid u vlastitu kulturu i vrijednosti koje je oblikuju.

Kultura kao okvir društvenih vrijednosti

Razumijevanje kulture nezaobilazno je polazište svakog promišljanja o društvenim vrijednostima i odgoju. Vrijednosti se, naime, ne oblikuju u društvenom vakuumu, nego nastaju i razvijaju se unutar širega simboličkog i značenjskog sustava koji određuje način na koji članovi određenog društva interpretiraju stvarnost. Kultura u tom smislu djeluje kao interpretativni okvir unutar kojega pojedinci uče kako razumjeti društvene odnose, procjenjivati ponašanja i oblikovati vlastite stavove. Stoga analiza vrijednosti i odgoja pretpostavlja prethodno razumijevanje kulturnog konteksta u kojemu se pojavljuju i razvijaju.

Kultura se nalazi u središtu individualnog i društvenog identiteta te je povezana sa svim čimbenicima koji oblikuju načine razmišljanja, vjervanja, osjećanja i djelovanja pojedinca kao člana društva (Mrnjauš i sur., 2013). Predstavlja širi simbolički i značenjski okvir unutar kojega pojedinci interpretiraju vlastita iskustva, oblikuju očekivanja i usmjeravaju svoje djelovanje. Stoga ne djeluje samo kao skup vidljivih obrazaca ponašanja, nego i kao interpretativni sustav koji pojedincima omogućuje razumijevanje društvene stvarnosti.

Ne postoji jedna, općeprihvaćena definicija kulture (Rajh i sur., 2016). Različite znanstvene discipline pristupaju tom pojmu iz različitih teorij-

skih perspektiva, ističući pritom različite dimenzije kulturnog djelovanja. Jedna od najpoznatijih definicija potječe iz klasične antropologije; Edward Burnett Tylor kulturu definira kao *složenu cjelinu koja uključuje znanje, uvjerenja, umjetnost, zakon, čudoređe, običaj i svaku drugu sposobnost i navike koje čovjek stječe kao član društvene zajednice* (Tylor, 1871, prema Haviland 2004, str. 34). Ova definicija ističe da kultura obuhvaća cjelokupan simbolički i društveni svijet u kojemu pojedinci žive i djeluju.

U suvremenim interpretativnim pristupima kulturi posebnu važnost ima razumijevanje kulture kao sustava značenja. Tako Clifford Geertz (1973, str. 89) kulturu opisuje kao *povijesno preneseni obrazac značenja utjelovljen u simbolima, odnosno sustav naslijeđenih koncepcija izraženih u simboličkim oblicima pomoću kojih ljudi komuniciraju, održavaju i razvijaju svoje znanje o životu i stavove prema njemu*. U tom smislu kultura nije vidljivo ponašanje samo po sebi, nego skup zajedničkih načela, vrijednosti, uvjerenja, običaja, ideala i standarda ponašanja koji omogućuju interpretaciju iskustva. Pomoću tih kulturnih obrazaca društvo određuje što je dobro, ispravno, istinito, vrijedno ili lijepo, a što se smatra negativnim, nepoželjnim ili nevažnim. Na taj način kultura djelovanje pojedinaca čini razumljivim drugim pripadnicima iste društvene zajednice te prijenosom tih obrazaca s generacije na generaciju preko procesa socijalizacije i učenja omogućuje stabilnost društvenih odnosa (Galtung, 1981; Haviland, 2004; Kaasa i sur., 2014; Plog i Bates, 1990).

U literaturi se pritom razlikuju različiti pristupi kulturi. Dok interpretativni pristupi, poput Geertzova, ističu razumijevanje kulture kao sustava značenja koji strukturira iskustvo i društvenu komunikaciju, drugi pristupi nastoje operacionalizirati kulturne obrasce kako bi omogućili njihovu empirijsku usporedbu među društvima. Takvi modeli nastoje identificirati temeljne dimenzije prema kojima se nacionalne kulture mogu razlikovati, čime se otvara mogućnost sustavnijeg proučavanja kulturnih razlika u različitim društvenim kontekstima.

Jedan od najutjecajnijih pokušaja operacionalizacije kulturnih razlika na društvenoj razini razvio je Geert Hofstede. U svome modelu kulturnih

dimenzija kulturu opisuje kao *kolektivno programiranje uma*, pri čemu se članovi jedne skupine ili kategorije ljudi razlikuju od drugih (Hofstede i sur., 2010, str. 5). U središtu toga „programiranja“ nalaze se zajedničke vrijednosti koje članovi određene kulture dijele i koje oblikuju njihove obrasce percepcije i ponašanja (Rajh i sur., 2016). Hofstede je razlike između nacionalnih kultura opisao pomoću nekoliko osnovnih dimenzija – distancu moći, individualizam nasuprot kolektivizmu, maskulinitet nasuprot femininitetu, izbjegavanje neizvjesnosti te dugoročnu orijentaciju nasuprot kratkoročnoj. Prema tom pristupu, brojne razlike među društvima mogu se razumjeti kao različite kombinacije tih dimenzija (Martinelli i Taylor, 2003).

Rezultati istraživanja kulturnih dimenzija u Hrvatskoj primjenom Hofstedeova instrumenta *Value Survey Module 1994 (VSM-94)*, koje su proveli Rajh i sur. (2016), upućuju na nekoliko važnih obilježja hrvatskoga društva. Prema dobivenim rezultatima, Hrvatska pokazuje razmjerno nisku distancu moći, što upućuje na sklonost ravnopravnijim odnosima prema autoritetima. Istodobno su zabilježene relativno visoke razine individualizma, što sugerira važnost osobne autonomije i osobnih postignuća. Društvo također pokazuje sklonost prema tzv. feminom kulturnom obrascu, u kojemu se naglasak stavlja na kvalitetu života, međuljudske odnose i brigu za druge, a manje na izrazito natjecanje i materijalni uspjeh. Istodobno je zabilježena visoka razina izbjegavanja nesigurnosti, što se očituje u sklonosti prema stabilnosti, pravilima i predvidivosti društvenih procesa. Što se tiče vremenske orijentacije, rezultati upućuju na donekle kratkoročnu perspektivu, odnosno naglašeniju usmjerenost na sadašnje okolnosti i neposredne ciljeve. Autori zaključuju da Hrvatska, s obzirom na relativno nižu distancu moći, izraženiji individualizam, sklonost vrijednostima koje utječu na kvalitetu života te nižu dugoročnu orijentaciju, pokazuje određene karakteristike razvijenih društava, ali istodobno zadržava snažan element izbjegavanja nesigurnosti koji je često povezan s društvima obilježenima tranzicijskim procesima i brzim društvenim promjenama. Prema njihovoj interpretaciji, globalizacijski procesi te razvoj društva znanja i informacija

pridonijeli su postupnoj konvergenciji vrijednosnih stavova prema onima prisutnim u razvijenijim zemljama. Pritom su ti trendovi posebno vidljivi među mlađim generacijama koje odrastaju u novim komunikacijskim i medijskim okruženjima (Rajh i sur., 2016).

Značajan doprinos razumijevanju kulture i međukulturne komunikacije dao je i Edward T. Hall koji je razvio okvir za razumijevanje kulturnih razlika, u kojemu posebnu važnost imaju dimenzije vremena, prostora i komunikacijskog konteksta (Hall i Hall, 1990; Kittler i sur., 2011). Dimenzija vremena odnosi se na način percipiranja i organiziranja vremena različitih kultura, pri čemu se razlikuju monokronične kulture, u kojima se aktivnosti obavljaju sekvencijalno i uza snažnu vremensku disciplinu, i polikronične kulture, u kojima se više aktivnosti događa paralelno i fleksibilnost vremena je izraženija. Dimenzija prostora odnosi se na kulturno oblikovane obrasce korištenja i doživljavanja prostora, uključujući osobni prostor, društvenu distancu i prostornu organizaciju društvenih interakcija. Dimenzija konteksta pak opisuje način na koji se značenje prenosi u komunikaciji, pri čemu Hall razlikuje kulture visokog i niskog konteksta. U kulturama visokog konteksta velik dio značenja proizlazi iz društvenih odnosa, situacijskog konteksta i implicitnih pravila komunikacije, a u kulturama niskog konteksta značenje se prenosi prvenstveno putem eksplicitno izrečenih informacija.

Iako zasad nema istraživanja usmjerenih isključivo na Hrvatsku u okviru Hallova modela, postoje radovi koji analiziraju položaj zemalja srednje i istočne Europe unutar toga komunikacijskog okvira. Istraživanja međukulturne komunikacije pokazuju da komunikacijski stilovi različitih društava ne pripadaju strogo kategorijama visokog ili niskog konteksta, nego se mogu smjestiti na kontinuumu između tih dvaju polova (Hall, 1976; Kittler i sur., 2011). U tom se kontekstu zemlje srednje i istočne Europe često opisuju kao društva čiji komunikacijski obrasci pokazuju određene elemente bliže kulturama višeg konteksta u usporedbi s tipično zapadnim modelima niskog konteksta, iako se pritom i dalje razlikuju od klasičnih kultura visokog konteksta, poput japanske (Meyer, 2014).

Slične nalaze donosi i istraživanje poslovne komunikacije provedeno među menadžerima u nekoliko europskih zemalja, uključujući Hrvatsku, u kojem su Čapko i sur. (2023) primijenili Hallovu teoriju visokog i niskog konteksta kako bi analizirali stilove poslovnih pregovora. Rezultati upućuju na to da se hrvatski pregovarački stil u određenoj mjeri oslanja na elemente komunikacije visokog konteksta, pri čemu važnu ulogu imaju međuljudski odnosi, neformalna komunikacija i situacijski kontekst, za razliku od izrazito eksplicitnoga komunikacijskog stila karakterističnog za neke sjevernoeuropske zemlje poput Njemačke ili Švedske.

Edward T. Hall popularizirao je i metaforu kulture kao ledenog brijega, prema kojoj je u svakom trenutku vidljiv samo manji dio kulture, dok je njezin veći dio skriven ispod površine. Prema toj analogiji, vidljiv dio kulture obuhvaća elemente poput arhitekture, umjetnosti, kulinarstva, glazbe, jezika, sporta ili načina odijevanja. Mnogo veći dio kulture čine nevidljivi elementi, među kojima su vrijednosti, uvjerenja, komunikacijski obrasci, društvene norme i implicitna pravila ponašanja (Martinelli i Taylor, 2003). U tom skrivenom dijelu kulture nalaze se i obrasci emocionalnog izražavanja, načini donošenja odluka, percepcija autoriteta, odnosi prema radu, suradnji ili natjecanju, kao i stavovi prema obitelji, religiji, braku i odgoju djece.

Iako nema istraživanja koja bi hrvatsku kulturu sustavno analizirala polazeći od metafore kulture kao ledenog brijega, postoje publikacije koje omogućuju uvid u elemente koji pripadaju vidljivim i nevidljivim slojevima kulture. Kako će promatrač interpretirati kulturne elemente ovisi i o „lećama“ kroz koje promatra određeno društvo, odnosno o vlastitu iskustvu, vrijednostima i očekivanjima. Zbog toga u javnim i interpretativnim prikazima kultura najčešće postaje vidljiva ponajprije preko svojih opipljivih i simbolički prepoznatljivih manifestacija.

U interpretativnim prikazima hrvatskoga kulturnog identiteta često se naglašavaju elementi koji pripadaju vidljivome sloju kulture – prirodna raznolikost prostora, kulturna i povijesna baština, prepoznatljivi vizualni simboli, gastronomska tradicija te sportska i umjetnička postignuća. Takve

elemente, među ostalim, tematiziraju i Skoko i Frka-Petešić (2023) u knjizi u kojoj nizom narativnih prikaza predstavljaju različite dimenzije hrvatske kulture i društva. U tim se prikazima ističu prirodna očuvanost prostora, bogatstvo kulturne baštine, crveno-bijeli kvadratići kao dio vizualnog identiteta, raznolikost kuhinje te gostoprimstvo. U istom se kontekstu ističe i simbolička važnost sportskih uspjeha, osobito u nogometu, koji su snažno prisutni u javnom prostoru i kolektivnoj simbolici društva. Takvi opisi ne govore samo o vidljivim obilježjima kulture, nego i o tome kako se društvo predstavlja sebi i drugima, odnosno o simboličkim elementima putem kojih se oblikuje predodžba o kulturnoj posebnosti.

Kao ključne odrednice hrvatske kulture, koje prema metafori kulture kao ledenog brijega pripadaju nevidljivom sloju kulture, Skoko i Frka-Petešić (2023) navode iznimnu raznolikost, slavensku dušu, srednjoeuropsku dinamičnost i poslovnost te mediteransku opuštenost, kreativnost i hedonizam, snažan duh nacije i marljiv rad. U opisu Hrvata ističu se stvaralački duh, inventivnost, sklonost istraživanjima, umjetnosti, društvenosti i sportu, putnički i pustolovni mentalitet, jednostavnost i srdačnost, otvorenost, gostoljubivost i iskrenost. Naglašavaju se i domoljublje, spremnost na žrtvu za ideale slobode, osjećaj za pravednost, povezanost s obitelji, rodbinom i prijateljima te važnost običaja, rituala i tradicije. Istodobno se spominju i društvene podjele, teškoće u postizanju konsenzusa te „hrvatski jal” kao negativna kategorija.

U okviru takva razumijevanja kulture posebno mjesto zauzimaju vrijednosti kao jedan od temeljnih elemenata jer usmjeravaju procjene, oblikuju očekivanja i pružaju kriterije prema kojima pojedinci i zajednice prosuđuju što je poželjno, ispravno ili vrijedno očuvanja. Ako kulturu razumijemo kao sustav značenja koji strukturira društveno iskustvo, vrijednosti se mogu promatrati kao skup orijentira koji pojedincima omogućuju snalaženje u složenosti društvenog života. Stoga je razumijevanje vrijednosti sljedeći korak u promišljanju odnosa između kulture, društva i odgoja.

Vrijednosti kao orijentiri društvenog i osobnog djelovanja

U prethodnom poglavlju kultura je predstavljena kao interpretativni okvir unutar kojega pojedinci i društvene skupine oblikuju razumijevanje stvarnosti, društvenih odnosa i vlastita djelovanja. Unutar toga simboličkog i značenjskog sustava posebno mjesto zauzimaju vrijednosti kao temeljni kriteriji pomoću kojih društva određuju što se smatra poželjnim, važnim ili vrijednim očuvanja. Kroz njih kultura dobiva svoju normativnu dimenziju – vrijednosti određuju smjer društvenih očekivanja, oblikuju kriterije procjene i usmjeravaju individualno i kolektivno djelovanje. Time postaju poveznica između onoga što društvo „jest”, u smislu postojećih obrazaca života, i onoga što društvo smatra da „treba biti”, odnosno skup normativnih orijentira koji usmjeravaju procjene, odluke i društvene prakse.

Razumijevanje vrijednosti stoga je nezaobilazno za analizu društvenih procesa, ali i za promišljanje odgoja kao društvene prakse. Vrijednosti nisu samo apstraktni ideali, nego djeluju kao orijentiri koji strukturiraju ljudsko ponašanje, društvene institucije i kulturne obrasce. Povezuju osobnu razinu iskustva s društvenom razinom normi i očekivanja, omogućujući pojedincima da svoje djelovanje usklade s kulturnim okruženjem u kojemu žive. Zato je pitanje vrijednosti jedna od ključnih tema društvenih i humanističkih znanosti, i to ne samo zbog svoje analitičke važnosti nego i zbog

toga što u sebi uvijek nose i pitanje smisla i identiteta te poželjnih smjerova individualnog i društvenog razvoja.

Unutar kulturnog i društvenog konteksta vrijednosti imaju važnu ulogu u objašnjavanju društvenih pojava i procesa jer omogućuju razumijevanje načina na koji pojedinci i društvene skupine procjenjuju što je poželjno, važno ili legitimno u određenom društvenom okruženju (Ilišin, 2011). Bez uvida u vrijednosne okvire unutar kojih pojedinci djeluju teško je razumjeti kako ljudsko ponašanje, tako i šire društvene odnose s obzirom na to da su individualne vrijednosti uvijek u određenoj mjeri povezane s vrijednosnim obrascima društva u kojemu pojedinac živi (Vujčić, 1987). Time vrijednosti istodobno izražavaju odnos pojedinca prema društvu i pridonose oblikovanju kulturnog identiteta određene zajednice, pa se često promatraju kao jedan od temeljnih elemenata kulture i društvenog života (Miliša i sur., 2015; Reić Ercegović i Koludrovac, 2010; Visković, 2013). Budući da djeluju kao orijentiri koji usmjeravaju procjene, odluke i obrasce ponašanja, vrijednosti uvelike oblikuju način na koji pojedinci organiziraju vlastiti život i sudjeluju u društvenim praksama (Bolčević Novak i Mrnjauš, 2020; Hobljaj, 2007; Jukić, 2013). Vrijednosti se stoga mogu razumjeti kao načela koja istodobno strukturiraju osobne biografije i šire društvene okvire, a očituju se u izborima, prioritetima i očekivanjima koje pojedinci i skupine smatraju legitimnima.

U nastojanju da se preciznije odredi njihova uloga u ljudskom djelovanju, vrijednost se definira i kao *relativno trajno vjerovanje da je poseban način ponašanja ili krajnje stanje postojanja osobno ili društveno poželjno u odnosu na suprotan način ponašanja ili krajnje stanje postojanja* (Rokeach, 1973, str. 5). Takvo shvaćanje vrijednosti upućuje na njihovu funkciju općih vodiča ljudskog djelovanja i kriterija prema kojima se procjenjuje prihvatljivost i ispravnost postupaka. Vrijednosti imaju središnje mjesto u razumijevanju ljudskog ponašanja jer oblikuju motive i ciljeve prema kojima se djelovanje usmjerava. Kao opći i dugoročni ciljevi pridonose zadovoljavanju osnovnih ljudskih potreba, kako primarnih, tako i sekundarnih, pružajući zajednički okvir koji omogućuje usklađeno društveno

djelovanje i društvenu koheziju (Pastuović, 2012). U tom smislu vrijednosti istodobno djeluju integrativno, stvarajući zajednički vrijednosni okvir, ali i diferencirajuće, jer se hijerarhije vrijednosti između pojedinaca i skupina mogu razlikovati.

U teorijskim razmatranjima vrijednosti često se ističe njihova uloga standarda koji usmjeravaju procjene i ponašanje. Rokeach (1973) tako vrijednosti opisuje kao mnogostruke standarde koji upravljaju različitim oblicima ljudskog djelovanja – društvenim akcijama, stavovima, ideologijama, evaluacijama i moralnim prosudbama – te na različite načine služe potrebama prilagodbe, obrane ega i osobnog ostvarenja. U tom se pristupu vrijednosti shvaćaju kao relativno trajni standardi koji nadilaze pojedinačne situacije i zbog svoje transsituacijske naravi oblikuju šire obrasce ponašanja. Sličan naglasak na normativnoj ulozi vrijednosti nalazimo i kod Schwartza (1999) koji vrijednosti definira kao predodžbe poželjnoga prema kojima sudionici u društvenim procesima biraju svoje akcije, vrednuju ljude i događaje te objašnjavaju vlastite postupke i prosudbe. Takvo shvaćanje naglašava da vrijednosti nisu samo privatna uvjerenja, nego i društveno relevantni kriteriji prosuđivanja koji se ugrađuju u javne prakse, institucije i norme.

Stavovi i obrasci ponašanja oslanjaju se na vrijednosne orijentacije. Vrijednosne orijentacije u nekoj su mjeri stabilni sustavi odnosa i stavova pojedinca prema vrijednostima društvene i kulturne stvarnosti, putem kojih pojedinci i zajednice određuju prioritete i usmjeravaju svoju percepciju, izbore i ponašanja. One su logički povezan skup određenih osnovnih vrijednosti, normi i vrijednosnih stavova koji utječu na to kako pojedinac internalizira, strukturira i rangira vrijednosti, odnosno kako određene vrijednosti postaju usmjerenja ili motivacijski kriteriji u njegovu životu i djelovanju. To su uopćene vrijednosne koncepcije o poželjnim oblicima odnosa pojedinca prema svijetu i sebi. Na taj način vrijednosne orijentacije građana zorno odražavaju dominantne društvene vrijednosti i istodobno ocrtavaju dominantna obilježja političke kulture (Maldini, 2005). Taj koncept omogućuje analitičko razlikovanje između pojedinačnih vrijednosti

kao pojedinih kriterija poželjnosti i vrijednosnih orijentacija kao strukturiranih sklopova koji stabilnije usmjeravaju procjene i ponašanje.

Stoga se može reći da su vrijednosti transsituacijski ciljevi različite važnosti koji služe kao vodeći principi u životu osobe ili drugoga društvenog entiteta, dok vrijednosne orijentacije pojedinca proizlaze iz relativne važnosti pojedinih vrijednosti (Schwartz, 1992). Društva prenose dominantne vrijednosne orijentacije koje pridonose kulturnom kontinuitetu i društvenoj koheziji (usp. Chvanova i sur., 2021; Rokeach, 1973; Schwartz, 1992), čineći tako odgoj i obrazovanje jednim od ključnih institucionalnih mjesta na kojima se vrijednosti ne samo prenose, nego i interpretiraju, pregovaraju i, posredno, transformiraju.

U razmatranju vrijednosti važno je imati na umu da se ne pojavljuju u apstraktnom prostoru teorijskih koncepata, već su uvijek ukorijenjene u konkretnome povijesnom i kulturnom kontekstu. Svako društvo razvija vlastite vrijednosne naglaske koji proizlaze iz povijesnih iskustava, društvenih institucija i kolektivnih identiteta. Analiza vrijednosti zato dobiva dodatnu dubinu kada se poveže s empirijskim istraživanjima koja nastoje identificirati dominantne vrijednosne obrasce u određenoj društvenoj zajednici. U hrvatskom kontekstu takva istraživanja upućuju na složenu strukturu vrijednosnih orijentacija koje istodobno odražavaju povijesno nasljeđe, društvene promjene i suvremene procese modernizacije. Pritom se često uočava suživot tradicionalnih i modernih vrijednosnih obrazaca, pri čemu pojedine vrijednosti mogu zadržati simboličku važnost i onda kada se društveni uvjeti njihova nastanka bitno promijene.

Kale (1999) kao vrijednosti koje su nastale kroz povijest te i danas snažno obilježavaju život Hrvata navodi domoljublje, žrtvovanje, ljubav prema majci, ispomoć i pravednost. Taj se popis može čitati kao pokušaj imenovanja vrijednosne jezgre kolektivnog identiteta, pri čemu je važno istaknuti da se takvi opisi u pravilu kreću između deskriptivnih i normativnih – ne opisuju samo društvene prakse, nego i načine na koje zajednica želi razumjeti samu sebe.

Prikaz obilježja koja se u javnom diskursu pripisuju Hrvatima može se dovesti u vezu s empirijskim nalazima istraživanja studentskih i obiteljskih vrijednosti. U hrvatskoj literaturi pitanje vrijednosti mladih razmatrano je i kroz empirijska istraživanja i kroz širi pedagoško-teorijski okvir (usp. Mrnjauš, 2007, 2008). Istraživanje provedeno na uzorku hrvatskih i austrijskih studenata pokazalo je da hrvatski studenti izraženije naglašavaju tradicionalne vrijednosti poput sigurnosti, pristojnosti, tradicije, vjere, obitelji, posla i obrazovanja, a austrijski studenti veću važnost pridaju javnim vrijednostima i hedonističkim orijentacijama (Mrnjauš, 2007). Unutar hrvatskoga studentskog uzorka osobito se ističu tolerancija i poštovanje drugih, osjećaj odgovornosti, ustrajnost i marljivost, ali i potreba za samostalnim odlučivanjem o vlastitim životnim ciljevima. Istodobno se zamjećuje snažno oslanjanje na bliske društvene veze, prije svega na obitelj i poznate osobe, uz nižu razinu povjerenja prema političkom sustavu. Nalazi upućuju na spoj tradicionalnih i samoaktualizacijskih orijentacija – s jedne strane naglašava se obitelj, religioznost i društvena prihvatljivost, a s druge kreativnost, samostalnost, briga za druge i osjetljivost za pitanja okoliša.

Sličan vrijednosni profil u određenoj mjeri potvrđuju i druga istraživanja provedena na populaciji mladih u Hrvatskoj. Istraživanje koje su provele Buljubašić Kuzmanović i Simel (2010) na uzorku studenata pokazuje da je studentima obiteljska sigurnost među najvažnijim vrijednostima, dok među najmanje važnima navode društvenu moć, poštovanje tradicije i autoritet. I nalazi istraživanja provedenih na srednjoškolcima pokazuju slične obrasce vrijednosnih prioriteta. Među najvažnijim vrijednostima često se ističu sloboda, odanost, samostalnost, obiteljska sigurnost, sposobnost i zdravlje, a niže su rangirane vrijednosti povezane s društvenom moći, bogatstvom, autoritetom, pobožnošću i poštovanjem tradicije (Franc i sur., 2002; Lebedina Manzoni, 2007).

Takvi nalazi upućuju na relativnu stabilnost određenih vrijednosnih prioriteta među mladima, ali istodobno otvaraju pitanje mogućih promjena u njihovim vrijednosnim orijentacijama u različitim generacijama i druš-

tvenim okolnostima. Gledajući dosadašnja istraživanja mladih u Hrvatskoj, može se zaključiti da je došlo do blagih promjena u vrijednosnim prioritetima i orijentacijama (Ilišin i Gvozdanović, 2016; Vlah i sur., 2011). S jedne strane promjene se kreću prema individualizmu i samoaktualizacijskim orijentacijama, što se povezuje s postmaterijalističkim tendencijama, a s druge se strane uočavaju pomaci prema materijalističkim, osobito tradicionalističkim vrijednostima, koji se mogu razumjeti u kontekstu promjena društveno-političkog poretka i procesa retradicalizacije u suvremenome hrvatskom društvu. To upućuje na višesmjernost tih procesa, odnosno na to da se vrijednosne transformacije ne odvijaju linearno, nego kao složena kombinacija modernizacijskih i retradicalizacijskih dinamika. Pritom se ne smije zanemariti da je riječ o starijim istraživanjima, novija se eksplicitno usmjerena istraživanja o vrijednostima i vrijednosnim orijentacijama mladih u hrvatskom kontekstu rijetko pronalaze.

U novijem razdoblju pojavljuju se istraživanja koja, iako nisu primarno usmjerena isključivo na vrijednosti, pružaju relevantan uvid u vrijednosne orijentacije mladih u Hrvatskoj. Primjerice, recentna studija o mladima iz 2024. (Gvozdanović i sur., 2024) ukazuje na složenu i višeslojnu strukturu vrijednosnih orijentacija u kojoj se istodobno prepoznaju elementi emancipacijskih, tradicionalističkih i materijalističkih obrazaca. Nalazi upućuju na relativno visoku zastupljenost emancipacijskih vrijednosti, osobito onih povezanih s osobnom autonomijom, odgovornošću i samoostvarenjem, uz istodobno zadržavanje određenih tradicionalističkih orijentacija, posebice u području privatnog i obiteljskog života. Ujedno se kod dijela mladih uočava i prisutnost nedemokratskih tendencija, uključujući uvjetnu podršku demokratskom poretku i sklonost autoritarnim rješenjima, što se dovodi u vezu s niskom razinom povjerenja u društvene i političke institucije. Takva kombinacija vrijednosnih obrazaca, uz razmjerno nižu izraženost vrijednosti povezanih s društveno-političkim angažmanom, upućuje na složene i djelomično proturječne vrijednosne orijentacije mladih. Ovakvi nalazi dodatno potvrđuju složenost i višesmjernost vrijednosnih promjena u suvremenom hrvatskom društvu.

Uvidi u vrijednosne orijentacije mladih mogu se dodatno produbiti njihovim sagledavanjem u širem kontekstu vrijednosnih prioriteta odraslih. Rezultati istraživanja u hrvatskom kontekstu koja su se bavila proučavanjem vrijednosnih prioriteta i vrijednosnih orijentacija odraslih, a koja kao istraživačku podlogu uzimaju Schwartzovu teoriju univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti, pokazuju da se među najvišim vrijednosnim prioritetima ističu dobrohotnost i univerzalizam, a među najnižima postignuće, poticaj i moć (Ferić, 2008). Dević i sur. (2015) utvrdili su da se najveća važnost pridaje tradiciji, a potom univerzalizmu i dobrohotnosti, pri čemu su moć, poticaj i hedonizam rangirani niže. Taj je nalaz osobito relevantan jer pokazuje da se pojedini motivacijski tipovi vrijednosti, koji su u nekim ranijim istraživanjima (primjerice Ferić i Kamenov, 2007) bili niže rangirani, u određenim društvenim razdobljima mogu ponovno pozicionirati u vrh vrijednosnih prioriteta, što upućuje na kontekstualnu osjetljivost vrijednosnih hijerarhija.

Rezultati istraživanja koje su provele Bolčević Novak i Mrnjauš (2020) na uzorku starijih adolescenata i njihovih roditelja dodatno pridonose razumijevanju vrijednosnih orijentacija mladih u hrvatskom kontekstu. Istraživanje je bilo usmjereno na ispitivanje vrijednosnih prioriteta djece i roditelja te na pitanje postojanja međugeneracijskog prijenosa vrijednosti u obitelji. Nalazi pokazuju da između djece i roditelja postoji značajna sličnost u visokorangiranim vrijednostima poput slobode, jednakosti, odanosti, društvene pravde, samostalnosti, očuvanja okoliša i uslužnosti (pomaganja), što upućuje na prisutnost međugeneracijskog prijenosa vrijednosti. Istodobno su uočene i određene razlike u vrijednosnim prioritetima – djeca veću važnost pridaju razumijevanju, znatiželji i kreativnosti, a roditelji obiteljskoj sigurnosti, čistoći i zdravlju.

Promatraju li se rezultati u okviru Schwartzova teorijskog modela vrijednosti, obje skupine najvažnijima procjenjuju vrijednosti koje pripadaju tipovima univerzalizam, nezavisnost i dobrohotnost, a najniže su rangirane vrijednosti povezane s tipovima moć i tradicija. Analiza povezanosti vrijednosnih orijentacija djece i roditelja pokazala je da povezanost postoji

osobito u odnosu na vrijednosne tipove moć, tradicija, konformizam i sigurnost, pri čemu su djeca u svojim vrijednosnim orijentacijama sličnija majkama nego očevima. Takav se nalaz može dovesti u vezu i s rezultatima koji ukazuju na važnu ulogu spola djeteta u procesu prijenosa vrijednosti u obitelji (Ferić, 2009). Navedena istraživanja upućuju na relativnu stabilnost određenih prosocijalnih i samoaktualizacijskih vrijednosti među mladima u hrvatskom društvu, uz istodobnu prisutnost razlika koje odražavaju generacijske, obiteljske i društvene kontekste njihova oblikovanja.

Sinteza navedenih nalaza upućuje na zaključak da su kvantitativna istraživanja vrijednosti u hrvatskom kontekstu prisutna, iako je riječ o starijim istraživanjima, osobito kada se radi o vrijednosnim prioritetima mladih i odraslih te o provjerama i primjenama Schwartzova teorijskog okvira. Istodobno, kvalitativna istraživanja koja bi eksplicitno bila usmjerena na značenja koja pojedinci pripisuju vrijednostima, na načine na koje ih opravdavaju te na njihove unutarnje interpretativne logike, rjeđa su i pojavljuju se sporadično, često u okviru šireg istraživačkog interesa za odgoj, obrazovanje ili identitet. Neki vrijedni raniji prilozi u domaćoj literaturi temu vrijednosti razmatraju u odgojno-obrazovnom kontekstu (npr. Ledić, 1999; Mrnjauš, 2008), no sustavno kvalitativno mapiranje razumijevanja društvenih vrijednosti ostaje relativno rijetko, što dodatno opravdava pristupe koji vrijednosti nastoje istraživati iz perspektive iskustva i refleksije sudionika.

Kad ih se razmatra kao orijentire društvenog i osobnog djelovanja, pokazuje se da se vrijednosti ne mogu razumjeti izvan širega povijesnog i društvenog konteksta u kojemu nastaju i razvijaju se. Vrijednosti nisu statične kategorije; oblikuju se kroz povijesne procese, društvene promjene i kulturne transformacije. U različitim razdobljima određene vrijednosti dobivaju veću ili manju važnost, dok se njihova značenja često reinterpreteraju u skladu s novim društvenim okolnostima. Razumijevanje suvremenih vrijednosnih orijentacija stoga pretpostavlja uvid u njihov povijesni razvoj i društvene okolnosti u kojima su nastajale i mijenjale se.

Vrijednosti tijekom povijesti

Pitanje vrijednosti u suvremenom društvu teško je razumjeti bez vremenske perspektive. Vrijednosti se ne pojavljuju kao gotovi i nepromjenjivi ideali, to su povijesno oblikovani kriteriji onoga što se u određenom društvu smatra poželjnim, legitimnim i moralno prihvatljivim, a u različitim se razdobljima mijenjaju, reinterpetiraju i katkad radikalno preispituju. Povijesni pogled pritom nije usmjeren romantiziranju prošlosti niti linearnom narativu „napretka“, nego razumijevanju promjena u onome što se smatra društveno i osobno vrijednim, kao i razumijevanju institucionalnih i kulturnih okvira koji su takve promjene omogućavali.

Ovo poglavlje tako ima dvostruku svrhu. S jedne strane prikazuje temeljne vrijednosne naglaske u ključnim razdobljima zapadne civilizacije, od antičke etike vrlina do suvremenih rasprava o pluralizmu vrijednosti. S druge strane služi kao argumentacijski most prema temi odgoja jer tek kada se uoči povijesna promjenjivost vrijednosnih horizonata postaje jasno zašto je odgoj uvijek istodobno i prijenos i izbor, i kontinuitet i kritička reinterpretacija.

Povijest zajednice, podneblje i način života uvelike uvjetuju vrijednosti, svjetonazor i mentalitet, koji oblikuju posebnost i jedinstvenost ljudi i naroda (Skoko, 2004; Wyller, 2004). Razumijevanje suvremenih vrijednos-

nih orijentacija stoga je teško odvojiti od povijesnih slojeva u kojima su se oblikovali moralni ideali, društvena očekivanja i institucionalni okviri koji su određivali što se u određenom razdoblju smatra vrijednim i legitimnim. Premda se ne prenose mehanički, nego preko reinterpetacija i društvenih pregovora, povijesna perspektiva omogućuje uvid u to kako su se mijenjali moralni ideali, društvena očekivanja i institucionalni okviri koji su vrijednosti podržavali ili potiskivali. Polazeći od tog uvida, u ovom se poglavlju u sažetom obliku daje pregled promišljanja o vrijednostima od antičke Grčke i staroga Rima do suvremenih rasprava o vrijednostima u kontekstu pluralizma, digitalne transformacije i bioetičkih izazova. Povijesni pregled u ovom poglavlju oslanja se na klasične filozofske i sociološke izvore, ali i na novije analize razvoja vrijednosti u obrazovnom i društvenom kontekstu (usp. Brković i sur., 2021).

U antičkoj Grčkoj već se može uočiti napetost između različitih vrijednosnih modela. U Sparti se tradicionalno ističu disciplina i ratnička pripravnost, samoodricanje, skromnost, red i poslušnost, a u Ateni se ideal vezuje uz obrazovanost, javnu participaciju i ideju harmonično razvijene osobe. U okviru grčkog etosa važan je pojam *agathos* (dobar, plemenit) koji označava moralno i društveno cijenjenu osobu, iako su se njegova značenja u povijesti mijenjala i bila povezana s društvenim statusom i političkim institucijama polisa (Wyller, 2004). Posebno se ističu Platonove četiri kardinalne vrline – mudrost, hrabrost, umjerenost i pravednost. Te vrline nisu tek popis poželjnih osobina, već normativni okvir koji povezuje individualni karakter s uređenjem zajednice (Annas, 1981; Platon, 2009).

Aristotel razlikuje moralne i intelektualne vrline ističući odgojnu dimenziju njihova stjecanja (Aristoteles, 1975). Moralne vrline oblikuju se navikom i uvježbavanjem ispravnog postupanja – do dobrog karaktera dolazi se praksom, a ne samo znanjem. Intelektualne vrline počivaju na promišljenoj primjeni razuma, odnosno sposobnosti prosuđivanja i razumijevanja istine. Važno je reći da Aristotelove ideje odražavaju društvene okolnosti njegova vremena te počivaju na hijerarhijskim pretpostavkama o političkom i društvenom statusu različitih skupina. Povijesni prikaz tih ograničenja podsjeća da su vrijednosti uvijek povezane s društvenim strukturama moći

i s pitanjem tko uopće ima pravo biti nositelj punoga moralnog i političkog subjektiviteta. Antičko razumijevanje vrlina kao temeljnih orijentira ljudskog djelovanja snažno će utjecati na buduća filozofska i teološka promišljanja vrijednosti, osobito u srednjovjekovnoj kršćanskoj tradiciji koja će antičko nasljeđe reinterpretirati u novome religijskom i društvenom kontekstu.

U rimskoj tradiciji naglasak je više na dužnosti i društvenoj ulozi. Vrijednosti se često razumiju kao obveze koje pojedinac treba poštovati u interesu zajednice i poretka. Među ključnim pojmovima rimskoga moralnog sustava ističu se *officium* (dužnost), *pietas* (poštovanje prema bogovima, obitelji i državi) i *virtus* (vrlina, snaga karaktera i postojanost u nedaćama). U tom se kontekstu jasno očituje da vrijednosti nisu samo individualna etička načela, nego i važni mehanizmi društvene integracije i stabilnosti (Kaster, 2010; Kranjc, 2012).

U srednjem vijeku vrijednosti su snažno povezane s religijskim svjetonazorom i feudalnim društvenim poretkom. Za socijalnu strukturu toga razdoblja često se navodi trodijelni princip – moliti se, boriti se i raditi (Drašković i Matković, 1989). Iako pojednostavljena, ova shema ilustrira način na koji su društvene uloge i vrijednosti bile povezane s religijskim, političkim i gospodarskim strukturama. Crkva je pritom imala važnu ulogu u oblikovanju moralnih normi i društvenih očekivanja, a samostani su djelovali kao mjesta obrazovanja, pismenosti i prijenosa znanja (Goetz, 1994). U teološko-filozofskom smislu Toma Akvinski povezuje antičko nasljeđe s kršćanskom etikom. Uz kardinalne vrline, uvodi i teologalne vrline – vjeru, nadu i ljubav – čime dodatno naglašava religijski smisao života i ideju spasenja (Gfeller, 1991).

S početkom novoga vijeka dolazi do važnih promjena u vrijednosnom poretku. Humanizam od 14. do 16. stoljeća stavlja naglasak na dostojanstvo čovjeka, obrazovanje i obnovu klasičnih izvora. Ističu se ideali mudrosti, obrazovanosti, moralne odgovornosti i javnog djelovanja (Schmidt, 1987). U prosvjetiteljstvu dodatno jača uvjerenje da razum i znanje mogu prido-

nijeti društvenom napretku pa vrijednosti poput slobode, znanja i javne racionalnosti dobivaju posebno mjesto u društvenom životu (Filipović, 1984). John Locke, primjerice, u odgojnom idealu posebno izdvaja formiranje karaktera i vrlina, pri čemu odgoj nije samo prijenos znanja nego i oblikovanje moralnih navika i odgovornosti (Locke, 1995).

Moderno doba donosi duboke društvene promjene koje zahvaćaju i vrijednosni sustav. Industrijalizacija, urbanizacija, razvoj znanosti i tehnike te političke revolucije mijenjaju društvene odnose i iskustvo svakodnevnog života (Janson, 1995). Kao simboličke oznake modernog doba često se navode ideali slobode, jednakosti i bratstva. Istodobno se u modernim društvima sve snažnije pojavljuju napetosti između individualnih prava i kolektivnih interesa, između racionalizacije društvenih sustava i potrage za smislom (Küng, 2004). Procesi sekularizacije i racionalizacije postupno slabe jedinstvene moralne autoritete i otvaraju prostor pluralizaciji vrijednosti. Johann Friedrich Herbarta, polazeći od pretpostavke da se odgojni ciljevi izvedu iz općih vrijednosnih normi ljudskog djelovanja, kao vrhovne norme izdvaja pet „praktičnih ideja“, među kojima su ideja unutarnje slobode, usavršavanja, dobrohotnosti, prava i prikladnosti (König i Zedler, 2001).

Postmoderna se često opisuje kao radikalizacija modernoga pluralizma. Slabljenje velikih ideoloških narativa i univerzalnih objašnjenja svijeta dovodi do jačanja lokalnih, identitetskih i situacijskih okvira smisla, pri čemu konflikti vrijednosti postaju vidljiviji i teže rješivi. U postindustrijskom društvu naglašava se važnost znanja i informacija, povezanost znanosti i tehnologije te upravljanje društvenim razvojem, dok pojedinci sve češće balansiraju između višestrukih identiteta i pripadnosti. Posljedično, vrijednosni konflikti nisu iznimka nego uobičajeno stanje pluralističkih društava (Janson, 1995; Welsch, 1993).

U suvremenim društvima pluralizam vrijednosti postaje jedno od njihovih temeljnih obilježja. Umjesto jedinstvenog i općeprihvaćenog sustava normi, prisutno je istodobno postojanje više vrijednosnih sustava koji koegzistiraju i često se nalaze u napetosti. U takvim okolnostima postaje sve važnije

razlikovati pluralizam kao društvenu činjenicu – postojanje različitih vrijednosnih sustava – od pluralizma kao normativnog načela koje nastoji omogućiti njihov suživot uz zaštitu temeljnih prava (Welsch, 1993).

Ulazak u 21. stoljeće donosi dodatne izazove za razumijevanje vrijednosti. Globalizacija, ubrzan razvoj digitalnih tehnologija i napredak biomedicine otvaraju nova etička pitanja koja prelaze granice pojedinih društava. U takvim okolnostima sve se češće pokušava formulirati zajednički međunarodni normativni okvir koji bi odgovorio na globalne tehnološke i društvene promjene. Tako UNESCO-va Opća deklaracija o bioetici i ljudskim pravima (2005) naglašava poštovanje ljudskog dostojanstva, autonomije, jednakosti i društvene odgovornosti, a UNESCO-va Preporuka o etici umjetne inteligencije (2021) ističe potrebu zaštite ljudskih prava, transparentnosti i ljudskog nadzora nad tehnološkim sustavima. U takvu pluralnom i promjenjivom svijetu ponovno se otvara pitanje zajedničkih etičkih temelja. Hans Küng (2004) upozorava na stanje vrijednosne dezorijentacije u kojemu mnogi ljudi teško pronalaze stabilne orijentire za donošenje odluka. Njegov poziv na razvoj globalne etike može se razumjeti kao pokušaj uspostave minimalnog etičkog zajedništva u svijetu obilježenom kulturnom raznolikošću i međusobnom ovisnošću društava.

Povijesni pregled vrijednosti pokazuje da se vrijednosni sustavi uvijek oblikuju u odnosu na dominantne kulturne obrasce. Ono što se u jednom razdoblju smatra samorazumljivim, u drugom postaje predmet kritičkog preispitivanja, a neke se potisnute vrijednosti ponovno vraćaju u središte društvenih rasprava. Povijest vrijednosti ne pokazuje samo kako su se vrijednosti mijenjale, nego i kako se svako društvo iznova pita koje vrijednosti želi prenijeti budućim generacijama. Vrijednosti ne opstaju same po sebi – vrijednosti se prenose, reinterpetiraju i oblikuju kroz društvene prakse u kojima pojedinci uče što se smatra poželjnim, ispravnim i vrijednim. Na toj se točki povijesna analiza neposredno povezuje s odgojem – jer odgoj nije samo prijenos postojećih vrijednosti, nego i prostor u kojemu se društvo refleksivno odnosi prema vlastitim vrijednosnim temeljima i odlučuje koje će od njih smatrati važnima za svoju budućnost.

Institucionalni odgoj kao prostor oblikovanja vrijednosti

U prethodnim poglavljima vrijednosti su razmatrane kao temeljni orijentiri društvenog i osobnog djelovanja te kao sastavni dio kulturnih obrazaca koji oblikuju razumijevanje društvene stvarnosti. Međutim, vrijednosti nisu isključivo apstraktne kategorije društvenog poretka, neprestano se oblikuju, prenose i reinterpetiraju u procesima socijalizacije i odgoja – vrijednosti strukturiraju očekivanja, posreduju kriterije prosudbe i usmjeravaju ponašanje pojedinaca, istodobno podupirući održavanje društvene kohezije i stvaranje pretpostavki za smislen zajednički život u pluralnim zajednicama.

Odgoj je neizbježno normativan proces jer uvijek uključuje implicitne i eksplicitne pretpostavke o tome kakvom osobom treba postati član određene zajednice. Kao što ističe Wolfgang Brezinka (1992), nijedna društvena skupina ne bi se u potpunosti odrekla prijenosa vlastitih vrijednosti na potomke; odustajanje od tog prijenosa upućivalo bi na stanje društvene dezintegracije i gubitak odgovornosti prema vlastitoj budućnosti. Drugim riječima, pitanje nije prenosimo li vrijednosti, nego koje vrijednosti prenosimo, na koji način i s kojom razinom refleksivnosti.

Odgoj je u tom smislu jedno od ključnih mjesta u kojemu se vrijednosti koje zajednica prepoznaje kao važne za vlastiti kontinuitet i društvenu koheziju artikuliraju, prenose i kritički propituju. U različitim odgojno-obrazovnim

kontekstima – obitelj, škola, vršnjačke skupine, društvene mreže, digitalni ekosustavi i šire društveno okruženje – pojedinci postupno usvajaju vrijednosne orijentacije koje im omogućuju razumijevanje društvenih očekivanja i vlastite uloge u zajednici. Pedagoška teorija stoga odgoj ne promatra samo kao proces prijenosa znanja i vještina, nego i kao proces oblikovanja moralnih, društvenih i kulturnih orijentacija pojedinca. Pritom se odgojna dimenzija ne reducira na „dodatak“ obrazovanju, nego se shvaća kao njegova normativna jezgra (Biesta, 2010; Carr, 2011). S obzirom na to, odgoj se može shvatiti kao svjesno i odgovorno djelovanje usmjereno očuvanju, ali i refleksivnom oblikovanju identiteta zajednice. Razumijevanje vlastitih vrijednosti stoga je nužan preduvjet za definiranje ciljeva odgoja jer se bez jasne svijesti o tome tko smo i koje vrijednosti smatramo temeljnim ne mogu smisleno odrediti odgojni prioritati.

Odgojni sustavi i odgojne prakse nisu tek pasivni kanali prijenosa vrijednosti, nego mjesta na kojima se vrijednosti interpretiraju, preispituju i preoblikuju. Stoga se odgoj može razumjeti kao prostor susreta individualnih iskustava i društvenih vrijednosnih sustava. Takva dinamika posebno dolazi do izražaja u suvremenim društvima obilježenima pluralizmom vrijednosti, u kojima je odgoj istodobno mjesto društvene reprodukcije i prostor u kojemu se oblikuju i stabiliziraju vrijednosne orijentacije, ali i razvijaju sposobnosti moralnog prosuđivanja i odgovorne autonomije (Halstead, 1996).

U užem smislu, u klasičnom pedagojskom pristupu odgoj se izjednačava s formalnim i neformalnim utjecajima kojima se oblikuju, učvršćuju i mijenjaju afektivne i ponašajne osobine djeteta i odraslih, odnosno vrijednosti, stavovi i navike usmjerene na odgovorno i etičko djelovanje pojedinca u društvu (Biesta, 2010; Spajić-Vrkaš i sur., 2001; Vukasović, 1995). U tom se okviru odgoj ne shvaća kao „privatna“ sfera osobnih uvjerenja, nego kao društveno relevantna dimenzija koja pridonosi stvaranju građanske i moralne kompetentnosti te održavanju kulturnog kontinuiteta.

Sve aktivnosti u školama u kojima učenici uče ili razvijaju vrijednosti često se nazivaju odgojem za vrijednosti (Halstead, 1996; Lovat, 2011).

Najjednostavnije se odgoj za vrijednosti može odrediti kao proces učenja i poučavanja o vrijednostima, a preciznije kao svaka aktivnost u školi kojom se učenicima prenosi znanje o vrijednostima te pomaže u razumijevanju i razvijanju vještina potrebnih za djelovanje u skladu s poželjnim vrijednostima kao pojedinaca i članova društva (Gamage i sur., Halstead i Taylor, 2000; 2021; Lickona, 1991).

Pritom se često naglašava razlika između eksplicitnog i implicitnog odgoja za vrijednosti (Mondal, 2017; Thornberg i Oğuz, 2013). Dok se eksplicitni odgoj za vrijednosti odnosi na službeni školski kurikulum, odnosno na to što i kako poučavati vrijednosti i moral, uključujući učiteljeve eksplicitne namjere i prakse odgoja za vrijednosti, implicitni je odgoj za vrijednosti povezan sa skrivenim kurikulumom i implicitnim vrijednostima ugrađenima u školske i učioničke prakse (Halstead, 1996; Thornberg, 2008; Thornberg i Oğuz, 2013). Takvo razlikovanje posebno je važno jer kazuje da se vrijednosti u školama ne prenose samo putem formalnog kurikuluma nego i svakodnevnim interakcijama, institucionalnim pravilima i odnosima moći unutar školskog konteksta, pri čemu se učenici kroz skriveni kurikulum susreću s implicitnim normama koje oblikuju njihovo razumijevanje pravednosti, autoriteta, odgovornosti i međuljudskih odnosa (Apple, 2019; Jackson, 1968; Thornberg, 2008). Drugim riječima, škola je vrijednosno zasićeno okruženje i onda kada eksplicitno ne govori o vrijednostima – način na koji se uspostavlja disciplina, vrednuje uspjeh, raspodjeljuje pažnja, strukturira govor i šutnja te oblikuje doživljaj jednakosti ili nejednakosti čini moralno-pedagoški relevantan sadržaj učenikova iskustva škole (Kušić i sur., 2022).

U literaturi se najčešće opisuju i suprotstavljaju dva opća pristupa odgoju za vrijednosti (Halstead, 1996; Rakić i Vukušić, 2010; Solomon i sur., 2001). Prema tradicionalnom pristupu, društveno prihvaćene moralne norme i vrijednosti prenose odrasli odgojem karaktera, izravnim poučavanjem, poticanjem te primjenom nagrada i kazni (Durkheim, 1961). Cilj je potaknuti učenike na razvoj dobrog karaktera i vrlina te na pridržavanje dominantnih vrijednosti, legitimnih društvenih pravila i autoriteta.

Nasuprot tome, progresivni ili konstruktivistički pristup naglasak stavlja na aktivno sudjelovanje učenika u oblikovanju moralnog značenja, razvoj moralne autonomije, sposobnosti prosuđivanja i odgovornosti prema drugima društvenom interakcijom i raspravom (Solomon i sur., 2001). U tom se pristupu učenici ne promatraju kao pasivni primatelji unaprijed zadanih normi, nego kao subjekti sposobni za moralno promišljanje i zauzimanje vlastita stava (Fyffe i sur., 2004).

Ipak, takva se podjela često kritizira zbog pretjerana pojednostavljivanja područja (Sanger i Osguthorpe, 2011) jer se konkretni obrazovni programi i pedagoške prakse malokad mogu svesti samo na jedan od ta dva pola. U praksi se najčešće kreću između transmisivskog i konstruktivističkog pristupa, ovisno o ciljevima, učenikovoj dobi, institucionalnom kontekstu i društvenim očekivanjima (Berkowitz, 2011; Narvaez, 2006). Uz ta dva pristupa, u literaturi se izdvaja i kritički pristup odgoju za vrijednosti koji upozorava da škola ne djeluje samo putem otvorenog poučavanja vrijednosti, nego i skrivenim mehanizmima discipline, raspodjele moći i oblikovanja poželjnog ponašanja. Odgoj za vrijednosti ne promatra se samo kao prijenos ili razvoj moralnih normi, nego i kao prostor u kojemu se mogu reproducirati društvene nejednakosti i hegemonijski obrasci. Dio autora dodatno razlikuje kritičku i postmodernističku orijentaciju – dok je u prvoj naglasak na pitanjima socijalne pravde i aktivnoga društvenog djelovanja, druga osobitu pozornost posvećuje višestrukim perspektivama, dekonstrukciji samorazumljivih vrijednosti i propitivanju onoga što se u određenom društvu ili vremenu prikazuje kao istina i normalnost (Thornberg i Oğuz, 2013).

U suvremenoj pedagojskoj literaturi sve se češće ističe potreba integrativnog pristupa odgoju za vrijednosti koji nastoji povezati prijenos društveno relevantnih vrijednosti s razvojem moralne autonomije i kritičkog promišljanja učenika. Takav pristup nastoji prevladati strogu dihotomiju između transmisivskog i konstruktivističkog modela te odgoj za vrijednosti promatrati kao dijalog između pojedinca i društvenih normi, pri čemu se moralno učenje razumije kao razvoj dispozicija, prosudbene sposobnosti i praktične mudrosti u konkretnim situacijama (Berkowitz, 2011; Carr, 2011; Narvaez,

2006). Time odgoj za vrijednosti nije sveden samo na popis poželjnih vrlina i na puku proceduru te se vraća svojoj temeljnoj pedagoškoj pretpostavci – da se vrijednosti ne poučavaju samo kao sadržaji, nego se oblikuju kroz praksu, odnose i iskustvo zajednice.

Ciljevi odgoja za vrijednosti višestruko su određeni i kreću se od osnaživanja svijesti mladih o njihovoj važnosti i usklađenosti sa svijetom u kojem žive preko pružanja znanja o vrijednostima i moralu te razvijanja sposobnosti suživota s drugima u zajednici (Aspin, 2000) do poticanja promišljanja o vlastitim izborima, istraživanja mogućnosti i razvoja vrijednosnih preferencija koje usmjeravaju stavove i ponašanja pojedinca (Taylor, 1994). U širem smislu, ciljevi uključuju pripremu za život u slobodi, razvoj prosudbenih sposobnosti, djelovanje i preuzimanje odgovornosti u osobnoj, društvenoj i političkoj dimenziji te njegovanje odnosa između pojedinca i društva, uz osjetljivost prema okolini i prirodi (Liebau, 1999). U novijim pedagoškim pristupima posebno se naglašava potreba razvijanja etičke refleksije, odgovornosti i suosjećanja, kritičkog mišljenja, donošenja odluka te izgradnje razrednog i školskog okruženja kao etičke zajednice, uz poticanje učenika na djelovanje usmjereno općem dobru u lokalnoj i široj društvenoj zajednici (Ćurko i sur., 2015). Mondal (2017) dodatno ističe ciljeve povezane s cjelovitim razvojem osobe, održivim načinom života, sviješću o kulturnom nasljeđu i građanskim pravima te razumijevanjem odnosa živih bića i okoliša.

Smatra se da odgoj za vrijednosti priprema učenike za buduće društvene uloge jer jednom usvojene vrijednosti imaju potencijal dugotrajnog usmjeravanja ponašanja te se u školskom kontekstu povezuju s promicanjem pravednijih odnosa i smanjenjem nasilja (Aneja, 2014). Odgoj za vrijednosti pomaže učenicima i u nadilaženju predrasuda, diskriminacije i drugih neetičkih postupaka i stavova, usmjerava ih na istraživanje općeljudskih vrijednosti i potiče na traženje smisla i svrhe, razvija poštovanje prema različitim pojedincima i društvima te pomaže da se uvjerenja i vrijednosti izražavaju praktičnim djelovanjem (Ćurko i sur., 2015). Uz to, odgoj za vrijednosti može jačati optimizam i predanost osobnom ispunjenju te pri-

donositi razvoju samopouzdanja i osjećaja društvene odgovornosti (Lovat i Toomey, 2009).

O ulozi koju bi škola trebala imati u odgoju za vrijednosti mišljenja su različita – od stajališta prema kojima bi škola trebala biti u potpunosti vrijednosno neutralna do stajališta prema kojima su učitelji svojevrсни „propovjednici“ društveno vladajućih vrijednosti. Ipak, većina teoretičara koji proučavaju odnos vrijednosti i odgoja polazi od pretpostavke da škole odgojem i obrazovanjem trebaju promicati usvajanje društveno poželjnih vrijednosti te da odgoj nikako nije vrijednosno neutralna kategorija (Carr, 2011; Colnerud, 2006; Ledić, 1999; Lovat i sur., 2011; Sanger i Osguthorpe, 2011; Shapira-Lishchinsky, 2009, 2011). Čak i kada teže neutralnosti, škole ne mogu izbjeći činjenicu da se vrijednosti poučavaju i prenose – bilo preko eksplicitnih ciljeva i sadržaja, bilo organizacijom odnosa, pravila i očekivanja. Stoga vrijednosne poruke škole treba promatrati i kroz njezin institucionalni poredak. Izbor i hijerarhizacija sadržaja, vrednovanje i ocjenjivanje, prakse discipline, raspodjela moći i sudjelovanja te implicitna pravila „prihvatljivog“ ponašanja čine normativnu infrastrukturu škole u kojoj se vrijednosti ne samo podučavaju, nego i svakodnevno proizvode i potvrđuju (Kušić i sur., 2022; Vrcelj i sur., 2021). Stoga ključno pitanje nije prenose li škole vrijednosti, nego koje se vrijednosti prenose, na koji način, s kojom razinom refleksivnosti i s kojim učincima na učenike.

U procesu odgoja za vrijednosti nastavnici imaju veliku odgovornost u oblikovanju školskog moralnog okruženja te u podršci učenicima u razvoju refleksivnog odnosa prema vlastitim vrijednosnim orijentacijama (Barahate, 2014). Učitelji imaju moć potaknuti učenike da postanu svjesni svojih vrijednosti, pomoći im u razvoju vještina refleksije te otvoriti prostor za razgovor i podršku u moralnom razvoju kako bi učenici postupno oblikovali vlastiti vrijednosni sustav. Zato je važno da učitelji osvijeste granicu između odgoja za vrijednosti i prijenosa osobnih stavova učenicima, osobito u područjima u kojima društveni konsenzus nije stabilan ili gdje su vrijednosti predmet javnih prijepora (Sutrop, 2015). U tom kontekstu profesionalna etika učiteljske profesije dobiva posebnu važnost. Učitelji

ne djeluju samo kao posrednici znanja, nego i kao moralni uzori čije ponašanje, način komunikacije i odnos prema učenicima implicitno prenose vrijednosne poruke o pravednosti, odgovornosti i međusobnom poštovanju (Campbell, 2003; Carr, 2011). Time se potvrđuje da odgoj za vrijednosti nije moguće „dodati“ nastavi kao zaseban modul – takav je odgoj duboko utkan u svakodnevnu pedagošku praksu i profesionalno prosuđivanje.

Razmatranje odgoja kao prostora oblikovanja vrijednosti pokazuje da je riječ o složenom i višedimenzionalnom procesu u kojemu se isprepliću individualni razvoj, društvene norme i institucionalni konteksti odgoja i obrazovanja. Škole, kao važne društvene institucije, imaju značajnu ulogu u tom procesu jer pružaju prostor u kojemu se učenici susreću s različitim vrijednosnim perspektivama te razvijaju sposobnost moralnog rasuđivanja i odgovornog djelovanja. Istodobno, suvremena pluralistička društva karakteriziraju različiti i katkad međusobno suprotstavljeni vrijednosni sustavi. Odgoj za vrijednosti stoga ne može biti shvaćen kao jednostavan prijenos unaprijed zadanog skupa normi, nego kao proces dijaloga, refleksije i kritičkog promišljanja o vrijednostima koje oblikuju zajednički život u društvu.

U tom se kontekstu osobito otvara pitanje kako se i koje se vrijednosti oblikuju, društveno legitimiraju i odgojno prenose unutar konkretnoga društvenog i obrazovnog okvira. Sljedeće se poglavlje stoga usmjerava na hrvatski obrazovni kontekst kako bi se razmotrilo na koji se način vrijednosti artikuliraju u odgojno-obrazovnim dokumentima, praksama i očekivanjima suvremenoga hrvatskog društva.

Vrijednosti u odgojno-obrazovnom sustavu u Hrvatskoj

Pitanje odgoja za vrijednosti uvijek poprima konkretan oblik unutar određenoga društvenog i kulturnog konteksta. Vrijednosti se, naime, ne prenose u apstraktnom prostoru teorijskih načela, nego unutar institucija, normativnih okvira i društvenih očekivanja koja određuju što se u nekoj zajednici smatra vrijednim prijenosa na mlađe generacije.

Hrvatsko društvo oblikovano je slojevitim povijesnim iskustvima i dugotrajnim presijecanjima različitih kulturnih krugova. Takva povijesna višeslojnost vidljiva je ne samo u regionalnoj raznolikosti običaja i kulturnih praksi, nego i u vrijednosnim naglascima koji se u pojedinim razdobljima i prostorima prepoznaju kao samorazumljivi. U tom smislu hrvatski vrijednosni prostor nije jedinstven i monolitan, konstituira se kroz dinamiku kontinuiteta i promjene, pri čemu se tradicijska značenja isprepliću s modernizacijskim procesima, institucionalnim reformama i globalnim utjecajima.

U razvoju pedagoške misli u Hrvatskoj, kao što navodi Ledić (1991), mogu se prepoznati etape u kojima se smjenjuju i dominiraju različiti intelektualni utjecaji – od snažnog oslanjanja na njemačku filozofsku i pedagojsku tradiciju u razdoblju Austro-Ugarske preko recepcije novih pedagoških pravaca između dvaju svjetskih ratova do razdoblja neposredno nakon

Drugoga svjetskog rata koje obilježava čvršće oslanjanje na sovjetsku pedagogiju i, naposljetku, suvremenog nastojanja da se pedagoška misao razvija na vlastitim temeljima u skladu s društvenim potrebama i promjenjivim kontekstom. Ovaj povijesni luk važan je jer pokazuje da se ciljevi odgoja u hrvatskom prostoru ne mogu razumjeti izvan dominantnih društveno-političkih i kulturnih okvira – svaka epoha donosi svoje interpretacije poželjne osobe, poželjnoga građanina, poželjnih društvenih odnosa, a time i vrijednosti koje odgoj treba podržati, prenositi ili preoblikovati.

U počecima teorijskog promišljanja cilja odgoja u Hrvatskoj sredinom 19. stoljeća dominira religijska orijentacija. Shvaćanja o uvjetovanosti odgojnih ciljeva konkretnom društvenom situacijom još nisu jasno osviještena, ciljevi su heteronomno determinirani i postavljeni kao izvanvremenski, a kršćanska religija i etičke koncepcije snažno utječu na njihovo određivanje (Ledić, 1991). U djelima autora toga razdoblja pojavljuju se vrijednosti poput ideje ćudoredne slobode, ideje dobra i pravednosti te ideje društvene jačine; ističu se snažna volja, ćovječnost, ćudoredna karakternost, poslušnost, predana služba ćovječanstvu i orijentacija prema „vječnom blaženstvu“, što svjedoči o naglašenj moralno-religijskoj teleologiji odgoja.

Pedagošku misao u Hrvatskoj u razdoblju neposredno nakon Drugoga svjetskog rata obilježava snažno oslanjanje na sovjetsku pedagogiju, pri ćemu u literaturi prevladavaju interesi države, a razvoj lićnosti promatra se prvenstveno u funkciji tih interesa (Ledić, 1991). Nakon raspada socijalistićkoga društvenog uređenja i ulaska u tranzicijsko razdoblje mijenjaju se i vrijednosni okviri društva – postupno slabe ranija normativna uporišta, dok se istodobno pluraliziraju vrijednosti i vrijednosne orijentacije. U suvremenom hrvatskom društvu tako koegzistiraju različiti, nerijetko i međusobno napeti vrijednosni obrasci. Takav društveni kontekst nije tek pozadina, to je važan interpretativni okvir da bi se razumjelo zašto se pitanje vrijednosti – osobito u vezi s odgojem – u hrvatskom javnom i znanstvenom prostoru iznova pojavljuje kao trajno aktualno. Odgoj se pritom prepoznaje kao jedna od rijetkih društvenih praksi u kojoj se vrijednosna očekivanja ne mogu izbjeći, ali se mogu učiniti predmetom refleksije i odgovornog promišljanja.

Na toj povijesnoj i društvenoj pozadini oblikuje se i suvremeni normativni okvir odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj. Vrijednosti koje su se u različitim razdobljima artikulirale u javnom i pedagoškom diskursu, danas se nastoje stabilizirati i operacionalizirati pomoću pravnih, strateških i kurikularnih dokumenata koji određuju ciljeve i smjer razvoja odgojno-obrazovnog sustava.

Uspostavom samostalne Republike Hrvatske 25. lipnja 1991. i usmjerenjem prema demokratskom društvenom poretku, vrijednosno polje ulazi u proces preoblikovanja koji se u literaturi često opisuje kao tranzicija vrijednosti (Ledić, 1999). U kasnijem razdoblju, posebno nakon pristupanja Europskoj uniji 1. srpnja 2013., hrvatski se obrazovni i javnopolitički diskurs sve snažnije normativno usidrava i u europskome vrijednosnom okviru koji, prema članku 2. Ugovora o Europskoj uniji, počiva na vrijednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokracije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući prava pripadnika manjina. Takvo pozicioniranje ne znači nestanak nacionalno-kulturnih vrijednosnih naglasaka, nego, češće, njihovo novo prevođenje i pregovaranje u prostoru između domaćih tradicija, institucionalnih normi i transnacionalnih standarda.

Premda su vrijednosti promjenjive i podložne reinterpetacijama, suvremena društva nastoje dio vrijednosnih orijentira stabilizirati pravnim i kurikularnim dokumentima. U hrvatskom slučaju posebno je važan Ustav Republike Hrvatske (2014) koji u članku 3. navodi da su sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštovanje ljudskih prava, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava. Time se u najvišem pravnom aktu uspostavlja eksplicitna normativna osovina koja nije tek deklarativna, nego služi kao orijentir za razumijevanje i oblikovanje javnih politika, uključujući odgojno-obrazovne politike.

U suvremenom hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu vrijednosna polazišta ne artikuliraju se samo na razini općih društvenih ideala, nego su formalno ugrađena i u normativne i kurikularne dokumente koji određuju ciljeve, strukturu i sadržaj obrazovanja. Ti su dokumenti institucionalni okvir unutar kojega se oblikuju odgojno-obrazovne prakse i definiraju očekivanja vezana uz vrijednosti koje obrazovni sustav nastoji razvijati kod djece i mladih. Vrijednosti se tako u obrazovnom sustavu pojavljuju kao svojevrsna normativna os koja povezuje različite razine obrazovanja – od ranog i predškolskog odgoja do visokog obrazovanja – pri čemu se pojedini dokumenti razlikuju u naglascima koji proizlaze iz specifičnih ciljeva pojedinih obrazovnih razina.

U tom okviru odgojno-obrazovne ustanove zauzimaju posebno mjesto – od njih se očekuje da pridonose oblikovanju vrijednosnih orijentacija koje su u skladu s ustavnim poretkom i relevantnim strateškim dokumentima. U institucionalnim uvjetima, uvjetno rečeno, „kontrola vrijednosti“ postaje izvedivija jer su vrijednosti ugrađene u procedure, ciljeve i standarde djelovanja. Pritom je važno razlikovati normativno propisane vrijednosti, one koje su artikulirane u ustavu, zakonima i kurikulumima, od vrijednosti koje u odgojno-obrazovnim institucijama doista žive i prepoznaju se u svakodnevnoj praksi – način organizacije odnosa, pravila sudjelovanja, obrasci vrednovanja i disciplina, a koje tvore vrijednosno zasićenu infrastrukturu koja učenicima posreduje poruke o pravednosti, odgovornosti, poštovanju i jednakosti (Kušić i sur., 2022). Tek usporedba tih dviju razina omogućuje razumijevanje mogućih diskrepancija, pregovaranja o značenju i napetosti između službeno definiranih vrijednosnih očekivanja i iskustava koja se oblikuju unutar konkretnih obrazovnih odnosa.

Na razini ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju (NN 22/2026) prije svega uređuje sustav, djelatnost i organizacijske aspekte predškolskog odgoja, a vrijednosna se i kurikularna polazišta snažnije artikuliraju u Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2015). U njemu se naglašava da se odgojno-obrazovno djelovanje vrijednostima usmjerava prema osiguravanju

individualne i društvene dobrobiti, u skladu s time kakvu se djecu i kakvo se društvo želi razviti. Kao temeljne vrijednosti navode se znanje, identitet, humanizam i tolerancija, odgovornost, autonomija i kreativnost, pri čemu se ističe opredijeljenost hrvatske obrazovne politike za cjelovit osobni razvoj djeteta, očuvanje i razvijanje nacionalne baštine te europski suživot i izgradnju društva znanja usmjerenog održivom razvoju. Takvo određenje vrijednosti upućuje na razumijevanje ranog i predškolskog odgoja kao prostora u kojemu se, uz razvoj temeljnih kompetencija, potiče i oblikovanje osobnih i društvenih identiteta te temeljnih etičkih i humanističkih orijentacija koje su osnova daljnjeg obrazovnog i životnog razvoja.

U osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju vrijednosna polazišta određena su zakonom i nacionalnim kurikulumima. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 156/23) kao temeljne ciljeve obrazovanja navodi cjelovit razvoj učenika – intelektualni, tjelesni, estetski, društveni, moralni i duhovni, razvoj svijesti o nacionalnom identitetu i kulturnoj baštini, poštovanje ljudskih prava i prava djece, osposobljavanje za život u multikulturalnom društvu te odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva. Taj zakonski okvir pokazuje da je shvaćanje cilja škole u Hrvatskoj eksplicitno dvoslojno – obuhvaća razvoj kompetencija, ali istodobno i odgojnu dimenziju vezanu uz demokratske i humanističke vrijednosti, prava, toleranciju i identitet.

Prema Nacionalnom kurikulumu za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje (2017), temeljne vrijednosti proizlaze iz usmjerenosti prema cjelovitu razvoju učenika, očuvanju kulturne, nacionalne, materijalne i prirodne baštine te potrebi usklađivanja lokalnog i nacionalnog sa svjetskim i globalnim razvojem. Posebno se ističe pravo na kvalitetno obrazovanje svih učenika kao temeljna vrijednost koja uvjetuje ostale, među kojima su znanje, poduzetnost, identitet, poštovanje, odgovornost, solidarnost, zdravlje i integritet. Time se vrijednosti postavljaju kao normativna podloga ne samo za sadržaje, nego i za pravednost u obrazovnim mogućnostima. Posebno je značajno što se pravo na kvalitetno obrazovanje postavlja kao temeljna vrijednost koja uvjetuje sve ostale. Time se obrazovanje ne promatra samo

kao institucionalna usluga, nego kao društveno pravo koje treba omogućiti razvoj potencijala svakog učenika i pridonijeti pravednosti obrazovnog sustava.

Specifične razine i vrste srednjoškolskog obrazovanja dodatno artikuliraju vlastite vrijednosne naglaske. Nacionalni kurikulum za strukovno obrazovanje (2018) kao vrijednosti navodi znanje i razvoj vještina, relevantnost (u smislu zapošljivosti i prilagodljivosti), cjeloživotno učenje, odgovornost, rad i zaštitu na radu, suradnju i socijalno partnerstvo, poduzetnost, identitet, integritet, poštovanje, solidarnost i zdravlje. Nacionalni kurikulum za gimnazijsko obrazovanje (2017) naglašava jednakost u pravu na dostupnost ujednačene kvalitete obrazovanja i jednakost u pravu na pristup obrazovanju u skladu s postignućima i potencijalima, potom slobodu izbora i profesionalnu autonomiju, odgovornost, ustrajnost i marljivost, poduzetnost, inovativnost i kreativnost, solidarnost i suradnju, osobni integritet, osobni i grupni identitet te poštovanje osobnih i kulturnih različitosti. Nacionalni kurikulum za umjetničko obrazovanje (2017) ističe vrijednosti znanja, identiteta, solidarnosti i odgovornosti, ali i umjetnički integritet, poštovanje, umjetničku slobodu i pluralizam, individualnost, kreativnost i inovativnost, interkulturalnost, jedinstvenost umjetničkog iskustva te estetsku i umjetničku vrijednost. Usporedno promatranje tih kurikuluma pokazuje da se vrijednosti u hrvatskom kurikularnom okviru ne postavljaju kao jedinstveni i nepromjenjiv popis, nego kao diferencirana normativna matrica koja odražava različite obrazovne svrhe. U strukovnom obrazovanju snažnije se naglašavaju vrijednosti povezane s radom, relevantnošću znanja i profesionalnom odgovornošću, gimnazijsko obrazovanje ističe autonomiju, jednakost pristupa i razvoj širokih intelektualnih kompetencija, a umjetničko obrazovanje stavlja poseban naglasak na slobodu stvaranja, umjetnički integritet i pluralizam izraza.

Na razini visokog obrazovanja, Zakon o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (119/22) naglašava europsku humanističku i demokratsku tradiciju, otvorenost visokih učilišta prema javnosti i lokalnoj zajednici, uzajamnost i partnerstvo unutar akademske zajednice te povezanost

obrazovne, znanstvene i društvene funkcije, s naglaskom na kvaliteti i društvenoj odgovornosti. Time se vrijednosna dimenzija odgoja i obrazovanja širi i na tercijarnu razinu, pri čemu se posebno ističe odgovornost znanja i javna uloga akademske zajednice.

Iz normativnog i kurikularnog okvira razvidno je da se hrvatski odgojno-obrazovni sustav nastoji istodobno usidriti u nacionalnim ustavnim vrijednostima i otvoriti prema širim europskim i globalnim vrijednosnim okvirima. Takvo usmjerenje, međutim, ne ukida temeljnu pedagošku napetost – vrijednosti koje su normativno propisane ne postaju automatski i stvarno življene vrijednosti. Uloga odgoja stoga nije samo transmisijska, nego i interpretativna – odgojno-obrazovne ustanove posreduju vrijednosti putem kurikuluma, ali ih učenici i studenti usvajaju kroz iskustvo odnosa, prakse i institucionalnog poretka škole i društva. Normativni i kurikularni dokumenti tako oblikuju vrijednosni okvir unutar kojega djeluje hrvatski odgojno-obrazovni sustav, no njihovo stvarno značenje i društveni učinak ne mogu se razumjeti bez uvida u način na koji ih pojedinci interpretiraju, prihvaćaju ili problematiziraju u vlastitu iskustvu obrazovanja i društvenog života.

Pitanje odgoja i vrijednosti u hrvatskom društvenom kontekstu dobiva dodatnu složenost kada se promatra kroz prizmu pluralizma vrijednosti. U posttranzicijskom i pluralnom društvu odgoj je suočen s dvostrukim zahtjevom – s jedne strane, treba pridonositi društvenoj koheziji i osigurati minimalni normativni konsenzus oko temeljnih demokratskih vrijednosti i ljudskih prava; s druge strane, treba razvijati sposobnost kritičkog promišljanja, dijaloga i uvažavanja različitih vrijednosnih perspektiva. To odgoj čini ne samo mjestom prijenosa vrijednosti, nego i mjestom njihove društvene i osobne artikulacije – procesom u kojemu se normativno i iskustveno stalno iznova susreću.

Promatraju li se zajedno kulturne pretpostavke vrijednosti, njihova povijesna preobrazba, pedagoška uloga odgoja u njihovu prenošenju te normativni okvir koji ih u suvremenom hrvatskom društvu institucionalno oblikuje, postaje jasno da vrijednosti nisu statične kategorije, nego

dinamičan prostor društvenog pregovaranja značenja. Ako su u pravnim i kurikularnim dokumentima formulirane kao poželjni društveni orijentiri, postavlja se pitanje kako se vrijednosti opisuju i vrednuju u svakodnevnim perspektivama pripadnika društva, osobito onih koji se obrazuju za buduće odgojno-obrazovne uloge. Stoga sljedeće poglavlje nastoji približiti ono što normativni dokumenti ne mogu dati sami po sebi – uvid u načine na koje se vrijednosti u hrvatskom kontekstu opisuju i povezuju s vlastitim iskustvom društva i odgoja.

Vrijednosti u hrvatskom društvu iz pedagoške perspektive – istraživački pristup i rezultati

Ako su vrijednosti u prethodnim teorijskim raspravama, povijesnim analizama i normativnim dokumentima prepoznate kao temeljni orijentiri društvenog života, otvara se pitanje kako se opisuju iz perspektive samih sudionika društva.

Metodološki okvir ovoga istraživanja oslanja se na istraživački pristup prethodno primijenjen u knjizi *Kultura, vrijednosti i odgoj u Japanu* (Mrnjauš, 2018). Polazeći od istoga konceptualnog okvira, ista su istraživačka pitanja, uz nužnu kontekstualnu prilagodbu, primijenjena radi produbljenog razumijevanja vrijednosti u hrvatskom društvu. Pitanja su otvorena i reflektivna te obuhvaćaju različite aspekte društvenoga života, od odgoja i obrazovanja do društvenih odnosa i svakodnevnih normi. Svrha im nije bila potaknuti evaluaciju ili zauzimanje normativnih stavova, nego omogućiti sudionicima da iz vlastite perspektive artikuliraju pojedine vrijednosti i kako ih prepoznaju u društvu u kojemu žive.

Ako je kultura *kolektivno programiranje uma* (Hofstede i sur., 2010, str. 5) u čijem se središtu nalaze zajedničke vrijednosti koje služe kao predodžbe poželjnoga koje članovi određene kulture dijele i koje oblikuju njihove obrasce percepcije i ponašanja (Rajh i sur., 2016, Schwartz, 1999), a društva ih prenose odgojem i obrazovanjem (Chvanova i sur., 2021; Rokeach, 1973;

Schwartz, 1992), tada su odgoj i obrazovanje jedno od ključnih institucionalnih mjesta na kojima se vrijednosti ne samo prenose nego i interpretiraju, pregovaraju te, posredno, transformiraju. Ono što se čini samorazumljivim zahtijeva stalno preispitivanje jer se pritom nerijetko previđaju pretpostavke, implicitna značenja i vrijednosne hijerarhije (Spaemann, 2008). Zato je važno da odgojno-obrazovni djelatnici osvijeste načine na koje razumiju i tumače društvene vrijednosti, kao i granicu između osobnih i proklamiranih značenja te hijerarhija vrijednosti (Sutrop, 2015). Kao što kaže Halstead (1996), vrijednosti nije dovoljno samo identificirati, potrebno ih je razumjeti u kontekstu društvenih i obrazovnih praksi u kojima se oblikuju i dobivaju svoje značenje.

Stoga je cilj provedenog istraživanja bio dobiti uvid u načine na koje studenti pedagoškog usmjerenja na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci opisuju odabrani niz vrijednosti povezanih s odgojno-obrazovnim sustavom, obiteljskim životom i svakodnevnim društvenim praksama u Hrvatskoj. Polazeći od toga cilja, postavljeno je temeljno istraživačko pitanje: *Kako studenti pedagoškog usmjerenja na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci opisuju vrijednosti povezane s odgojno-obrazovnim sustavom, obiteljskim životom i svakodnevnim društvenim praksama u Hrvatskoj?* Iz tog pitanja proizašla su sljedeća specifična istraživačka pitanja: *Kako studenti pedagoškog usmjerenja opisuju vrijednosti koje oblikuju odgojno-obrazovni sustav u Hrvatskoj? Kako studenti pedagoškog usmjerenja opisuju vrijednosti koje oblikuju obiteljski život u Hrvatskoj? Kako studenti pedagoškog usmjerenja opisuju vrijednosti koje oblikuju svakodnevni život u Hrvatskoj?*

S obzirom na istraživački cilj, istraživanje je oblikovano u okviru kvalitativne istraživačke paradigme. Kvalitativna istraživanja usmjerena su na razumijevanje društvenih fenomena iz perspektive sudionika te na interpretaciju načina na koje pojedinci tumače vlastita iskustva i društvene prakse (Denzin i Lincoln, 2018). Riječ je o istraživačkom pristupu koji obuhvaća različite discipline i područja istraživanja, pri čemu se socijalna zbilja promatra kao kompleksna, značenjski strukturirana stvarnost koju se može razumjeti kroz interpretaciju iskustava i perspektiva sudionika (Halmi, 1996). U tom

je smislu kvalitativno istraživanje strategija usmjerena na analizu značenja i interpretaciju društvenih fenomena, a ne na kvantifikaciju podataka. Pritom se njegov epistemološki temelj oslanja na neposrednu interakciju i komunikaciju sa sudionicima istraživanja kao način razumijevanja njihove interpretacije društvene stvarnosti (Bryman, 2012).

Kao jedna od najčešće korištenih metoda u kvalitativnim istraživanjima u društvenim znanostima primjenjuje se intervju jer omogućuje uvid u iskustva, promišljanja, opise i perspektive sudionika. Seidman (2006) pojašnjava da cilj intervjuiranja nije samo dobivanje odgovora na unaprijed postavljena pitanja, nego razumijevanje živih iskustava pojedinaca i načina na koji oni pridaju značenje vlastitim iskustvima i društvenim situacijama. U središtu takva pristupa nalazi se zanimanje za osobne narative sudionika i načine na koje opisuju društveni svijet u kojemu žive. Istodobno, Yin (2011) ističe kako je intervju interakcijski proces između istraživača i sudionika, pri čemu strukturirani intervjui omogućuju relativno ujednačenu provedbu postupka prikupljanja podataka. U takvu istraživačkom postupku istraživač se koristi unaprijed oblikovanim skupom pitanja te nastoji dobiti promišljene i sadržajno bogate odgovore provodeći intervju na usporediv način sa svim sudionicima.

U skladu s prije opisanim istraživačkim okvirom, kao metoda prikupljanja podataka u ovom je istraživanju primijenjen pisani oblik intervjua, pri čemu su sudionicima unaprijed dostavljena pitanja otvorenog tipa na koja su odgovarali pismeno. Pojedina pitanja formulirana su izrazom „Hrvati“ (npr. *Kako biste opisali Hrvate?, Kakav je odnos Hrvata prema...?*), čime se polazi od svakodnevnog diskursa u opisima društvenih vrijednosti. Takvi iskazi u ovom istraživanju ne interpretiraju se kao tvrdnje o etnički homogenoj skupini, već kao izrazi percepcija i društveno konstruiranih predodžbi o životu u Hrvatskoj. Analiza rezultata usmjerena je na vrijednosti koje oblikuju život u hrvatskom društvenom kontekstu.

U ovom istraživanju odabran je namjerni, odnosno svrhoviti uzorak kao oblik neprobabilističkog uzorkovanja. Prema Brymanu (2012), namjerni uzorak podrazumijeva odabir sudionika na temelju njihove relevantnosti za

istraživački problem, a ne na temelju slučajnog odabira. Cilj je takva pristupa uključiti sudionike koji mogu dati informacijski bogate uvide u fenomen koji se istražuje. Također, u kvalitativnim istraživanjima veličina uzorka ne određuje se načelom statističke reprezentativnosti, nego informacijskom relevantnošću sudionika, pri čemu manji broj pažljivo odabranih sudionika može omogućiti dublje razumijevanje interpretacija i iskustava povezanih s istraživanim fenomenom (Bryman, 2012).

U istraživanju je sudjelovalo šest sudionika, studenata pedagoškog usmjerenja na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Sudionici su odabrani namjerno, pri čemu je jedini unaprijed postavljeni kriterij bio studij pedagoškog usmjerenja. Odabir ove skupine temelji se na pretpostavci da je riječ o budućim profesionalcima koji će u svojem radu sudjelovati u procesima odgoja, obrazovanja i prijenosa društvenih vrijednosti. Time se istraživanje usmjerava na perspektivu onih koji se nalaze na prijelazu između osobnog iskustva i profesionalnog oblikovanja vrijednosnih orijentacija. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno. Budući da je riječ o malom i namjernom uzorku, cilj istraživanja nije generalizacija rezultata na širu populaciju, nego produbljeno razumijevanje načina na koji odabrana skupina sudionika opisuje vrijednosti unutar vlastita društvenog i obrazovnog konteksta.

U skladu s etičkim načelima kvalitativnih istraživanja, dobivena je suglasnost Etičkog povjerenstva za znanstvena istraživanja Filozofskog fakulteta u Rijeci, a od sudionika pisani informirani pristanak. Od sudionika nisu prikupljani dodatni osobni ili sociodemografski podaci, čime je fokus zadržan isključivo na značenjima i opisima vrijednosti, a ne na njihovu povezivanju s demografskim obilježjima. Sa sudionicima je unaprijed dogovoreno potpuno očuvanje anonimnosti. Odgovori sudionika, gdje je bilo potrebno, minimalno su jezično prilagođeni radi očuvanja rodne neutralnosti izraza te su pritom lektorirani. U analizi se dosljedno upotrebljava rodno neutralni pojam *sudionik*.

Posebnost je istraživačkog postupka način i vremenski okvir prikupljanja podataka. Sudionici su zaprimili sva pitanja unaprijed te su imali na raspolaganju šest mjeseci za promišljanje i oblikovanje pisanog odgovora.

Odgovore su dostavili tek nakon što su odgovorili na sva pitanja u cijelosti. Takav postupak bio je svjestan metodološki izbor, utemeljen na pretpostavci da razumijevanje vrijednosti zahtijeva vrijeme, refleksiju i određeni stupanj analitičke distance, čime se istraživanje približava refleksivnim i narativnim pristupima koji naglašavaju procesualnost oblikovanja značenja. Produženi vremenski okvir omogućio je sudionicima da promišljaju vlastite stavove, preispituju implicitna uvjerenja i postupno oblikuju koherentne narative, umjesto da odgovaraju spontano i situacijski uvjetovano.

Prikupljeni empirijski podaci sastoje se od pisanih, narativnih odgovora koji čine značenjski bogat tekstualni materijal. Analiza podataka provedena je kvalitativnim interpretativnim pristupom usmjerenim na uvid u načine na koje sudionici opisuju pojedine vrijednosti te ih povezuju s društvenim kontekstom u kojemu djeluju. Odgovori sudionika analizirani su i interpretirani u odnosu na postavljena istraživačka pitanja, pri čemu naglasak nije bio na učestalosti pojedinih stavova niti na njihovoj reprezentativnosti, nego na rasponu opisa i perspektiva koje se pojavljuju u njihovim odgovorima. Takav pristup omogućuje sustavan prikaz odgovora, uz očuvanje njihove narativne cjelovitosti i konteksta u kojemu su izneseni. U tom smislu istraživački interes nije usmjeren na utvrđivanje općih ili jednoznačnih značenja vrijednosti, nego na opis načina na koje sudionici artikuliraju njihovu ulogu i mjesto u svakodnevnom društvenom životu.

U skladu s postavljenim istraživačkim pitanjima, prikaz rezultata organiziran je u tri cjeline koje prate specifična istraživačka pitanja. Unutar svake cjeline odgovori sudionika prikazani su prema pojedinim postavljenim pitanjima. Da bi se očuvala autentičnost iskaza sudionika te iskazalo poštovanje prema vremenu i trudu koje su uložili u oblikovanje svojih odgovora, u radu su navedeni odgovori svih sudionika. Nakon prikaza odgovora slijedi interpretativna analiza usmjerena na razumijevanje načina na koje sudionici opisuju vrijednosti u društvenom i obrazovnom kontekstu. Na kraju poglavlja donosi se sažetak ključnih uvida te njihova moguća pedagoška značenja i implikacije.

Istraživanje ima određena ograničenja. Svi sudionici dolaze iz iste institucije, što upućuje na kontekstualnu specifičnost nalaza te ograničava mogućnost njihove šire primjene. Buduća istraživanja mogla bi uključiti studente iz različitih institucija i studijskih usmjerenja kako bi se omogućio uvid u raznolikije perspektive. Iako je uzorak bio namjeran i homogen, što je omogućilo dublji uvid u stavove specifične skupine sudionika, nalazi su vezani uz njihov institucionalni i obrazovni kontekst.

Istraživanje ne pretendira na reprezentativnost, nego na razumijevanje. Njegov doprinos očituje se u produbljenom uvidu u način na koji budući odgojno-obrazovni djelatnici opisuju vrijednosti povezane s društvom u kojemu će profesionalno djelovati, kao i u metodološkoj naznaci da produžena, refleksivna forma pisanih odgovora može biti vrijedan istraživački pristup u razumijevanju značenja vrijednosti.

Očekivani znanstveni doprinos istraživanja proizlazi iz uvida da su kvalitativna istraživanja vrijednosti u hrvatskom društvenom kontekstu relativno rijetka. Prikupljeni podaci mogu pridonijeti produbljenom uvidu u načine na koji sudionici opisuju odabrane vrijednosti u hrvatskom društvenom kontekstu, a posredno i razumijevanju odnosa između kulture, odgoja i vrijednosti.

U nastavku se prikazuju odgovori sudionika organizirani u tri cjeline koje prate postavljena specifična istraživačka pitanja, nakon čega slijedi interpretativna analiza usmjerena na razumijevanje načina na koje sudionici opisuju, a u pojedinim slučajevima i dodatno razrađuju značenja odabranih vrijednosti u hrvatskom društvenom kontekstu.

Vrijednosti koje oblikuju odgojno-obrazovni sustav

Odgovori na prvo specifično istraživačko pitanje: *Kako studenti pedagoškog usmjerenja opisuju vrijednosti koje oblikuju odgojno-obrazovni sustav u Hrvatskoj?* pružaju uvid u to kako budući odgojno-obrazovni djelatnici opisuju vrijednosti povezane s odgojno-obrazovnim sustavom u hrvatskom društvu te upućuju na složenost njihovih opisa i perspektiva. U okviru

ovog istraživačkog pitanja odgovori sudionika prikazani su i analizirani s obzirom na pitanja koja se tiču obilježja odgoja, subjekata odgoja, odnosa prema obrazovanju te uloge i položaja učitelja u hrvatskom društvu.

***Kako biste opisali odgoj u Hrvatskoj; koja su obilježja odgoja u Hrvatskoj?
Prema kojim se „uputama“, vrijednostima odgaja djecu u Hrvatskoj?***

Bilo bi lijepo misliti da je odgoj u Hrvatskoj napredan i suvremen, no često svjedočim tome da roditelji uopće ne obraćaju pažnju na odgoj djeteta – osim davanja mobitela u ruke kako bi ih djeca pustila na miru. S druge strane, mislim da su roditelji u Hrvatskoj jako „slabi“ na svoju djecu kada im se nešto dogodi u vrtiću ili u školi. Tada su spremni pronaći krivca u svakome, od druge djece do zaposlenika škole, samo da njihovo dijete nije na meti – može se reći da je odgoj s te strane vrlo zaštitnički. Mene su roditelji odgajali vrlo otvorena uma, nudili mi da isprobam različite hobije i aktivnosti potrebne za gradnju identiteta i uvijek me podržavali u mojim odlukama. Smatram također da je u odgoju u Hrvatskoj velik naglasak stavljen na pristojnost – svi žele odgojiti djecu tako da budu pristojna, što dijelom pripisujem obiteljskom strahu od sramote, „što će selo reći“ ako njihovo dijete nije pristojno.

Odgoj u Hrvatskoj tradicionalno se temelji na poštovanju autoriteta bilo u obitelji ili u obrazovanju. U mnogim obiteljima djeca se od malih nogu odgajaju kako bi poštovala starije i razvila radne navike. Pritom se vrednuju strogoća i disciplina kao ključ za uspješan razvoj. Ipak, sve više obitelji priklanja se zapadnjačkim idejama modernijeg pristupa odgoju u kojem se djeca tretiraju kao ravnopravni članovi obitelji.

Mislim da je u Hrvatskoj ponajviše prisutan permisivni odgoj u kojem prevladava puno emocija, ljubavi, a djeca nemaju postavljene jasne granice i nema striktno kontrole nad njima... Sluša se djecu puno više nego prije,

čak i previše. Više se poštuju i njihove emocije i pridaje im se veća važnost nego prije. Razlike između generacija sve su veće, a mislim da na to sve ima utjecaj i tehnologija i društvena okolina, promjene koje se događaju oko nas i u svijetu. ...Neki roditelji odgajaju djecu prema uputama, iskustvima na temelju kojih se njih odgajalo te to samo prenose na svoju djecu, a neki se baš trude i žele se posvetiti djeci i odgajati ih na pravi i dobar način...

Odgoj je obično manje važan od obrazovanja. Mnogi Hrvati smatraju da škole nisu mjesto za odgoj, već samo za obrazovanje te da se odgajati mora kod kuće.

Odgoj u Hrvatskoj temelji se na odgovornosti i poštenju, pri čemu obitelj i prijatelji imaju ključnu ulogu. Djecu se potiče na zajedništvo, pripadnost i razvoj emocionalne inteligencije, a odgaja ih se u ozračju topline, ali i jasno postavljenih granica. Tradicionalne vrijednosti poput obiteljske bliskosti i solidarnosti sve se više nadopunjuju suvremenim pristupima koji naglašavaju dijalog, empatiju i djetetovo pravo na izražavanje.

Djeca se odgajaju da poštuju starije i da budu poslušna. Smatram da su i dalje u većini obitelji koje svoju djecu uče dobrim manirima kao što su pozdravljanje kada se uđe u prostoriju, izgovaranje četiri čarobne riječi (molim, hvala, oprost, izvoli), da ne prekidaju starije osobe dok govore, pomaganje unesrećenima i sl. U školi ih se uči da budu mirni te da slušaju i prate onoga koji govori, uči ih se poštovati i uvažavati tuđa mišljenja, iako je dvojbena uspijevamo li u tome.

U odgovorima sudionika odgoj u Hrvatskoj opisuje se kao kombinacija tradicionalnih vrijednosti, suvremenih odgojnih pristupa i promjena koje proizlaze iz širega društvenog i tehnološkog razvoja. U više odgovora naglašava se važnost pristojnosti, poštovanja starijih i razvoja radnih navika, što upućuje na snažnu prisutnost tradicionalnih vrijednosti povezanih s

odgojem. Te se vrijednosti povezuju s idejom poštovanja autoriteta, disciplinom i usvajanjem društveno prihvatljivih oblika ponašanja.

Odgoj se u hrvatskom društvu u velikoj mjeri povezuje s usvajanjem društvenih normi i pravilnog ponašanja. Uz naglasak na pristojnosti i poštovanju autoriteta, sudionici ističu i disciplinu te razvoj radnih navika kao važne vrijednosti odgoja. Ti obrasci ukazuju na normativno razumijevanje odgoja u kojemu se naglasak stavlja na internalizaciju društveno prihvatljivih vrijednosti kao što u pristojnost, disciplina i poštovanje autoriteta.

Istodobno, sudionici uočavaju promjene u suvremenim odgojnim praksama. U nekim odgovorima ističe se veća otvorenost u komunikaciji između roditelja i djece, veća osjetljivost na dječje emocije te spremnost roditelja da uvažavaju dječju perspektivu. Takvi odgovori upućuju na odgojni pristup koji posebno izdvaja podršku djetetovu razvoju i autonomiji te se mogu interpretirati kao približavanje suvremenim pristupima odgoju u kojima se djeca promatraju kao aktivni sudionici obiteljskog života. U tom se kontekstu ističu vrijednosti dijaloga, emocionalne bliskosti i podrške u razvoju identiteta.

U odgovorima se pojavljuje i refleksija o društvenom pritisku koji prati takve norme ponašanja. Primjećuje se da je naglasak na pristojnosti dijelom povezan s društvenom brigom „što će selo reći“ ako dijete ne pokazuje očekivano ponašanje. Takva opažanja sugeriraju da odgojne norme nisu samo osobna uvjerenja roditelja, nego i dio širega kulturnog okvira koji oblikuje očekivanja o društveno prihvatljivom ponašanju.

Uz te promjene sudionici istodobno primjećuju i određene napetosti u suvremenom odgoju. U nekim odgovorima pojavljuje se percepcija pretjerane permisivnosti, odnosno nedostatka jasnih granica u odnosu roditelja prema djeci, što upućuje na percepciju da se suvremeni odgoj nalazi između dvaju modela – tradicionalnog, koji naglašava disciplinu i autoritet, i suvremenog, koji naglašava emocionalnu bliskost i dijalog. Sudionici također primjećuju da na promjene u odgoju snažno utječu šire društvene okolnosti, osobito tehnološki razvoj i promjene u načinu života te da su razlike između generacija sve veće.

U pojedinim odgovorima pojavljuje se i gledište da se odgoj primarno provodi u obitelji, a školi se pripisuje ponajprije obrazovna funkcija. Takvo opažanje upućuje na trajnu društvenu raspravu o odnosu između obrazovne i odgojne funkcije škole, koja se u pedagoškoj literaturi često prepoznaje kao jedno od ključnih pitanja suvremenih obrazovnih sustava.

Ovakvi nalazi mogu se interpretirati kao odraz složene društvene dinamike u kojoj se tradicionalni obrasci socijalizacije ne napuštaju, nego se preoblikuju i nadopunjuju suvremenim pristupima. Sudionici pritom prepoznaju istodobno postojanje različitih, katkad i suprotstavljenih odgojnih modela, što upućuje na napetost između normativnih očekivanja i promjena u razumijevanju djeteta i roditeljstva.

Tko odgaja djecu u Hrvatskoj?

Djecu u Hrvatskoj najčešće odgajaju majke, no svakako i očevi ako su prisutni. Često djecu odgajaju i bake i djedovi koji pomažu u njihovu čuvanju kada roditelji ne stignu zbog ostalih obveza.

U Hrvatskoj je odgoj djece u najvećem dijelu roditeljska dužnost. Ipak, obitelji su vrlo bliske, što znači da i ostali članovi obitelji uvelike pomažu. Tako u Hrvatskoj nije uobičajen koncept dadilja, već se djeca povjeravaju djedovima i bakama, tetkama i ujacima, i svi oni pritom sudjeluju u odgoju. Veliku ulogu u suvremenom odgoju imaju i vrtići za koje je postalo posve uobičajeno da ih djeca pohađaju. Pritom vrtići nisu samo oblik čuvanja, nego i podrška u odgoju. Ipak, iako svi ti čimbenici imaju udjela u odgoju djece u Hrvatskoj, majke i dalje provode s djecom najviše vremena, brinući se o njima i odgajajući ih.

U Hrvatskoj djecu odgajaju roditelji, zatim odgojiteljice u dječjim vrtićima, a u odgoj su uključeni i bake i djedovi, kao i šira obitelj, katkad susjedi i prijatelji, koji često uskaču u pomoć roditeljima. Ne smije se zaboraviti da djecu odgajaju i nastavnici, učitelji, profesori. A za školu se još uvijek tvrđi

da je više obrazovna, a ne i odgojna ustanova te se u školama manje važnosti pridaje odgojnoj komponenti. Što se tiče roditelja, više se posvećuju djeci i njihovu odgoju, što im je danas, za razliku od prije, puno važnije, te se u tome može vidjeti kako drukčije postupaju, čak čitaju knjige o odgoju i pohađaju edukacije, radionice kako bi bili što bolji roditelji.

U većim multigeneracijskim obiteljima djecu odgajaju roditelji te bake i djedovi, u manjim obiteljima obično majke.

Najveću ulogu u odgoju ima obitelj, posebno majke, ali i društvo (prijatelji, kolege), dok škola i učitelji pružaju formalno obrazovanje i društvene norme. Odgoj je stvar cijelog okruženja.

Roditelji (više majke), bake i djedovi, učiteljice u školi, treneri, vršnjaci, pa čak i mediji.

U odgovorima sudionika odgoj se ne promatra isključivo kao odgovornost roditelja, nego kao proces u kojemu sudjeluje više društvenih aktera. Iako se obitelj jasno prepoznaje kao primarni prostor odgoja, sudionici ističu i važnu ulogu šire obitelji, odgojno-obrazovnih institucija i društvenog okruženja.

Roditelji se u pravilu navode kao ključni nositelji odgojne odgovornosti, pri čemu se osobito ističe uloga majke. Takva percepcija odražava relativno tradicionalno, rodno obilježeno razumijevanje raspodjele odgojnih uloga unutar obitelji, u kojoj se majke često prepoznaju kao primarni nositelji svakodnevne brige za djecu.

Istodobno se u više odgovora ističe važna uloga proširene obitelji. Bake i djedovi opisuju se kao važni sudionici u odgoju djece te često sudjeluju u svakodnevnoj brizi o djeci, osobito kada su roditelji zauzeti radnim obvezama. Takav oblik podrške opisuje se kao relativno uobičajena praksa, što upućuje na percipiranu snažnu ulogu međugeneracijske solidarnost u obiteljskom životu.

Uz obitelj, sudionici prepoznaju i važnu ulogu odgojno-obrazovnih institucija u odgoju djece. Vrtići se pritom ne promatraju samo kao mjesta skrbi o djeci, a škole se ne promatraju isključivo kao institucije obrazovanja, nego i kao važni prostori socijalizacije i prijenosa društvenih normi i vrijednosti. U nekim odgovorima spominje se i uloga vršnjaka, sportskih trenera i medija, čime se odgoj opisuje kao širi društveni proces koji nadilazi granice obitelji i škole. Takva opažanja upućuju na razumijevanje odgoja kao kompleksnoga društvenog procesa u kojemu različite društvene institucije, odnosi i društvena okruženja zajednički sudjeluju u oblikovanju vrijednosnih orijentacija djece i mladih.

Ovakvo razumijevanje odgoja može se tumačiti i kao odraz suvremenih teorijskih pristupa socijalizaciji u kojima se razvoj pojedinca promatra kao rezultat međudjelovanja obiteljskih, institucionalnih i društvenih utjecaja. Sudionici pritom implicitno prepoznaju da se vrijednosti ne prenose isključivo unutar obitelji, nego nastaju u složenoj mreži društvenih odnosa, iskustava i odgojnih utjecaja koji zajedno oblikuju proces odrastanja.

Kakav je odnos Hrvata prema obrazovanju?

Hrvati smatraju da je obrazovanje važno zbog budućeg položaja u društvu te potiču svoju djecu da se školuju, neovisno o stupnju obrazovanja koji oni imaju.

Hrvati općenito cijene obrazovanje, ali više zbog diplome nego stvarnog znanja. Mnogi upisuju fakultet jer je to norma ili da bi na kraju imali bilo kakvu diplomu, a ne zato što ih to iskreno zanima. Obrazovni sustav zaugušen je teorijom s premalo prakse pa se često ispostavi da ni diploma nije jamstvo za zaposlenje. Vrijednost se zaposlenja umanjuje i time što se u Hrvatskoj posao dobiva preko veze, a ne zaslugom i obrazovanjem.

Hrvatima je važno obrazovanje, pogotovo njihove djece, te im žele pružiti najviše što mogu kako bi nešto i postigli. Mislim da je obrazovanje izgubilo,

nažalost, onaj potpun smisao i vrijednost kao što je to bilo nekada. Danas se roditelji i djeca najviše brinu o ocjenama i smatraju da bi svi trebali imati petice i biti odlični učenici te su nastavnici sve češće podvrgnuti raznim pritiscima. U većoj mjeri nego prije, sve više mladih se odlučuje za visokoškolsko obrazovanje te opet postoji razlika između onih koji pohađaju fakultet i onih koji ne pohađaju. Drukčije se na njih gleda jer se smatra da je obrazovanje važno i da se treba školovati.

Obrazovanje naspram odgoja ima važnu ulogu jer omogućava zapošljavanje i dobro plaćena zanimanja.

Obrazovanje se cijeni kao sredstvo napretka i uspjeha, iako sustav često nailazi na kritike. Roditelji potiču djecu da se obrazuju, i to se doživljava kao put do boljeg života. Poštovanje prema znanju sve je manje jer se s vremenom u društvu počela radati misao da u životu bolje prolazi uporan nego pametan.

Hrvati cijene obrazovanje te više cijene visokoobrazovane osobe. Mislim da u današnje vrijeme svi žele završiti fakultet, čak i ako nisu stvoreni za to, kako bi dobili diplome i poštovanje prvenstveno roditelja, a onda i svih drugih osoba u zajednici.

U odgovorima sudionika obrazovanje se prepoznaje kao važna društvena vrijednost. Sudionici ističu da roditelji u Hrvatskoj potiču djecu na obrazovanje te ga često povezuju s mogućnošću boljega društvenog položaja i profesionalnog uspjeha. Obrazovanje se pritom promatra kao put prema sigurnijoj budućnosti i boljem životu, što upućuje na snažno ukorijenjeno razumijevanje obrazovanja kao važnog resursa osobnog razvoja i društvenog uspjeha.

Istodobno, uz takvo deklarativno vrednovanje obrazovanja sudionici izražavaju i određenu kritičnost prema načinu na koji se obrazovanje vrednuje

u društvu. U nekim odgovorima pojavljuje se percepcija da se obrazovanje katkad više cijeni zbog formalne diplome nego zbog samog znanja koje bi trebalo biti njegova temeljna vrijednost. Sudionici također smatraju da obrazovni sustav često naglašava teorijsko znanje, dok se praktične kompetencije i primjena znanja u stvarnim situacijama razvijaju u manjoj mjeri. U odgovorima se pojavljuje i kritika zbog usmjerenosti na ocjene i formalan školski uspjeh. Sudionici primjećuju da se sve veća važnost pridaje postizanju visokih ocjena, dok sam proces učenja i razumijevanja katkad ostaju u drugom planu. U nekim odgovorima pojavljuje se mišljenje da se roditelji i učenici sve više brinu o ocjenama te smatraju da svi trebaju biti odlični učenici. Takva opažanja upućuju na instrumentalno razumijevanje obrazovanja u kojem se naglasak postupno premješta s razvoja znanja i razumijevanja na postizanje formalnih rezultata.

Unatoč tim kritikama, obrazovanje se u odgovorima sudionika i dalje jasno prepoznaje kao važna društvena vrijednost. Povezuje se s osobnim razvojem, društvenim napretkom i mogućnošću ostvarivanja boljih životnih prilika, ali istodobno ostaje predmetom kritičkog promišljanja o načinu na koji se njegova vrijednost u suvremenom društvu razumije i ostvaruje.

Kakva je uloga i kakav je položaj učitelja u hrvatskom društvu?

Učitelji svakako imaju manje autoriteta nego što su imali prije, no općenito smatram da se učitelje poštuje. Učitelj u današnje vrijeme uči i odgaja djecu generacije o kojoj se još uvijek ne zna mnogo. Zbog rapidnog napretka tehnologije koja je postala neizostavan dio obrazovanja, učitelji često nemaju adekvatne upute i materijale kako bi mogli djelovati produktivno u nastavi. Roditelji doživljavaju učitelje odgovornima za sve ono što se dogodi s njihovim djetetom u školi, manje uzimajući u obzir modele ponašanje koje dijete prenosi od kuće.

Biti učitelj u hrvatskom društvu nije izrazito ugledna profesija. Iako zahtijeva jednaku razinu obrazovanja kao neke druge „ugledne“ profesije poput

inženjera ili pravnika, rad učitelja se ne cijeni jednako. Učitelji su izgubili autoritet u učionici zbog konstantnog pritiska roditelja i stručnih službi. Takav nezahvalan položaj, uz niske plaće, pokazuje koliko malo se cijeni njihov rad, unatoč tomu što rade zahtjevan i odgovoran posao. Hrvati su, također, skloni isticati „koliko godišnjeg odmora“ učitelji imaju, ne znajući ili umanjujući važnost dobre pripreme i planiranja nastavnog plana.

Na učitelje se gleda s većim poštovanjem s obzirom na neko drugo zanimanje. Ipak, često ih se kritizira jer imaju tri mjeseca slobodno i ništa ne rade za vrijeme ljetnih praznika, roditelji se često žale na njih ako njihovo dijete ne dobije dobru ocjenu i napada ih se da ne rade posao onako kako bi zapravo trebali. Nekada zadaju prezahtjevne i komplicirane zadatke koje je teško riješiti. Svaki je učitelj autentičan i ističe se po nečemu dobrom ili lošem, ovisno o tome kako predaje i kako se odnosi prema učenicima i ostalim suradnicima. Najviše su zaduženi za prenošenje znanja, manje se ističe odgojna komponenta te mislim da mnogi nisu svjesni da načinom pristupanja učenicima i ponašanjem prema njima te odnosom prema nastavnom predmetu i ostalome, veoma utječu na njih.

Smatram da su učitelji jako podcijenjeni u hrvatskom društvu. Često su ne-moćni učiniti neke promjene i često su žrtve nerazumnih roditelja.

Učitelji su tradicionalno poštovane osobe, premda im društveni status ne prati uvijek taj respekt. Od njih se očekuje puno, često uz skromne uvjete. U novije vrijeme (nakon što je moja generacija završila osnovnu školu 2018.) djeca su sve agresivnija i pomalo se bahato odnose prema učiteljima (čula sam to od mnogih učiteljica s radnim stažem i do trideset godina). Ipak, njihov je utjecaj u životu mladih neupitan.

Učitelji su premalo plaćeni za svoj posao te se to često smatra ženskim poslom. Biti učitelj u srednjoj i osnovnoj školi nije zanimanje koje se po-

sebno cijeni, dok se učitelji fakulteta više poštuju u društvu. U novije vrijeme upravo učitelje sve češće napadaju roditelji jer ih smatraju „glavnim krivcima“ za djetetov loš uspjeh, što je netočno i naivno razmišljanje.

Odgovori sudionika ukazuju na ambivalentnu percepciju položaja učitelja u hrvatskom društvu. S jedne strane, učitelji se i dalje prepoznaju kao osobe koje imaju važnu društvenu ulogu i čiji rad ima dugoročan utjecaj na razvoj djece i mladih. Naglašava se da učitelji ostaju važni uzori koji oblikuju iskustvo školovanja i obrazovanja.

S druge strane, u odgovorima sudionika pojavljuje se percepcija da društveni status učiteljske profesije nije u skladu s važnošću njihove uloge. U više odgovora sudionici spominju relativno niske plaće, nedostatak društvenog priznanja te česte kritike koje roditelji i šira javnost upućuju učiteljima. Posebno se ističe smanjen autoritet učitelja u odnosu na prijašnja razdoblja, što sudionici povezuju s promjenama u odnosu između škole, roditelja i učenika.

Sudionici također ističu da učitelji rade u vrijeme ubrzanih društvenih i tehnoloških promjena te se suočavaju s novim izazovima u radu s generacijama učenika čiji je način učenja i komunikacije snažno oblikovan digitalnim tehnologijama. Istodobno primjećuju da su učitelji često izloženi kritikama roditelja, osobito kada učenici postižu slabije rezultate.

Takva opažanja upućuju na promjene u odnosima između škole, roditelja i učenika, koje utječu na svakodnevni rad učitelja te oblikuju širu društvenu percepciju učiteljske profesije. U odgovorima sudionika istodobno se prepoznaje svijest o važnosti učiteljskog rada i kritičko promišljanje društvenih okolnosti u kojima se ta profesija danas ostvaruje.

Zaključno, analiza odgovora u okviru prvoga specifičnog istraživačkog pitanja *Kako studenti pedagoškog usmjerenja opisuju vrijednosti koje obli-*

kiju odgojno-obrazovni sustav u Hrvatskoj? kazuje da sudionici vrijednosti povezane s odgojno-obrazovnim sustavom doživljavaju kao odnos tradicijskih obrazaca odgoja, suvremenih odgojnih pristupa i širega društvenog konteksta. Kao temeljne vrijednosti odgoja najčešće se navode pristojnost, poštovanje, odgovornost i razvoj radnih navika, što se povezuje s tradicionalnim pristupima odgoju i dugotrajno prisutnim društvenim očekivanjima. Istodobno se u odgovorima pojavljuju i opisi suvremenijih pristupa u kojima se ističu dijalog, emocionalna podrška, uvažavanje potreba djeteta i dječje perspektive. Takvi opisi upućuju na preklapanje različitih odgojnih pristupa u kojima se tradicionalni obrasci ne napuštaju, nego se prikazuju s obzirom na suvremene društvene i pedagoške okolnosti.

Odgovj se u odgovorima sudionika opisuje kao proces u kojemu sudjeluje više društvenih aktera i koji se ne povezuje samo s jednom institucijom. Iako se obitelj dosljedno navodi kao primarno mjesto odgoja i ključni kontekst usvajanja temeljnih vrijednosti, u odgovorima se ističe i uloga vrtića, škole i šire društvene zajednice u daljnjem oblikovanju vrijednosti. Takvi opisi upućuju na prikaz odgoja kao zajedničke društvene odgovornosti u kojoj različiti konteksti sudjeluju u prijenosu i oblikovanju vrijednosti.

Obrazovanje se u odgovorima prepoznaje kao važna društvena vrijednost i kao resurs osobnog i društvenog razvoja. Sudionici ga povezuju s mogućnostima profesionalnog razvoja, društvene mobilnosti i doprinosa društvu. Istodobno se u njihovim opisima pojavljuje i određena kritička distanca prema načinu funkcioniranja obrazovnog sustava, čime se oblikuje ambivalentan odnos prema obrazovanju – s jedne se strane obrazovanje visoko vrednuje na razini društvenih očekivanja, a s druge strane se u opisima ističu poteškoće i ograničenja njegove svakodnevne prakse.

Slična ambivalentnost pojavljuje se i u opisima učiteljske profesije. Učitelji se prikazuju kao važni nositelji odgojno-obrazovnog procesa i ključni akteri u oblikovanju vrijednosti budućih generacija. U odgovorima se naglašava odgovornost i zahtjevnost učiteljskog rada, kao i njegova društvena važnost. Istodobno se društveni status učiteljske profesije često opisuje kao nedovoljno cijenjen, osobito s obzirom na razinu odgovornosti i očekivanja

koja se pred učitelje postavljaju. Time se u opisima sudionika pojavljuje napetost između simboličkog vrednovanja učiteljske profesije i percepcije njezina društvenog položaja.

Odgovori sudionika upućuju na prikaz odgojno-obrazovnog sustava kao prostora u kojem se susreću različiti pristupi vrijednostima i društvena očekivanja. Odgoj i obrazovanje u tim se opisima pojavljuju kao područja u kojima se vrijednosti prenose, ali i kontinuirano oblikuju i preispituju u odnosu na promjene u društvu, obiteljskim odnosima i obrazovnim praksama.

Vrijednosti koje oblikuju obiteljski život

Odgovori na drugo specifično istraživačko pitanje *Kako studenti pedagoškog usmjerenja opisuju vrijednosti koje oblikuju obiteljski život u Hrvatskoj?* pružaju uvid u način na koji sudionici opisuju vrijednosti povezane s obiteljskim odnosima u hrvatskom društvenom kontekstu, osobito što se tiče uloge obitelji te položaja djece, muškaraca, žena i starijih osoba. U okviru ovog istraživačkog pitanja odgovori sudionika prikazani su i analizirani u odnosu na pitanja koja se tiču uloge obitelji u prijenosu vrijednosti te na položaj i međusobne odnose različitih članova obitelji.

Kakva je uloga obitelji u Hrvatskoj?

Obitelj daje sigurnost pojedincu u smislu pomoći u osamostaljenju dokle je god potrebno. Što se tiče simbola obitelji kao sigurnosti u emocionalnom i psihološkom smislu, bilo bi lijepo misliti da i to vrijedi, no smatram da je u tradicionalnim hrvatskim obiteljima to mnogo manje prisutno, nego u suvremenim.

Obitelj u Hrvatskoj ima izrazito važnu ulogu u kontekstu različitih funkcija. Za početak, obitelj je socijalni i ekonomski oslonac koji omogućava pojedincu daljnji razvoj u životu. Poslije je obitelj tu da se brine za djecu, ali i

svoje starije članove. Za obitelj u Hrvatskoj može se reći da je shvaćena kao životni cilj jer se velik broj Hrvata osjeća ostvareno tek kada dobije djecu.

Mislim da obitelj ima veliku vrijednost kod Hrvata te joj posvećuju puno vremena i trude se provoditi i iskoristiti slobodno vrijeme s obitelji. Gledajući u prošlost vidi se da se broj članova u obitelji smanjio, uz to postoje i razni tipovi obitelji koji su također drukčiji od onih tradicionalnih. Ali uza sve društvene promjene koje se događaju, obitelj je itekako očuvala svoju vrijednost i potrebno ju je njegovati, čuvati, štiti i ponositi se njome. Mislim da najveći dio života provedemo zajedno s obitelji, obitelj je utočište svima nama te se na nju uvijek možemo osloniti. U obitelji nas se odgaja, uz nju rastemo, proživljavamo sretno trenutke, kao i one tužne. Zato se i kaže da sve polazi od obitelji.

U Hrvatskoj obitelj ima veliku ulogu u životu mnogih. Djeca se kasno iseljavaju i osamostaljuju. Hrvati drže jedni do drugih i važni su im ostali članovi obitelji.

Obitelj je temelj društva i najvažnija životna jedinica. Generacije su često povezane i međusobno se pomažu. Obiteljski odnosi su čvrsti, a zajednički obroci i okupljanja imaju posebno značenje.

Obitelj je, po meni, nama Hrvatima vrlo važna jer se u njoj prenose sve važne vrijednosti kojih se poslije teško riješiti, odnosno mijenjati ih. Roditelji nas odgajaju slično kao što su njih odgajali njihovi roditelji i to cijelo vrijeme ističu.

U odgovorima sudionika obitelj se dosljedno opisuje kao jedan od najvažnijih društvenih i emocionalnih oslonaca pojedinca. Sudionici obitelj povezuju s osjećajem sigurnosti, pripadnosti i međusobne podrške te je doživljavaju kao prostor u kojemu se oblikuju temeljne životne vrijednosti i načini međuljudskog odnosa.

U nekim odgovorima obitelj se prikazuje kao mjesto koje pojedincu pruža sigurnost i potporu tijekom odrastanja i postupnog osamostaljivanja te u kojemu se osiguravaju materijalni i socijalni uvjeti za njegov razvoj, ali i kao mjesto u kojemu pojedinac stječe prve životne orijentacije i osjećaj društvene pripadnosti.

Sudionici ističu i emocionalnu dimenziju obiteljskih odnosa. Obitelj se opisuje kao prostor bliskosti, zajedništva i međusobne brige, u kojemu članovi obitelji pružaju podršku jedni drugima u različitim životnim situacijama, što ukazuje na snažnu simboličku vrijednost obitelji u društvenoj svijesti sudionika.

Istodobno se u odgovorima prepoznaje i svijest o društvenim promjenama koje utječu na strukturu i funkcioniranje obitelji. Sudionici primjećuju da su obitelji danas često manje nego u prošlosti te da se pojavljuju različiti oblici obiteljskih zajednica. Unatoč tim promjenama, obitelj se i dalje promatra kao važan prostor prijenosa vrijednosti i oblikovanja identiteta pojedinca.

Obitelj se poima kao ključni prostor socijalizacije u kojemu se oblikuju temeljne vrijednosti pojedinca. Pritom se obitelj razumije kao društvena institucija koja, unatoč promjenama u strukturi i načinu života, i dalje ima važnu ulogu u prijenosu vrijednosti i oblikovanju osobnih i društvenih identiteta u suvremenom hrvatskom društvu.

Kakva je uloga i kakav je položaj djece u obitelji, društvu, školi?

Položaj djece u obitelji u Hrvatskoj sve češće je ravnopravan. Smatram da se sve više roditelja služi autoritativnim, ali i permisivnim odgajanjem, dok je sve manje autoritarnih roditelja. U tradicionalnom odgoju, kojega je sve manje, djeca su podređena i odmalena ih se uči kućnim poslovima kako bi jednoga dana mogla zamijeniti oca i majku, no danas nije tako. Položaj djece u društvu općenito je neshvaćen – smatram da Hrvati još uvijek misle o djeci: „Ah, što oni znaju...“ te se problemi kod djece i utjecaj koji odrasli imaju na njih i dalje ne shvaćaju dovoljno ozbiljno. Uloga djece u školi

mijenja se u pozitivnom smislu. Iz moje perspektive – sve više nastavnika shvaća njihove mogućnosti i potencijal te je sve više projekata u koje se djeca mogu uključiti kako bi otkrivala svoje interese i usavršavala znanja na praktičan način.

U obitelji, djeca su okružena ljubavlju i pažnjom. Roditelji im pružaju emocionalnu i materijalnu podršku te im odgojem prenose vrijednosti. U obitelji djeca ne moraju pomagati u kućanstvu, osim pri nekim lakšim zadacima. Njihov je položaj takav da im se omogućuju najbolji uvjeti kako bi se mogli razvijati i obrazovati te se tako ostvariti. Obrazovanjem djeca stječu znanje, vještine i socijalne kompetencije koje su potrebne da se uklope u društvo i pridonose mu. Uloga je i obitelji i škole pripremiti djecu tako da se mogu ostvariti u budućnosti.

Djeca su središte obitelji i smatra ih se najvrjednijim što se može imati. Većinu vremena sve se vrti samo oko njih jer im se želi pružiti najviše što obitelj za njih može napraviti. Zbog toga su djeca sve razmaženija, za razliku od prijašnjih generacija. Roditelji im ne postavljaju jasne granice i nemaju potpunu kontrolu nad njima. Roditelji o vlastitu djetetu misle da je najbolje i da treba imati sve, i sve mu se treba pružiti, stoga su često i sami nastavnici izloženi pritisku. U školi su djeca također u središtu pozornosti. Neka su djeca više cijenjena, neka manje te često dolazi do nepravdnosti u ocjenjivanju, što može loše utjecati na njih.

Djeca kasno preuzimaju odgovornost. U društvu stariji obično imaju ciničnu sliku o mlađim generacijama. U školi se od djece očekuje da slušaju nastavnike, iako se to u zadnje vrijeme promijenilo.

Djeca su središte pažnje i budućnost nacije. U obitelji su voljena, često i razmažena, dok se u školi od njih očekuje poštovanje prema autoritetima (iako to nije u potpunosti ispunjeno). Društvo im pruža zaštitu, ali i zahtijeva odgovornost s godinama.

Djeca trebaju biti poslušna te su mnogo „niže“ od svih starijih osoba u užoj i široj obitelji. Sve nove generacije su bezvezne te su one starije bile puno „bolje i kvalitetnije“. Stariji često ističu da su djeca danas nesposobna i glupa. Uvažavaju se neki dječji prijedlozi ili ideje i cijene se darovita djeca, pogotovo ona „školski pametna“ (djeca s dobrim ocjenama). No u novije vrijeme ako su djeca u nekom (zamišljenom) sukobu s osobama izvan šire obitelji (vršnjaci, učitelji), njihovo se mišljenje smatra apsolutnom istinom te im se sve vjeruje iako su djeca možda pogrešno protumačila pojedine situacije (nije moje dijete nikad krivo, tvoje je i sl.).

Odgovori sudionika upućuju na promjenjiv i katkad ambivalentan položaj djece u obitelji i društvu. Djeca se često opisuju kao središte obiteljskog života i među najvažnijim su članovima obitelji, ali se istodobno prepoznaju i određene napetosti između njihove zaštite, autonomije i društvenih očekivanja koja se pred njih postavljaju. U nekim odgovorima djeca se prikazuju kao središte obiteljskih odnosa i kao najvrjednije što roditelji imaju, što upućuje na razumijevanje djeteta kao važnog emocionalnog središta obitelji i kao člana čije se potrebe i dobrobit stavljaju u prvi plan.

Istodobno se u odgovorima pojavljuje i kritička refleksija o suvremenim odgojnim praksama. Neki sudionici smatraju da su djeca danas katkad pretjerano zaštićena ili razmažena te da roditelji ne postavljaju uvijek dovoljno jasne granice u odgoju. U tom se kontekstu pojavljuju i usporedbe s prijašnjim generacijama, pri čemu se navodi da djeca danas često dobivaju sve što požele te su zbog toga nesamostalnija od prijašnjih generacija.

U širem društvenom kontekstu sudionici također primjećuju da se dječje mišljenje katkad ne shvaća dovoljno ozbiljno. Djeca se još uvijek promatraju kao nedovoljno zrela za razumijevanje određenih društvenih pitanja. S druge strane, u obrazovnom kontekstu sudionici primjećuju postupne promjene u razumijevanju položaja djece te uočavaju da se sve više naglašava njihovo sudjelovanje u učenju, izražavanje mišljenja i razvoj vlastitih interesa.

Takva opažanja upućuju na promjene u razumijevanju dječje uloge u obitelji i društvu. Tradicionalni pristupi odgoju, koji su zahtijevali poslušnost i poštovanje hijerarhijskog odnosa između odraslih i djece, postupno se nadopunjuju suvremenijim pristupima koji u većoj mjeri shvaćaju važnost dječje autonomije, sudjelovanja i uvažavanja dječje perspektive.

Kakva je uloga i kakav je položaj muškarca u obitelji, u društvu, na poslu?

Položaj muškarca u društvu u Hrvatskoj je tradicionalan – muškarac je taj koji u većini hrvatskih obitelji više zarađuje te dobiva status „prehranjitelja“ obitelji, a kućanski poslovi te odgoj i briga za djecu u većini su slučajeva prepušteni ženi. Muškarac ima privilegij biti pohvaljen kada jednom mjesečno odvede dijete u park te ga tada društvo doživljava kao dobrog i brižnog oca.

U Hrvatskoj muškarci većinom i dalje preuzimaju veću brigu za ekonomsku situaciju u obitelji s obzirom na to da su i dalje dominantni u profesijama koje su rukovodeće i bolje plaćene, kao što su politika i menadžment. Iako preuzimaju više odgovornosti u brizi o djeci i sudjeluju u nekim kućanskim poslovima, to i dalje nije dovoljno da ih se izjednači sa ženama.

U Hrvatskoj se u poslu muškarci još uvijek smatraju boljima od žena pa je zbog takva mišljenja katkad prisutna ta nejednakost i muškarci prije mogu napredovati za razliku od žena. Mislim da u društvu postoje i zadržana su tradicionalna stajališta prema kojima su žene zadužene za obavljanje kućanskih poslova, a muškarci su glava obitelji i najviše pridonose financijski. Zato je ponegdje još uvijek prisutan patrijarhat. U društvu su muškarci jači spol od žena, vrlo su spretni u obavljanju fizičkih poslova. Postoje predrasude i diskriminacije u vezi sa zapošljavanjem na određeno mjesto, ponegdje prednost imaju žene, ponegdje muškarci.

U društvu se od muškaraca očekuje da su muževni, fizički sposobni, da dobro zarađuju i da ne pokazuju osjećaje. U obitelji se na muškarce službeno gleda kao na glavu obitelji iako u mnogim obiteljima supruga indirektno donose odluke. Muškarci obično manje mare za obitelj nego za posao.

Muškarac se često percipira kao oslonac i zaštitnik obitelji. U društvu i na poslu od njega se očekuje snalažljivost i radna odgovornost. Tradicionalno ima vodeću ulogu, iako suvremene vrijednosti sve više brišu te razlike.

Muškarci su cijenjeni u svakom okruženju te su često bolje nagrađivani za određeni uspjeh od žena. Smatrani su boljim vođama od žena te stoga često imaju glavnu i završnu riječ i u obitelji i na poslu. I dalje se smatra da bi muškarac u obitelj trebao donositi većinu financijskih sredstava, što se i smatra njegovom ulogom. Manje sudjeluju u kućanskim poslovima i u odgoju djeteta (manje vremena provode s djecom).

Odgovori sudionika upućuju na to da se položaj muškaraca u hrvatskom društvu još uvijek velikim dijelom razumije kroz tradicionalne rodne uloge, osobito što se tiče njihove ekonomske i društvene odgovornosti. Muškarci se često opisuju kao primarni nositelji financijske sigurnosti obitelji, ali se istodobno prepoznaju i određene promjene u njihovoj ulozi u obiteljskom životu i odgoju djece.

U nekim odgovorima muškarci se prikazuju kao glavni financijski oslonac obitelji. Sudionici ističu da se od muškaraca i dalje očekuje da zarađuju veći dio obiteljskih prihoda te da na taj način osiguravaju materijalnu stabilnost obitelji. Navodi se da se muškarac često promatra kao onaj koji „prehranjuje“ obitelj, a kućanski poslovi i briga o djeci u mnogim su slučajevima i dalje više povezani s ulogom žene.

Uz ekonomsku dimenziju uloge muškarca, u odgovorima se pojavljuje i shvaćanje muškarca kao osobe koja ima vodeću ili zaštitničku ulogu u obitelji. Muškarac se opisuje kao oslonac i zaštitnik obitelji te kao osoba od koje se očekuju odgovornost, snalažljivost i radna sposobnost. U tom

se kontekstu zadržavaju i određena tradicionalna stajališta prema kojima se muškarac često promatra kao „glava obitelji“, iako sudionici istodobno primjećuju da se u stvarnosti obiteljske odluke često donose zajednički ili uza značajan utjecaj obaju partnera.

Sudionici također prepoznaju širi društveni kontekst u kojemu se oblikuje položaj muškaraca. U nekim odgovorima ističe se da muškarci na tržištu rada i dalje često imaju određene prednosti, primjerice što se tiče napredovanja ili percepcije njihovih liderskih sposobnosti. Muškarci se katkad doživljavaju kao „bolji vođe“, zbog čega su češće zastupljeni na rukovodećim položajima. Istodobno se spominju i stereotipna očekivanja povezana s muškom ulogom, poput očekivanja fizičke snage, profesionalnog uspjeha i emocionalne suzdržanosti.

U odgovorima sudionika pojavljuje se i kritički pogled na takve rodne uloge i očekivanja. Neki sudionici ističu da muškarci danas postupno preuzimaju veću ulogu u brizi o djeci i sudjelovanju u obiteljskom životu, iako smatraju da te promjene još uvijek nisu dovoljno izražene da bi dovele do potpune ravnopravnosti u podjeli obiteljskih odgovornosti.

Odgovori sudionika upućuju na razumijevanje položaja muškaraca u hrvatskom društvu kao prostora u kojem se isprepliću tradicionalne rodne uloge i postupne društvene promjene. Muškarci se i dalje često povezuju s ulogom ekonomskog nositelja obitelji i društvenog autoriteta, ali se istodobno prepoznaju i procesi postupne transformacije rodnih uloga koji dovode do veće uključenosti muškaraca u obiteljski život i odgoj djece.

Kakva je uloga i kakav je položaj žene u obitelji, u društvu, na poslu?

Položaj žena u društvu u Hrvatskoj nije zavidan – iako je svakako puno bolji i napredniji nego što je bio prije dvadeset-trideset godina. Žena je i dalje osoba u kućanstvu, zadužena za većinu kućanskih poslova te brigu o djeci, a ako se žena uz to želi ostvariti u profesionalnom smislu, bit će joj puno teže nego muškarcu u takvoj tradicionalnoj obitelji.

Žene u Hrvatskoj i dalje imaju glavnu ulogu u brizi za obitelj. One obavljaju većinu kućanskih poslova te se najvećim dijelom brinu o djeci. Ipak, iako imaju mnogo obveza kod kuće, većina žena je i zaposlena te rade jednako sati koliko i muškarci. U modernim obiteljima dolazi do određene podjele poslova, no u Hrvatskoj muškarci i dalje ne preuzimaju dovoljno kućanskih obveza, a ni brige o djeci. U hrvatskom društvu žene su i dalje podcijenjene, no po uzoru na zapadnjačke zemlje, i u Hrvatskoj postaju sve svjesnije potrebe za osvještavanjem svoje uloge u društvu i obitelji.

Žene su još uvijek manje cijenjene od muškaraca, pogotovo na poslu, a društvo želi to promijeniti i odbaciti sve stereotipe s kojima se žene često susreću. Nažalost, to se još uvijek nije u potpunosti dogodilo, mišljenja su podijeljena. Za žene se tvrdi da su fizički slabije od muškaraca, određeni su poslovi samo za žene, drugi samo za muškarce. S takvim se stavom pristupa pri samom zapošljavanju i nastavlja se poslije. Ženi će više trebati da napreduje u poslu, za razliku od muškarca. Smatra se da su žene manje sposobne i nedovoljno spremne za obavljanje važnih dužnosti, obveza. U obitelji se smatra da bi žena trebala obavljati kućanske poslove, brinuti se o djeci i odgajati ih, ali danas je sve češća jasnija podjela poslova te su i muškarci više uključeni u to, a ne samo žene kao što je to bilo nekada.

Društvo od žena očekuje da vode glavnu brigu o obitelji, ali i da rade izvan kuće. U obitelji su žene često preopterećene, uz kućanske poslove i brigu o djeci, još i profesionalnom karijerom, iako se sve više žena odlučuje usredotočiti na karijeru, pa obitelji imaju manje djece. Na poslu se od žena očekuje da su marljive i poslušne i obično se na ženu kao šefa gleda skeptično.

Žena je često okosnica obiteljskog života, s velikim utjecajem u odgoju i svakodnevicu. Na poslu se sve više afirmira, iako još postoje izazovi u ravnoteži između karijere i obitelji. Društvo sve više prepoznaje njezinu snagu i vrijednost.

*Muškarci su dominantniji u odnosu na žene. Smatra se da bi žena trebala biti dobra kućanica, odnosno da bi trebala čistiti, glačati, kuhati i pritom odgajati djecu te odrađivati punu satnicu. Manje su nagrađivane u svojim poslovnim uspjesima i smatraju se preslabima i preosjetljivima za rukovo-
deće položaje.*

Odgovori sudionika pokazuju da se položaj žena u hrvatskom društvu i dalje u velikoj mjeri promatra kroz tradicionalne rodne uloge povezane s brigom za obitelj i kućanstvo, iako sudionici istodobno prepoznaju i postupne promjene u njihovu društvenom i profesionalnom životu. U njihovim se odgovorima jasno prepoznaje svijest o dvostrukoj ulozi koju mnoge žene imaju – kao nositeljice obiteljskog života, ali i kao aktivne sudionice na tržištu rada.

U obiteljskom kontekstu žene se često opisuju kao osobe koje imaju središnju ulogu u svakodnevnom funkcioniranju obitelji. Sudionici ističu da žene i dalje obavljaju većinu kućanskih poslova te preuzimaju najveći dio odgovornosti za brigu o djeci i organizaciju svakodnevnog obiteljskog života, što upućuje na shvaćanje žene kao ključne nositeljice obiteljskog života i svakodnevne brige za članove obitelji.

Istodobno, sudionici smatraju da su žene danas u velikoj mjeri uključene i u profesionalni život. Mnoge žene, uz obiteljske obveze, rade puno radno vrijeme i aktivno sudjeluju na tržištu rada. Međutim, primjećuje se da takva kombinacija obiteljskih i profesionalnih uloga često dovodi do preopterećenosti žena.

U društvenom i profesionalnom kontekstu sudionici prepoznaju i određene rodne nejednakosti. U nekim odgovorima navodi se da žene na radnome mjestu katkad teže napreduju ili se njihove sposobnosti procjenjuju drukčije nego sposobnosti muškaraca. Spominju i da se žene katkad smatraju manje prikladnima za rukovođeće pozicije ili da se na žene kao vođe gleda s određenim skepticizmom. Također se spominje da su žene katkad manje nagrađivane za profesionalne uspjehe ili da se njihove ideje i prijedlozi rjeđe prepoznaju kao jednakovrijedni.

Unatoč tim izazovima, u odgovorima sudionika prepoznaje se i svijest o postupnim promjenama u položaju žena u društvu. Neki sudionici ističu da se u suvremenim obiteljima sve više razvija podjela kućanskih poslova i odgovornosti između partnera te da društvo postupno postaje svjesnije potrebe za većom ravnopravnošću između muškaraca i žena. Takve promjene upućuju na postupno preispitivanje tradicionalnih rodnih uloga i očekivanja i na sve snažnije isticanje profesionalnih i društvenih mogućnosti žena. Odgovori sudionika pokazuju da se položaj žena u hrvatskom društvu nalazi između tradicionalnih očekivanja povezanih s brigom za obitelj i suvremenih težnji prema profesionalnoj afirmaciji i društvenoj ravnopravnosti. Žene se i dalje često prepoznaju kao ključne nositeljice obiteljskog života, ali se istodobno sve jasnije uočava njihova važna uloga u profesionalnom i društvenom prostoru.

Kakva je uloga i kakav je položaj starijih osoba u obitelji i društvu?

Djecu se u Hrvatskoj od malih nogu uči poštovati starije osobe, a starije osobe to svakako očekuju bez obzira na to zaslužuju li to svojim ponašanjem. Hrvatsko društvo smatra da su starije osobe nemoćne zbog slabih primanja u vrijeme kada su u mirovini te ih se često sažalijeva.

Starije osobe u Hrvatskoj često i dalje imaju važnu ulogu u funkcioniranju obitelji čuvajući unuke, no i kao savjetnici ili čak pomažu financijski, koliko mogu, mlađe članove. Ipak, u društvu se starije osobe suočavaju s mnogim izazovima. Niske mirovine i poteškoće s dolaskom do pravodobne zdravstvene zaštite utječu na njihovu fizičku, ali i mentalnu dobrobit. S obzirom na trend odlazaka Hrvata na rad u urbane sredine i inozemstvo, velik broj starijih osoba suočava s problemom socijalne izolacije. Iako im susjedstvo pruža određenu pomoć, ovakva ih situacija stavlja u marginalizirani položaj u društvu. Stoga neke obitelji nastoje starije osobe potaknuti da žive u domovima, no to za njih može značiti ovisnost o drugima i gubitak svega što su u životu izgradili.

Mislim da društvo dovoljno ne poštuje starije i da u vezi s njima ima predrasude, upućuje im kritike koje umanjuju njihov položaj. U obitelji ih se katkad zanemaruje i ne uvažava njihovo mišljenje, a treba znati da je i njima potrebna briga, ljubav i obitelj jer će im se time olakšati i osjećat će se bolje. U društvu se smatra da su već prestari, nespretni i manje sposobni od odraslih. Trebali bi dobiti više podrške u svakom aspektu života.

Stariji pomažu iskustvom, primjerima i savjetima. Imaju važno mjesto u obitelji.

Stariji su duboko poštovani i često imaju savjetodavnu ulogu u obitelji. Njihova mudrost i iskustvo se cijene, osobito na selu i u tradicionalnijim sredinama. Ipak, izazovi modernog života katkad ih guraju na marginu.

Starije osobe u obitelji smatraju se mudrima, ali istodobno i zastarjelima te nemoćnima. U obitelji bake i djedovi imaju važnu ulogu u odgoju djece jer često pružaju toplu atmosferu (kod bake se sve može!). Redovito vidim da se mladi dižu starijim osobama na stanicama i u autobusu kako bi sjeli. Stoga smatram da imamo razumijevanja i poštovanja prema njima.

Odgovori sudionika upućuju na ambivalentan položaj starijih osoba u obitelji i društvu. S jedne strane starije osobe povezuju se s iskustvom, mudrošću i važnom ulogom u obiteljskom životu, a s druge strane prepoznaju i izazove s kojima se starije osobe suočavaju u suvremenom društvu.

U nekim odgovorima starije osobe opisuju se kao važni članovi obitelji koji svojim iskustvom i životnim znanjem pridonose obiteljskim odnosima. Sudionici ističu da stariji članovi obitelji mogu imati važnu savjetodavnu i odgojnu ulogu, osobito u odnosima s mlađim generacijama, što upućuje na percepciju starijih osoba kao nositelja životnog iskustva i važnog izvora međugeneracijskog prijenosa vrijednosti.

Istodobno, sudionici primjećuju da se starije osobe u suvremenom društvu suočavaju s različitim izazovima. U odgovorima se spominju problemi

povezani s ekonomskom sigurnošću, zdravstvenim poteškoćama i mogućom socijalnom izolacijom. Neki sudionici napominju da migracije mlađih generacija u veće gradove ili u inozemstvo mogu dodatno oslabiti svakodnevne obiteljske veze i podršku starijim članovima obitelji. Navodi se i da se starije osobe katkad nalaze u marginaliziranom položaju zbog ekonomskih i društvenih okolnosti.

Takva opažanja upućuju na složen položaj starijih osoba u suvremenom hrvatskom društvu. Tradicionalno poštovanje prema starijima, koje je dugo bilo važan element obiteljskih odnosa, i dalje je prisutno u vrijednosnim očekivanjima sudionika. Istodobno se u kontekstu promjena u načinu života, obiteljskim strukturama i društvenim uvjetima položaj starijih osoba oblikuje između vrijednosti međugeneracijske solidarnosti i novih društvenih okolnosti koje mogu dovesti do njihove veće društvene i obiteljske ranjivosti.

Zaključno, analiza odgovora u okviru drugoga specifičnog istraživačkog pitanja *Kako studenti pedagoškog usmjerenja opisuju vrijednosti koje oblikuju obiteljski život u Hrvatskoj?* upućuje na to da ih sudionici opisuju kao odnos tradicijskih obrazaca obiteljskog života i suvremenih društvenih promjena. Obitelj se u njihovim odgovorima prikazuje kao prostor sigurnosti, pripadnosti i međusobne podrške, ali i kao važan kontekst u kojemu se prenose i oblikuju temeljne društvene vrijednosti. Istodobno se opisuju i promjene u obiteljskim odnosima koje se povezuju sa širim društvenim kontekstom, načinom života i novim očekivanjima prema članovima obitelji.

U odgovorima sudionika djeca zauzimaju središnje mjesto u obiteljskom životu kao važni članovi obitelji i važan razlog obiteljskog okupljanja i brige. Njihova se uloga istodobno prikazuje u kontekstu promjena suvremenih odgojnih pristupa, u kojima se izdvajaju dječja autonomija, participacija i uvažavanje dječje perspektive. Takvi opisi upućuju na pomicanje od tradicionalnih hijerarhijskih odnosa između odraslih i djece prema pristupima koji više naglašavaju aktivnu ulogu djeteta u obiteljskim odnosima.

Složenost obiteljskih odnosa vidljiva je i u opisima rodnih uloga muškaraca i žena. Muškarci se često povezuju s ulogom ekonomskog oslonca obitelji, uz očekivanje profesionalnog uspjeha i financijske stabilnosti. Žene se pak opisuju kao važne nositeljice svakodnevnog obiteljskog života, osobito u brizi o djeci i organizaciji kućanstva. Istodobno se u opisima sudionika pojavljuju i promjene u tim odnosima, pri čemu se ističe potreba za ravnopravijom podjelom obiteljskih i profesionalnih odgovornosti. Takvi opisi upućuju na promjene u prikazu rodnih uloga unutar obitelji.

Položaj starijih osoba dodatno pokazuje složenost obiteljskih odnosa. Sudionici ih povezuju s iskustvom, životnom mudrošću i važnom ulogom u međugeneracijskim odnosima, osobito u odnosu baka i djedova s unucima. Istodobno se u odgovorima navode izazovi s kojima se starije osobe suočavaju, poput ekonomske nesigurnosti, zdravstvenih poteškoća ili smanjenih obiteljskih kontakata zbog migracija mlađih generacija. Time se tradicionalno poštovanje prema starijima dovodi u odnos sa suvremenim društvenim okolnostima.

Obitelji se u odgovorima sudionika prikazuju kao dinamičan društveni prostor u kojemu se tradicijski obrasci, suvremene društvene promjene i osobna iskustva međusobno preklapaju.

Odnosi među članovima obitelji promjenjivi su i podložni različitim utjecajima, pri čemu se vrijednosti prenose, ali i prilagođavaju svakodnevnim situacijama.

U tom smislu obitelj se u odgovorima sudionika pojavljuje kao važan društveni kontekst u kojemu se vrijednosti ne samo prenose, nego i oblikuju kroz međugeneracijske odnose, rodne uloge i promjenjive društvene okolnosti koje obilježavaju suvremeni obiteljski život u hrvatskom društvenom kontekstu.

Vrijednosti koje oblikuju svakodnevni život

Odgovori na treće specifično istraživačko pitanje *Kako studenti pedagoškog usmjerenja opisuju vrijednosti koje oblikuju svakodnevni život u Hrvatskoj?*

pružaju uvid u način na koji budući odgojno-obrazovni djelatnici opisuju vrijednosti povezane sa svakodnevnim životom u hrvatskom društvenom kontekstu. U okviru ovog istraživačkog pitanja odgovori sudionika prikazani su i analizirani u odnosu na pitanja koja se tiču različitih dimenzija svakodnevnoga života, uključujući društveni i kulturni identitet, hijerarhiju životnih vrijednosti, odnos prema zdravlju, bolesti i smrti, odnos prema društvenim normama poput poštenja, rada i vremena, svakodnevne prakse druženja, zabave i slobodnog vremena te odnos prema religiji, tradiciji i prirodi.

Kako biste opisali Hrvate?

Hrvati se često okreću jedni protiv drugih zbog obilježja koja ih razlikuju poput nogometnog kluba koji vole ili vrsti glazbe koju slušaju. No u izvanrednim, kriznim i humanitarnim situacijama ujedine se i zaborave u tom trenutku sve nebitno što ih inače dijeli. Tada pokazuju koliko su srčani, borbeni i koliko je jedinstvo zapravo važno.

Hrvati su poznati po svojoj gostoljubivosti i obiteljskoj povezanosti. Ipak, često se suočavaju s različitim društvenim i ekonomskim izazovima, na koja odgovaraju otpornošću i snalažljivošću. Cijene prijateljstvo, pomaganje i zabavu, a ponosni su i na svoju kulturnu baštinu. Obitelj i zajedništvo Hrvati često vrednuju kao najvažniji aspekt svoga života.

Hrvati su dragi, komunikativni, ponosni, druželjubivi ljudi koji se često u svojoj svakodnevici vole koristiti psovka, nemaju puno strpljenja i razumijevanja za druge, sve im treba biti posluženo odmah, bez čekanja, žive ubrzanim tempom, nikada ne stižu obaviti sve obveze i kvalitetno provesti svoje slobodno vrijeme. Najveće jedinstvo, ponos i složnost Hrvata može se vidjeti tijekom velikih sportskih natjecanja, prvenstava i sličnih događanja, ali u ostalom teško da su složni i svi za jednoga, to je već teže ostvarivo. Često su zavidni, a neki su i previše zaokupljeni sami sobom i nedovolj-

no empatični, ali ipak ima, doduše takvi su u manjini, i onih vrlo dobrih, skromnih, koji bi svakome pomogli u nevolji.

Hrvate bih opisao kao tople, društvene i otvorene ljude koji su spremni pomoći. Znaju, međutim, biti i jako cinični.

Hrvati su srdačan i gostoljubiv narod, snažno povezan s obitelji, tradicijom i domovinom. Unatoč povijesnim izazovima, zadržali su vedar duh sklon humoru i filozofiji te dugom ispijanju kave, što je gotovo ritual. Svaka regija ima svoj posebni šarm, čineći hrvatski identitet bogatim i raznolikim.

Hrvati su prilično temperamentan narod koji drži do svoje tradicije i svojih običaja. Na velikim se (svjetskim/europskim) natjecanjima vidi naša složnost i naše domoljublje (ističemo da smo Hrvati raznim ukrasima crveno-bijelo-plave boje/šahovnicom) u najljepšem smislu te riječi iako se na natjecanjima u samoj Hrvatskoj prilično jasno očituje stroga podijeljenost, najčešće temeljena na podrijetlu osobe (hajdukovci, dinamovci, Armada i sl.). Smatram da smo ljubazan narod, odnosno da nas tako doživljavaju stranci. Složni smo i u bitnim humanitarnim akcijama, no nekako se i dalje borimo s opiranjem protiv nepravednih odluka vrha vlasti. Manje smo konzervativni od većine balkanskih zemalja, no i dalje ima pojedinaca koji se drže starih vrijednosti i režima. Hrvati vole Hrvatsku i sve njezine prirodne ljepote.

U odgovorima sudionika Hrvati se opisuju kombinacijom pozitivnih osobnih i društvenih obilježja te kritičkih opažanja o društvenim napetostima koje obilježavaju svakodnevni život. Smatraju ih srdačnim, gostoljubivim i društvenim ljudima koji veliku važnost pridaju obiteljskim odnosima, prijateljstvu i međusobnoj pomoći. Takvi opisi upućuju na snažnu prisutnost vrijednosti zajedništva, društvene bliskosti i međuljudske solidarnosti u predodžbi nacionalnog identiteta.

Uz društvenu otvorenost, često se ističe i snažna povezanost Hrvata s obitelji, tradicijom i kulturnom baštinom. Odgovori upućuju na važnost kolektivnog identiteta i kulturnih simbola u oblikovanju načina na koji sudionici razumiju hrvatsko društvo. Istodobno se u opisima društvenih odnosa prepoznaje i određena ambivalentnost među Hrvatima. Sudionici primjećuju da se, uz osjećaj zajedništva, često pojavljuju i podjele, međusobno natjecanje i društvena napetost. Spominje se kako se ljudi često dijele prema različitim obilježjima, poput sportskih ili kulturnih preferencija, ali da se u izvanrednim situacijama ipak mogu ujediniti i pokazati snažan osjećaj zajedništva.

Neki su odgovori i kritičke refleksije o društvenim odnosima, poput percepcije zavisti, nestrpljivosti ili nedostatka međusobnog razumijevanja. Takva opažanja pokazuju da sudionici nacionalni identitet ne promatraju isključivo kao pozitivnu karakteristiku, nego ga interpretiraju i kroz kontradikcije i napetosti koje obilježavaju svakodnevni društveni život.

Odgovori sudionika upućuju na složeno razumijevanje društvenog i kulturnog identiteta Hrvata. Hrvatsko društvo pritom se opisuje kao prostor u kojemu se istodobno prepoznaju vrijednosti zajedništva, gostoljubivosti i ponosa na tradiciju, ali i svijest o društvenim podjelama i napetostima koje prate suvremeni društveni život. Takva kombinacija pozitivnih identitetskih obilježja i kritičkog promišljanja društvenih odnosa pokazuje da sudionici nacionalni identitet razumiju kao dinamičan i višeslojan društveni fenomen.

Kada biste nekome trebali opisati kako je to živjeti u Hrvatskoj, što biste rekli?

Moglo bi se reći da je živjeti u Hrvatskoj vrlo neodređeno, ovisi o dijelu Hrvatske o kojemu se govori. Hrvatska je vrlo različita pa se tako mentalitet ljudi u Zagrebu potpuno razlikuje od mentaliteta ljudi u dva sata udaljenoj Rijeci. U svakom slučaju, smatram da je živjeti u Hrvatskoj u teoriji lijepo jer je bogata prirodnim ljepotama, sadržajima za mlade itd. S druge strane,

politička situacija u Hrvatskoj nije dobra te je zbog toga sve više ljudi napušta i odlazi tražiti kvalitetniji život u drugim državama.

Hrvatsku je najjednostavnije opisati kao spoj zapada i istoka. Naime, kao članica Europske unije težimo gospodarskom i društvenom napretku te uživamo životni standard sličniji ostalim zapadnoeuropskim zemljama. Od infrastrukture, školstva i političkih pitanja sve više nastojimo usvojiti dobre prakse drugih zapadnoeuropskih zemalja. Ipak, očito je da hrvatski mentalitet nije potpuno nalik na mentalitet Europske unije, više je balkanski. Trenutačna hrvatska vlast nije progresivna i otvorena promjenama kao ostale zapadnoeuropske zemlje, već se u pitanjima poput položaja LGBT+ zajednice i ulozi žene u društvu priklanjamo tradicionalnim mišljenjima koja nalikuju na ona koja prevladavaju u drugim zemljama istočne Europe. Zato život u Hrvatskoj djeluje kao stagnacija u tranzicijskoj fazi – nismo spremni na promjene koje su potrebne kako bismo postali istinski Zapad, no previše smo napredovali da bismo se mogli vratiti na standard istočne Europe.

Hrvatska je lijepa zemlja, puna potencijala. Život u njoj nije potpuno savršen te treba iskoristiti potencijale koje nudi i biti sretan i ponositi se njome jer to je naša zemlja.

Opuštenije je nego u nekim drugim zapadnim zemljama, život je manje hektičan iako je država loše uređena i sve gora ekonomska situacija dovodi do sve težeg života za prosječnog radnika.

Život u Hrvatskoj spoj je ljepote prirode, snažnih veza i opuštenog ritma. Unatoč izazovima, ljudi znaju uživati u životu i u malim stvarima. Sve dok se ne brinete što drugi misle, Hrvatska je lijepo mjesto za život.

Rekla bih da nije toliko loše, iako planiram, barem za sada, ostatak života provesti i živjeti izvan Hrvatske. Svakako namjeravam zadržati neke naše običaje, pogotovo prehranu. Ljeti ću se vjerojatno vraćati kući u Hrvatsku

jer je to posebno godišnje doba u kojemu, barem po mome mišljenju, Hrvatska procvjeta i postaje magična. Poprilično me nerviraju sve moguće nepravde i koruptivni postupci, kojih u našoj zemlji svakako ne manjka, te se često ironično smijem političkim scenama. Smatram da Hrvatska ima puno potencijala, kako u prirodnim datostima zemlje, tako i u dobroti ljudi koji ovdje žive, no svakako nedostaje inicijativa i ljudi koji bi hrabro ustali i ukazali na sve nepravde u državi radi njihova rješavanja i poboljšanja cijele društvene, ekonomske i političke slike ove zemlje.

U odgovorima sudionika svakodnevni život u Hrvatskoj opisuje se kombinacijom pozitivnih iskustava života u društvu snažno povezanom s prirodom, obitelji i društvenim odnosima te kritičkih opažanja o političkim, ekonomskim i društvenim izazovima koji obilježavaju suvremeni život u Hrvatskoj. Sudionici pritom često ističu da je iskustvo života u Hrvatskoj složeno i višeslojno te da ovisi o regionalnim razlikama, društvenim okolnostima i osobnim životnim iskustvima.

U nekim se odgovorima naglašava posebnost prirodnog i kulturnog okruženja u kojemu se svakodnevni život odvija. Hrvatska se opisuje kao zemlja bogata prirodnim ljepotama, raznolikim krajevima i snažnim osjećajem pripadnosti prostoru. Spominju se i snažne veze i uživanje u malim stvarima, što pokazuje važnost prirodnog okruženja i društvene bliskosti kao ključnih elemenata kvalitete života.

Uočeni specifičan društveni ritam života u Hrvatskoj često se opisuje kao opušteniji u usporedbi s nekim zapadnoeuropskim društvima. U takvu kontekstu svakodnevni život često se povezuje s druženjem, zajedničkim provođenjem vremena i uživanjem u društvenim odnosima.

Istodobno se u odgovorima pojavljuje i snažna kritička refleksija o društvenim i političkim okolnostima u Hrvatskoj. Navode se problemi povezani s političkom situacijom, ekonomskom nesigurnošću i doživljajem društvene stagnacije, zbog čega sve više ljudi napušta Hrvatsku. Život u Hrvatskoj opisuje se kao svojevrsno „stanje tranzicije“, u kojemu se društvo nalazi

između zapadnoeuropskih razvojnih aspiracija i tradicionalnijih društvenih obrazaca.

U nekim odgovorima pojavljuje se i refleksija o društvenim nepravdama, korupciji i nedostatku inicijative za društvene promjene. Primjećuje se da Hrvatska ima velik potencijal u prirodnim resursima i ljudima, ali da društveni razvoj često koči političke i institucionalne prepreke. Takva opažanja upućuju na kritičko promišljanje društvenog sustava i osjećaj nezadovoljstva dijelom društvenih i političkih okolnosti.

Unatoč tim kritikama, u odgovorima sudionika i dalje se prepoznaje snažan osjećaj pripadnosti i emocionalne povezanosti s Hrvatskom. Često ističu ponos prema zemlji, tradiciji i kulturnom identitetu, naglašavajući da Hrvatska, unatoč društvenim izazovima, ostaje prostor u kojemu mnogi prepoznaju vrijednost zajedništva, prirodnog okruženja i svakodnevnih životnih radosti.

Odgovori sudionika pokazuju da se život u Hrvatskoj shvaća kao splet pozitivnih vrijednosti povezanih s prirodom, društvenim odnosima i kulturnim identitetom te kritičkih opažanja o društvenim i političkim izazovima. Takva ambivalentna percepcija upućuje na složeno razumijevanje svakodnevnog života u kojemu se osjećaj pripadnosti i privrženosti zemlji isprepliće s kritičkim promišljanjem društvenih okolnosti u kojima se taj život odvija.

Što primjećujete kao najveće razlike između Hrvata i drugih naroda?

Hrvati su puno hladniji od istočnih naroda, a puno topliji od zapadnijih. Primjećujem također da su u globalu prilično pesimistični i nezadovoljni.

Mentalitet Hrvata specifičan je zbog specifičnoga geografskog položaja – spoj srednje, južne i istočne Europe. Upravo zbog toga se razlikujemo od svih ostalih naroda u čijoj smo blizini. Iako je ležernost i opuštenost Hrvata slična onoj balkanskih država, zbog članstva u Europskoj uniji pridržavamo se zapadnjačkih standarda. Ipak, iako nastojimo dostići standard i način

zapadnjačkog života, mentalitet Hrvata preblizak je onom balkanskih država, zbog čega ni tu nismo potpuno slični. Hrvati se ponose svojim mediteranskim identitetom, no on nije potpuno izražen zbog raznih kulturnih utjecaja. Upravo kombinacija svih tih utjecaja Hrvate čini specifičnim narodom u internacionalnom kontekstu.

Hrvati su poseban narod koji se ističe po svome mentalitetu, tradiciji i povijesti koja ih je oblikovala sve do danas. Prepoznatljiviji su po Jadranskom moru i balkanskom načinu razmišljanja, po čemu se razlikujemo od ostalih. Teško je, primjerice, uopće prevesti naše psovke, a mislim da se i po njima ističemo jer kod drugih izazivaju smijeh.

Hrvatima posao nije na prvome mjestu i uzimaju si više vremena za razonodu.

Hrvati imaju poseban osjećaj za zajedništvo, spontanost i snalažljivost. Često su izravni i emotivni, a istodobno ponosni i nostalgični. Njihov odnos prema životu prožet je toplinom i humorom, čak i u teškim trenucima.

Hrvati su vrlo temperamentan narod koji drži do svoje tradicije, običaja i raznoraznih navika, udruže se kada se dogodi nešto vrlo loše ili pak enormno dobro. Takve značajke ne primjećujem kod drugih naroda, barem ne u takvu intenzitetu. Nismo još dovoljno otvoreni, inkluzivni i tolerantni za sve ljude, no nadam se da ćemo s vremenom i to promijeniti i ugledati se na neke zemlje koji su primjeri dobre prakse.

U odgovorima sudionika razlike između Hrvata i drugih naroda opisuju se prvenstveno preko pojma mentaliteta, koji sudionici povezuju s povijesnim iskustvima, geografskim položajem i kulturnim utjecajima koji su oblikovali hrvatsko društvo. Često se pritom ističe da se hrvatski identitet nalazi na svojevrsnom kulturnom raskrižju između različitih europskih prostora, zbog čega Hrvati istodobno dijele određene karakteristike s različitim kul-

turnim krugovima, ali se ni s jednim od njih ne podudaraju u potpunosti.

U nekim odgovorima razlike između Hrvata i drugih naroda opisuju se vezano uz emocionalni i društveni stil života. Sudionici navode da su istodobno otvoreni i emotivni, ali i skloni određenoj rezerviranosti u usporedbi s nekim drugim kulturama. Navodi se da su Hrvati „hladniji od istočnih naroda, a topliji od zapadnijih“, pri čemu se pesimizam i nezadovoljstvo navode kao obilježja hrvatskog društva.

Sudionici razlike između Hrvata i drugih naroda povezuju i s načinom života i odnosom prema radu i slobodnom vremenu. Posao u hrvatskom društvu često nije životni prioritet, veća se važnost pridaje odmoru i svakodnevnom druženju. Takva opažanja nadovezuju se na prije opisane društvene prakse druženja i zajedničkog provođenja vremena koje se često prepoznaju kao važan element hrvatskoga društvenog života.

U nekim odgovorima posebna se pozornost posvećuje i kulturnim obilježjima koja sudionici smatraju specifičnima za hrvatski kontekst. Spominju se tradicija, povijesno nasljeđe i simbolički elementi kulture koji pridonose osjećaju posebnosti i prepoznatljivosti, kao što su humor i jezik. Takva opažanja upućuju na važnost jezika i svakodnevnih komunikacijskih praksi u oblikovanju percepcije kulturnih razlika.

Sudionici naglašavaju i snažan osjećaj zajedništva i solidarnosti koji se, prema njihovim opažanjima, osobito očituje u kriznim ili društveno važnim situacijama. Hrvate se opisuje kao narod koji se snažno mobilizira i međusobno povezuje u trenucima kolektivnih izazova ili uspjeha, a kao karakteristike koje se prepoznaju u hrvatskom društvu ističu se spontanost, snalažljivost i emotivnost.

Odgovori sudionika upućuju na percepciju hrvatskog društva kao kulturno složenog prostora u kojemu se različiti povijesni i regionalni utjecaji isprepliću u specifičan društveni mentalitet. Razlike između Hrvata i drugih naroda sudionici ne opisuju kao jedinstvenu ili jasno definiranu karakteristiku, nego kao kombinaciju kulturnih utjecaja, društvenih navika i

emocionalnih obilježja društvenog života, koji zajedno oblikuju percepciju hrvatskog identiteta.

Kada biste nekome trebali opisati kakav je idealan Hrvat, odnosno idealna Hrvatica, što biste rekli?

Idealan Hrvat, prihvaćen u društvu, u tradicionalnom je smislu netko tko je otvoren, empatičan, srčan, veseo i zabavlja društvo u kojemu se nalazi. Ima širok spektar interesa, od kojih je sport jedan od najvažnijih. Idealan Hrvat je odlučan, ima dobru reputaciju i autoritet, zbog čega ga se poštuje. Idealnu Hrvaticu može se opisati jednako kao i Hrvata, samo što veliko zanimanje za sport nije obvezno. S druge strane, idealna Hrvatica u tradicionalnom smislu želi postati majka, pametna je i „načitana“, a poželjno je i da uživa u kuhanju.

Idealni Hrvat ili idealna Hrvatica poštuju svoju obitelj te teže stvaranju obitelji. Vole druženje i gostoljubivost, pristojni su, uslužni i zabavni. Ponosni su na svoju domovinu te njeguju i prenose svoju tradiciju. Za idealnu Hrvaticu reklo bi se još da teži brizi za svoju obitelj, a za idealnog Hrvata ekonomskom osiguravanju svoje obitelji. Ipak, za mene takav opis nije potpuno istinit. Mislim da je idealni Hrvat ili idealna Hrvatica osoba koja se ostvarila ili teži ostvarenju, neovisno o tome što to za nju značilo. Za mene su idealni Hrvati osobe koje svoje živote ne grade prema očekivanjima društva, nego prema svojim težnjama i aspiracijama. Idealni Hrvati prihvaćaju druge onakvima kakvi jesu te ih pritom podupiru i pomažu. Za mene su idealni Hrvati oni koji pronadu svoj ideal Hrvata i žive prema tom idealu, stvarajući atmosferu koja će to omogućiti i drugima.

Idealan Hrvat ili idealna Hrvatica bila bi obrazovana, iskrena, poštena, dobro odgojena, sigurna, pouzdana, empatična osoba koja će pomoći u nevolji svakome, koja ima razumijevanja i strpljenja za druge i za sebe, brine

se o svojoj obitelji i bližnjima te je uvijek uz njih, i u dobru i u zlu, pomaže im u nevolji, ima dovoljno novaca da si može priuštiti sve što želi i što joj je potrebno za život iz snova, zadovoljna sobom i životom koji živi, ponosi se svojom zemljom.

Brižna majka, supruga, dobra prijateljica i radnica. Dobar domaćin, dobar prijatelj, dobar radnik i dobar otac.

Idealni Hrvat ili idealna Hrvatica poštena je, srdačna osoba s jakim osjećajem za obitelj, zajednicu i domovinu. Otvorena srca, spremna pomoći, voli svoj kraj i poštuje druge. Uživa u životu, ali ne zaboravlja na svoje obveze.

Idealan Hrvat vesela je osoba koja dobro radi svoj posao, iako ne pretjeruje s obvezama vezanih uz njega. Voli popiti kavu u pauzi od posla te se vikendom naći sa svojom obitelji i/ili prijateljima. Uvijek je otvorena za šalu, pogotovo o kriznim situacijama i ponosi se svim hrvatskim tradicijama i običajima. Oblači se jednostavno i smatra da su mamina jela najbolja, a mjesto u kojem živi najljepše na svijetu.

U odgovorima sudionika idealni Hrvat ili idealna Hrvatica opisuju se skupom osobnih i društvenih vrijednosti koje se povezuju s obiteljskim životom, društvenim odnosima, radom i osjećajem pripadnosti zajednici. Sudionici pritom često ističu osobine poput poštenja, odgovornosti, srdačnosti i spremnosti za pomoć drugima, ali se u njihovim opisima pojavljuju i tradicionalna društvena očekivanja povezana s rodnim ulogama i obiteljskim životom.

U nekim odgovorima idealni Hrvat ili idealna Hrvatica opisuju se kao osobe snažno usmjerene na obitelj i međuljudske odnose. Naglašava se važnost brige za obitelj, međusobne podrške i odanosti bližnjima. Navodi se da je idealni Hrvat ili idealna Hrvatica poštena i srdačna osoba koja poštuje svoju obitelj, zajednicu i domovinu, da je gostoljubiva, druželjubiva i spremna

pomoći drugima Takvi odgovori ukazuju na snažnu prisutnost vrijednosti zajedništva i međuljudske solidarnosti u percepciji društvenog ideala.

Uz obiteljske vrijednosti sudionici često ističu i osobne karakteristike koje se smatraju poželjnima u društvenom životu. Idealni Hrvat ili idealna Hrvatica opisuje se kao osoba koja je obrazovana, iskrena, pouzdana, empatična i spremna pomoći drugima u teškim situacijama. Takva opažanja upućuju na snažan naglasak na moralnim osobinama poput poštenja, odgovornosti i brige za druge.

U nekim odgovorima pojavljuju se i tradicionalne predodžbe o rodnim ulogama u društvu. Tako se idealni Hrvat katkad opisuje kao osoba koja ima autoritet, uspješna je u poslu i osigurava ekonomsku stabilnost obitelji, a idealna se Hrvatica povezuje s brigom o obitelji i majčinstvom. Takvi opisi upućuju na tradicionalne društvene predodžbe o raspodjeli obiteljskih i društvenih uloga između muškaraca i žena.

Istodobno se u pojedinim odgovorima pojavljuje i kritički odnos prema takvim normativnim očekivanjima. Tako se navodi da idealni Hrvat ili Hrvatica ne bi trebali nužno slijediti društvena očekivanja, nego živjeti u skladu s vlastitim vrijednostima i životnim aspiracijama. U tom se smislu idealna osoba definira kao ona koja gradi vlastiti životni put i pritom poštuje različitost drugih ljudi. Takva opažanja upućuju na postupno preispitivanje tradicionalnih društvenih normi i na sve veću važnost individualnih vrijednosti i osobne autonomije.

U odgovorima se pojavljuju i svakodnevni kulturni elementi koji oblikuju sliku idealnog člana društva. Spominju se društvenost, smisao za humor, druženje s obitelji i prijateljima te uživanje u jednostavnim svakodnevnim ritualima poput zajedničkog ispijanja kave ili obiteljskih okupljanja. Takvi opisi upućuju na važnost svakodnevnih društvenih praksi u oblikovanju društvenog identiteta.

Odgovori sudionika pokazuju da se idealni Hrvat ili Hrvatica opisuje kombinacijom tradicionalnih društvenih vrijednosti povezanih s obitelji, radom i domoljubljem te suvremenijih naglasaka na osobnoj autonomiji, toleranciji

i individualnom životnom izboru. Takva kombinacija različitih vrijednosnih očekivanja upućuje na složen proces oblikovanja društvenih ideala, u kojemu se tradicionalne norme postupno preispituju i reinterpreteraju u kontekstu suvremenog društva.

Što je Hrvatima jako važno?

Hrvatima je jako važna interakcija s (odabranim) ljudima. Čini se da je prosječnom Hrvatu nepojmljivo dulje vrijeme ne komunicirati i ne družiti se s ljudima u kafićima, šetnjama ili barem koristeći se mobilnim telefonom i društvenim mrežama.

Hrvatima je prvenstveno jako važna obitelj. Članovi obitelji su bliski, nerijetko žive zajedno ili u blizini te su uključeni i upućeni u sve što se događa u obitelji. Važno im je, također, dobiti stalno zaposlenje koje im osigurava stabilnost. Hrvatima su važna i neka materijalna postignuća poput posjedovanje kuće, stana i drugih nekretnina. Osim brige za obitelj, Hrvatima je važno održavanje dobrih odnosa i briga za druge članove lokalne zajednice. S poznanicima i obitelji Hrvati se zbližavaju na zabavama i druženjima, kojima zbog toga pridaju veliku važnost. Istodobno, Hrvatima je izrazito važno mišljenje drugih o njima, što i pokreće mnoge njihove postupke ili ih sprječava u određenim aktivnostima. Hrvatima su izrazito važna sportska događanja i uspjesi, posebice ako je riječ o nogometnoj reprezentaciji.

Hrvatima je važan posao, obitelj, obrazovanje, prijatelji i ljubav, jer im sve to ispunjava i uljepšava život, a svatko se trudi na svoj način postići određeni cilj u životu i ima različite prioritete. To su im osnovni zadatci po kojima se ističu i nastoje ih ispuniti, a katkad im je važan i sport.

Hrvatima su važni obitelj, dobar posao, prijatelji, visok socijalni status i dobro financijsko stanje

Hrvatima je iznimno važna obitelj, domovina i osobni ponos (Što će ljudi reći?). Njeguju međuljudske odnose, tradiciju i osjećaj pripadnosti. Ponosno se drže svojih korijena i uvijek će braniti ono što vole.

Hrvatima je važno da dobro jedu i piju, da se družu sa svojim prijateljima, ispijaju kavu, prate važna sportska natjecanja i navijaju za svoj klub te dobro odrade (poslovne) zadatke. Također, primorske županije jako cijene more, sunce i plaže, iako nisu uvijek zadovoljni gostima koji dođu ljetovati.

U odgovorima sudionika vrijednosti koje Hrvati smatraju važnima u svakodnevnom životu najčešće se povezuju s obitelji, bliskim društvenim odnosima, radom i ekonomskom sigurnošću. Pritom naglašavaju važnost međuljudske povezanosti, osjećaja pripadnosti zajednici te stabilnosti u privatnom i profesionalnom životu. Takvi odgovori upućuju na razumijevanje svakodnevnog života u kojem osobni život, društveni odnosi i osjećaj sigurnosti zauzimaju središnje mjesto.

Obitelj se izdvaja kao najvažnija životna vrijednost. Sudionici naglašavaju da su članovi obitelji često snažno povezani, vrlo bliski i uključeni u međusobne životne okolnosti, te da su podrška i briga za bližnje važni elementi svakodnevnog života. Obitelj, prijatelji i ljubav među temeljnim su elementima koji ljudima daju smisao i ispunjenje u životu. Takva opažanja ukazuju na snažnu prisutnost obiteljskih i odnosnih vrijednosti u percepciji svakodnevnog života.

Uz obitelj, sudionici često spominju i važnost društvenih odnosa i druženja. Društvene interakcije s drugim ljudima opisuju se kao važan dio svakodnevice, a druženje s prijateljima i poznanicima kroz zajedničke aktivnosti, poput ispijanja kave, šetnji ili društvenih okupljanja, zauzima značajno mjesto u društvenom životu. Primjećuje se da je mnogima teško zamisliti dulje razdoblje bez komunikacije i druženja s drugima te se naglašava važnost društvenih okupljanja i zabava koje pridonose osjećaju bliskosti među ljudima.

Sudionici također ističu važnost rada i ekonomske sigurnosti. Stabilno zaposlenje i materijalna sigurnost često se povezuju s osjećajem životne stabilnosti i društvenog uspjeha. U nekim odgovorima spominju se i materijalna postignuća, poput posjedovanja nekretnina ili financijske sigurnosti, kao važni pokazatelji životnog uspjeha i društvenog statusa. Takva opažanja upućuju na povezanost ekonomskih vrijednosti s osjećajem osobne sigurnosti i društvenog položaja.

U odgovorima se pojavljuje i važnost društvenog priznanja. Više sudionika kaže da je Hrvatima često važno kako ih drugi doživljavaju te da mišljenje okoline („što će drugi reći“) može snažno utjecati na njihovo ponašanje. Takva opažanja upućuju na snažnu prisutnost društvenih normi i očekivanja koja oblikuju svakodnevne odluke i ponašanja.

Uz navedene vrijednosti, sudionici spominju i važnost kulturnih i društvenih elemenata poput sporta, nacionalnog ponosa i uživanja u svakodnevnim životnim ritualima. Sportska događanja, osobito ona povezana s nacionalnim reprezentacijama, često se navode kao važni simboli kolektivnog identiteta i zajedništva. U nekim odgovorima spominju se i uobičajene navike poput druženja uz hranu, piće i kavu, koje dodatno naglašavaju društvenu dimenziju svakodnevnog života.

Odgovori sudionika pokazuju da se hijerarhija životnih vrijednosti u hrvatskom društvu temelji prije svega na obitelji, međuljudskim odnosima i osjećaju društvene pripadnosti, uz istodobno naglašavanje rada, materijalne sigurnosti i društvenog priznanja. Takav vrijednosni okvir upućuje na snažnu povezanost privatnog života, društvenih odnosa i društvenih očekivanja u oblikovanju svakodnevnih životnih prioriteta.

Što Hrvatima uopće nije važno?

Hrvatima uopće nije važan vlastiti glas kada se govori o demokraciji i promjeni uređenja države, koju svi priželjkuju, ali smatraju da njihov glas nije važan jer je on „samo jedan“.

Hrvatima nije pretjerano važan napredak u karijeri te istraživanje svojih poslovnih mogućnost. Također, Hrvati ne vrednuju umjetnost i kulturu (kazalište, književnost, likovne umjetnosti), a sve manje je i brige za očuvanje narodnih običaja. Hrvatima nije važno samounaprjeđenje, niti aktivan angažman za ostvarenje određenih društvenih i političkih promjena.

Mislim da Hrvati često zapostavljaju vjeru i tradiciju i nije im to toliko važno i dragocjeno kao što je nekad bilo, jer ni odnosi među članovima šire obitelji nisu više toliko bliski, pa sve to utječe jedno na drugo i jako je povezano. Ponajviše gledaju samo sebe, previše su opterećeni svojim obvezama da bi pomogli nekome drugome kada mu je to zaista potrebno, teško suosjećaju s drugima i ne razmišljaju o tome kroza što netko prolazi ili kako se osjeća te ih zanemaruju.

Umjetnost, odgovornost i zdravlje.

Formalnosti i stroga pravila često padaju u drugi plan pred spontanosti i „dogovorom uz kavu“. Hrvati ne teže pretjeranom isticanju materijalnog bogatstva. Više cijene toplinu odnosa nego hladnu učinkovitost.

Hrvatima nije važno što će biti sutra i manje se brinu o svom izgledu iako se to s novim generacijama mijenja. Nisu im toliko važna putovanja jer, kao što kažu, najljepše je kod kuće.

Odgovori sudionika pokazuju različita opažanja o vrijednostima koje u hrvatskom društvu nemaju osobito istaknuto mjesto ili se u svakodnevnom životu doživljavaju kao manje važne. Pritom navode različite društvene i osobne sfere – od građanskog angažmana i političke participacije do odnosa prema kulturi, karijeri i dugoročnom planiranju života. Takva opažanja upućuju na određene dimenzije društvenog života koje su u svakodnevnom iskustvu sudionika slabije naglašene.

U nekim odgovorima posebno se ističe percepcija slabijega građanskog angažmana. Jedan sudionik navodi da mnogi građani smatraju da njihov pojedinačni glas u demokratskim procesima nema većeg utjecaja jer je to – „samo jedan glas“. Takvo gledište može dovesti do osjećaja političke distance i pasivnosti u odnosu prema društvenim i političkim promjenama. Sudionici također spominju da napredovanje u karijeri ili profesionalno usavršavanje često nije među najvažnijim životnim prioritetima. Navodi se da Hrvati ne pridaju veliku važnost istraživanju novih profesionalnih mogućnosti ili osobnom razvoju u karijeri. Spominje se i slabije vrednovanje kulture i umjetnosti, poput kazališta, književnosti ili likovne umjetnosti, što neki sudionici povezuju s promjenama u društvenim interesima i prioritetima.

Pojedini odgovori sadrže opažanja o promjenama u odnosu prema tradiciji i vjeri. Neki sudionici smatraju da su te vrijednosti u suvremenom društvu manje naglašene nego u prošlosti te da su šire obiteljske veze i međugeneracijska povezanost slabije nego nekada. Takva opažanja upućuju na promjene u društvenim odnosima i načinu života koje utječu na tradicionalna razumijevanja vrijednosti.

Sudionici također primjećuju da formalna pravila i društvene norme katkad imaju manju važnost u svakodnevnom životu. U nekim odgovorima naglašava se da se formalnosti često zamjenjuju spontanim društvenim dogovorima i neformalnim načinima rješavanja situacija, primjerice „dogovorom uz kavu“. Takva opažanja ukazuju na društvenu kulturu u kojoj se neformalni odnosi i osobni kontakti često smatraju važnijima od formalnih procedura.

U odgovorima se pojavljuju i opažanja o relativno manjoj zainteresiranosti za dugoročno planiranje ili određene aspekte osobnog razvoja. Takva opažanja mogu se protumačiti kao odraz društvene svakodnevice u kojoj su neposredni odnosi i trenutačna iskustva često važniji od dugoročnih strategija.

Sudionici zamjećuju da određene vrijednosti – poput građanskog angažmana, formalnih normi, dugoročnog planiranja ili sudjelovanja u kulturnim

dogadanjima – u hrvatskom društvu nemaju podjednako važno mjesto kao obiteljske i društvene vrijednosti povezane s međuljudskim odnosima. Takva opažanja dodatno naglašavaju vrijednosnu strukturu svakodnevnog života, u kojoj se osobni odnosi i društvena bliskost često nalaze ispred institucionalnih ili formalnih dimenzija društvenog djelovanja.

Koje su najveće vrijednosti u životu Hrvata?

Najveće su vrijednosti u životu Hrvata obitelj, prijateljstvo, poštovanje, sloboda i ponos.

Vrijednosti koje su najvažnije u životu Hrvata često su povezane s obiteljskim, kulturnim, nacionalnim i vjerskim aspektima tako da bi se mogle opisati kao obiteljska povezanost, gostoljubivost, ponos, domoljublje, tradicionalnost, solidarnost.

Poštovanje, ljubav, zajedništvo, obitelj, empatija, to je njihova potreba koja im stvara sreću, zadovoljstvo i ispunjava ih te ih ne zaboravljaju prenijeti i svojoj djeci.

Najveće vrijednosti su obitelj i financijska stabilnost.

Obitelj, poštenje, prijateljstvo i odanost među najcjenjenijim su vrijednostima. Slobodno vrijeme i uživanje u životu također se visoko cijene. Vjera, čast i radna etika nadopunjuju ovu sliku.

Najveća je vrijednost u životu jednog Hrvata obitelj, slijede ljubav, humor, zabava, vjera, prilagodljivost (konformizam) i prijateljstvo.

U odgovorima sudionika najveće životne vrijednosti Hrvata najčešće se povezuju s obitelji, bliskim međuljudskim odnosima i moralnim osobinama poput poštenja, poštovanja i odanosti. Sudionici pritom navode vrijednosti

koje pridonose stabilnosti obiteljskog života, kvaliteti društvenih odnosa i osjećaju osobnog zadovoljstva, kao što su obiteljska povezanost, briga za bližnje i međusobna podrška. Takva opažanja upućuju na razumijevanje životnih prioriteta, pri čemu su interpersonalni odnosi i emocionalna povezanost među ljudima središnji elementi životnog smisla.

Uz obitelj, sudionici često ističu važnost ljubavi, prijateljstva i zajedništva. Bliski međuljudski odnosi opisuju se kao važan izvor sreće, zadovoljstva i emocionalne stabilnosti, što ljudi nastoje prenijeti na svoju djecu. Takva opažanja upućuju na snažan naglasak na međusobnu brigu i solidarnost među ljudima.

U nekim odgovorima spominju se i moralne vrline poput poštenja, časti i odgovornosti. Sudionici ističu da su poštenje, odanost i radna etika vrijednosti koje se visoko cijene u društvu, što upućuje na važnost moralnih normi koje reguliraju međuljudske odnose i društveno ponašanje.

Uz interpersonalne i moralne vrijednosti, spominje se i važnost materijalne sigurnosti i stabilnosti, što pokazuje povezanost ekonomskih uvjeta s osjećajem postojanosti i kvalitetom života.

U pojedinim odgovorima pojavljuju se i kulturne i duhovne dimenzije životnih vrijednosti. Sudionici spominju vjeru, domoljublje i tradiciju kao važne elemente identiteta, a istodobno se izdvaja i važnost uživanja u životu, humoru i slobodnom vremenu, kao nužnim dimenzijama svakodnevice. Takva opažanja upućuju na vrijednosni okvir u kojemu se ozbiljne životne odgovornosti povezuju s potrebom za druženjem, opuštanjem i svakodnevnim životnim zadovoljstvom.

Odgovori sudionika pokazuju da se najveće životne vrijednosti u hrvatskom društvu ponajprije povezuju s obitelji, bliskim društvenim odnosima i moralnim osobinama poput poštenja, odanosti i međusobne brige. Takav vrijednosni okvir ističe važnost interpersonalnih odnosa i emocionalne povezanosti među ljudima, uz istodobno prepoznavanje materijalne sigurnosti, kulturnih tradicija i osobnoga životnog zadovoljstva kao važnih elemenata kvalitetnog života.

Kakav je odnos Hrvata prema životu?

Smatram da Hrvati ne razmišljaju previše o samom smislu života te zato i nemaju određen odnos prema životu. Otkad se rode dio su sustava o kojemu često ne promišljaju sve do starosti, nego odluče prilagoditi mu se i ponašati se tako da ostvare svoj potencijal.

Hrvati se suočavaju s različitim društvenim i ekonomskim izazovima, poput nezaposlenosti i političkih problema, no pritom pokazuju veliku otpornost. Iako im život može biti težak, važni su im obitelj i prijatelji te se trude uživati u zajedničkim okupljanjima i u prirodi. Životu pristupaju s humorom i snalažljivošću kako bi ostarjeli najbolje što mogu u ovakvoj situaciji.

Mislim da Hrvati previše uzimaju život zdravo za gotovo te nisu ni svjesni koliko je upravo ovaj trenutak najvažniji od svega i da treba uživati najviše što se može svaki dan jer se ne zna što će nam sudbina donijeti i što nas čeka sutra. Danas se sve češće događaju tragedije koje nam daju do znanja da bismo trebali više vremena provoditi s našim najmilijima, bliskima jer nikada ne znamo kada će biti posljednji put da nekoga vidimo. Stoga, treba potpuno iskoristiti vrijeme koje imamo i više cijeniti svoj život i život drugih jer ne živimo svi u jednakim uvjetima i život ne pruža svima jednake prilike.

Hrvati su opušteni i uživaju u životu.

Hrvati vole život i znaju uživati u malim stvarima. Važna im je ravnoteža između rada i odmora. Prijateljstvo, priroda, dobra hrana i druženje često su u središtu njihove svakodnevice.

Smatraju da život u zrelijim godinama i starosti treba biti lagodan, dok se u mladosti valja truditi (učiti/raditi) kako bi si to omogućili. Živi se dan po dan. I dalje smatraju da ćemo svi raditi isti posao do kraja svoga radnog vijeka. Stoga savjetuju da radimo ono što volimo, no mnogi ljudi u Hrvatskoj nisu toliko sretni.

U odgovorima sudionika odnos Hrvata prema životu opisuje se kao kombinacija opuštenijega životnog stila, prilagodbe društvenim okolnostima i sposobnosti pronalaženja zadovoljstva u svakodnevnim životnim iskustvima. Sudionici često ističu da Hrvati znaju uživati u životu i cijeniti male svakodnevne trenutke, osobito one povezane s druženjem, prirodom i slobodnim vremenom. Takva opažanja upućuju na vrijednost svakodnevnog zadovoljstva i ravnoteže između rada i odmora, što se prepoznaje kao važan element životnog stila.

U nekim odgovorima takav odnos prema životu povezuje se i s društvenim praksama koje ističu bliskost i zajedničko provođenje vremena. Kvaliteta života često se ne mjeri isključivo materijalnim postignućima, nego i mogućnošću druženja s obitelji i prijateljima te uživanja u jednostavnim svakodnevnim aktivnostima i zajedničkim društvenim trenucima. Tako se društveni odnosi ponovno pojavljuju kao važna dimenzija životnog zadovoljstva.

Istodobno, sudionici prepoznaju i niz društvenih i ekonomskih izazova koji oblikuju svakodnevni život u Hrvatskoj. U nekim odgovorima spominju se nezaposlenost, političke okolnosti i osjećaj društvene nesigurnosti. Ističe se da se Hrvati često suočavaju s različitim društvenim i ekonomskim problemima, ali unatoč tome pokazuju „veliku otpornost“ te nastoje pronaći načine kako iz postojećih okolnosti izvući najbolje moguće. Takva opažanja sugeriraju da sudionici odnos prema životu u hrvatskom društvu povezuju s određenom sposobnošću prilagodbe i snalažljivosti u zahtjevnim okolnostima.

U nekim odgovorima pojavljuju se i promišljanja o načinu na koji ljudi doživljaju životne prioritete. Primjećuje se da se mnogi ljudi više prilagođavaju društvenom sustavu nego što razmatraju širi smisao života te naglašava važnost svjesnijeg odnosa prema životu i potreba da se više cijene sadašnji trenutci i međuljudski odnosi. Takva opažanja upućuju na određenu napetost između svakodnevne prilagodbe društvenim okolnostima i razmišljanja o smislu života.

Zanimljiv element u odgovorima sudionika odnosi se i na percepciju ži-

votnog ciklusa i raspodjele životnih prioriteta kroz različite životne faze. Navodi se da se u hrvatskom društvu često smatra kako u mladosti treba raditi i truditi se da bi se u kasnijim godinama moglo živjeti lagodnije i mirnije. Takva opažanja upućuju na vrijednost rada i odgovornosti u mlađoj životnoj dobi, ali i na očekivanje da se životna stabilnost i opušteniji životni ritam ostvaruju u kasnijim godinama.

Odgovori sudionika upućuju na percepciju odnosa prema životu koji se nalazi između otpornosti na društvene izazove i sposobnosti uživanja u svakodnevnim iskustvima. Hrvatski način života u tim opisima karakterizira kombinacija opuštenosti, društvene bliskosti i prilagodbe okolnostima, pri čemu se kvaliteta života često povezuje s međuljudskim odnosima, slobodnim vremenom i osjećajem životne ravnoteže. Istodobno se u odgovorima prepoznaje i svijest o društvenim i ekonomskim izazovima koji oblikuju svakodnevicu, što rezultira složenim odnosom prema životu u kojemu se pojavljuju i zadovoljstvo i kritičko promišljanje društvenih okolnosti u kojima se taj život odvija.

Kakav je odnos Hrvata prema zdravlju?

Hrvati su narod koji ne zna cijeniti zdravlje dok ga ne izgubi. Čak i kad njihov bližnji nije zdrav, koliko god im bilo teško zbog toga, svejedno se ne brinu za vlastito zdravlje. Smatram da je to problem sustava i države u kojoj živimo jer se premalo radi na osvješćivanju štetnih čimbenika koji narušavaju zdravlje, a zdravstveni sustav kakvog imamo nameće Hrvatima stav: radije ću biti bolestan kod kuće, nego potražiti pomoć.

Hrvati nedovoljno paze na svoje zdravlje. Hrana Hrvata bogata je masnoćama, konzumiraju mnogo prerađenog mesa, piju alkohol, mnogi puše i nedovoljno se kreću. Takav odnos prema zdravlju znači da kada se zdravstveni problemi pojave, stanje se ne može rješavati prevencijom, već zahtijeva medicinsko liječenje. To dovodi do preopterećenosti zdravstvenog sustava koji se ne može nositi s tolikom epidemijom nezdravog načina

života Hrvata. No kada i pokušaju živjeti zdravije, mnogi Hrvati ne znaju kako to postići jer je zdrava hrana skupa, kao i savjetovanje s nutricionistima i trenerima.

Većina Hrvata zapostavlja svoje zdravstveno stanje i ne brine se o zdravlju dovoljno, trgnu se tek kada nešto nije u redu. Nisu svjesni koliko je fizička aktivnost važna za naše zdravlje, i fizičko i psihičko, i koliko naše svakodnevnice navike utječu na naš život, na samo zdravlje i kakve su posljedice tih navika. Ne shvaćaju u potpunosti da je zdravlje nešto najvrjednije što imamo i da ga treba više cijeliti, čuvati ga i brinuti se o njemu. Jer tek kad nastupi bolest, više se cijeni ono što nam je zapravo bitno.

Hrvatima po mome mišljenju zdravlje nije na prvome mjestu. Jedna smo od najdebljih nacija, uobičajeno je konzumirati velike količine pekarskih proizvoda i alkohola. Odrasli nisu posebno zainteresirani ili disciplinirani za tjelovježbu.

Zdravlje se cijeni, ali prevencija nije uvijek prioritet. Češće se reagira kad problem nastupi (i dalje postoje neka narodna rješenja poput stavljanja obloga od kupusa na oteklinu), nego što se djeluje unaprijed. Ipak, sve se više razvija svijest o zdravom životu.

Fizičko zdravlje uzima se jako ozbiljno te smatram da redovito idemo na raznorazne preglede. Problem su predugi redovi u javnim, odnosno državnim bolnicama, stoga mnogi bivaju prisiljeni obaviti preglede u privatnim ordinacijama (mislim da većina pristaje na to iako se naplaćuje jer smo svjesni i ozbiljni kad je riječ o različitim bolestima i sl.). Što se tiče mentalnog zdravlja, nismo još dovoljno otvoreni ni svjesni različitih, sve češćih, problema koji se mogu smanjiti ili pak potpuno izliječiti ako se slijede određeni savjeti ili se, primjerice, posjeti psihoterapeut. Još uvijek robujemo predrasudama i sramimo se ako otkrijemo da nam je dijagnosticirana neka mentalna bolest/poremećaj.

U odgovorima sudionika odnos Hrvata prema zdravlju opisuje se kao ambivalentan i obilježen napetošću između prepoznavanja važnosti zdravlja i svakodnevnih životnih navika. S jedne strane zdravlje se prepoznaje kao važna životna vrijednost, a s druge se strane često ističe da se u svakodnevnom životu ne pridaje dovoljno pažnje preventivnoj brizi za zdravlje. Sudionici pritom primjećuju da mnogi ljudi počinju ozbiljnije razmišljati o zdravlju tek kada se pojave zdravstveni problemi. To ukazuje na pretežno reaktivan odnos prema zdravlju, u kojemu prevencija nema jednako istaknuto mjesto kao liječenje.

Sudionici navode i određene životne navike koje smatraju nepovoljnima za zdravlje. Spominju se prehrambene navike koje uključuju konzumaciju masnije hrane, prerađenog mesa i pekarskih proizvoda, kao i učestalija konzumacija alkohola i pušenje. Uz to se navodi i nedostatak redovite tjelesne aktivnosti, što se povezuje s pojavom različitih zdravstvenih poteškoća u populaciji. Takva opažanja upućuju na percepciju nezdravog životnog stila kao jednog od važnih čimbenika koji utječu na zdravstveno stanje stanovništva.

U nekim odgovorima sudionici povezuju odnos prema zdravlju i s društvenim i institucionalnim okolnostima. Spominju se problemi poput nedovoljne informiranosti o zdravim životnim navikama, ali i poteškoće u pristupu zdravstvenim uslugama, poput dugih lista čekanja u javnom zdravstvenom sustavu. Takve okolnosti mogu utjecati na način na koji ljudi donose odluke o brizi za vlastito zdravlje.

Zanimljiva dimenzija u odgovorima odnosi se i na razliku između percepcije fizičkog i mentalnog zdravlja. Dok se fizičko zdravlje relativno ozbiljno shvaća i povezuje s redovitim liječničkim pregledima, mentalno zdravlje i dalje se rjeđe spominje kao važna tema. Primjećuje se da u društvu još uvijek postoje određene predrasude i osjećaj srama kada je riječ o mentalnim poteškoćama ili traženju psihološke pomoći. Takva opažanja upućuju na postupne promjene u poimanju mentalnog zdravlja, ali i na postojanje društvenih stigmi koje još uvijek utječu na otvorenost prema tim pitanjima.

Odgovori sudionika sugeriraju da se zdravlje u hrvatskom društvu vrijednosno prepoznaje kao važna životna dimenzija, ali da svakodnevne prakse često ne odražavaju u potpunosti takvo vrednovanje. Odnos prema zdravlju tako u opisima sudionika varira između deklarativnog priznavanja njegove važnosti i životnih navika koje ne pridonose uvijek njegovu očuvanju.

Kakav je odnos Hrvata prema bolesti?

Hrvati se boje bolesti, ali se ne educiraju kako ju spriječiti, nego biraju ne misliti o tome dok se ne dogodi. Kad je bolest u pitanju Hrvati se boje i za sebe i za svoju obitelj te za ljude koji su im bliski.

Mnogi Hrvati skloniji su potražiti liječnika tek kada simptomi bolesti postanu ozbiljni, a često se oslanjaju na kućne lijekove ili savjete članova obitelji i prijatelja. Važnost redovitih pregleda i ranog liječenja još uvijek nije dovoljno popularizirana, a s obzirom na stanje zdravstva, takve mjere postaju nedostupne.

Hrvati bolest smatraju nečim negativnim i teško se nose s time da su zapravo bolesni. Često se na ljude s poteškoćama i bolestima gleda drukčijim očima, nemajući dovoljno razumijevanja ni za njih ni za starije i bolesne.

Hrvati se nose hrabro s bolestima koje imaju i pomažu bolesnima.

Bolest se često doživljava ozbiljno, ali s dozom otpornosti i „trpljenja u tišini“. Obitelj ima ključnu ulogu u njezi i podršci. Liječniku se ide tek kad je „stvarno potrebno“.

Smatram da nismo potpuno svjesni svake bolesti, no potpuno se osvijestimo i zabrinemo kada određenu bolest ima neka nama bliska osoba ili mi sami. Oboljelima pokušavamo pomoći koliko možemo, ne odnosimo se ravnodušno prema njima.

U odgovorima sudionika odnos Hrvata prema bolesti opisuje se kao kombinacija straha, izbjegavanja razmišljanja o bolesti i istodobne otpornosti u suočavanju s njom kada se pojavi. Navodi se da se bolest često doživljava kao negativno i zabrinjavajuće iskustvo, ali i kao stanje u kojemu važnu ulogu imaju obiteljska podrška i međusobna solidarnost.

U nekim odgovorima posebno se ističe strah od bolesti. Navodi se da se ljudi često boje bolesti, osobito kada je riječ o vlastitu zdravlju ili zdravlju članova obitelji, ali istodobno nastoje o tome ne razmišljati dok se problem ne pojavi. Takva opažanja upućuju na ambivalentan odnos prema bolesti, pri čemu se strah i zabrinutost pojavljuju zajedno s tendencijom izbjegavanja suočavanja s mogućnošću bolesti.

Sudionici također primjećuju da se medicinska pomoć često traži tek kada simptomi postanu ozbiljni. U nekim odgovorima navodi se da se ljudi katkad, prije nego što potraže stručnu medicinsku pomoć, oslanjaju na kućne lijekove ili savjete članova obitelji i prijatelja. Takva opažanja upućuju na pretežno reaktivan odnos prema bolesti, u kojemu prevencija i rana intervencija nemaju uvijek središnje mjesto.

Istodobno, sudionici naglašavaju važnost obiteljske podrške kad je riječ o bolesti. U nekim odgovorima ističe se da obitelj često ima ključnu ulogu u brizi o bolesnim osobama te da ljudi nastoje pomoći članovima obitelji ili bliskim osobama kada se suoče s bolešću. Takva opažanja ponovno ukazuju na snažnu ulogu obiteljskih i bliskih društvenih odnosa u svakodnevnom životu.

U pojedinim se odgovorima spominje da se bolesne osobe katkad doživljavaju drukčije ili da se prema njima ne pokazuje uvijek dovoljno razumijevanja, osobito kada je riječ o starijim ili dugotrajno bolesnim osobama. Takva opažanja upućuju na određene društvene poteškoće u razumijevanju i prihvaćanju bolesti.

U nekim opisima ističe se otpornost i hrabrost u suočavanju s bolešću. Navodi se da se ljudi često nastoje hrabro nositi s bolestima i pomagati onima koji su bolesni, a svijest o ozbiljnosti bolesti često se pojačava tek kada bolest pogodi osobu ili nekoga iz njezina neposrednog okruženja.

Odgovori sudionika upućuju na složen odnos prema bolesti u kojemu se strah, izbjegavanje razmišljanja o bolesti i reaktivan pristup liječenju isprepliću s otpornosti i snažnom obiteljskom podrškom. Bolest se pritom ne promatra samo kao medicinsko pitanje, nego i kao društveno iskustvo koje uključuje međuljudske odnose, emocionalnu podršku i načine suočavanja sa životnim izazovima.

Kakav je odnos Hrvata prema smrti?

Hrvati su većinski religiozan narod te mislim da većina njih vjeruje u katoličko tumačenje smrti.

Iako su kršćani koji bi smrt trebali vidjeti kao spasenje i susret s Bogom, smrt među Hrvatima izaziva strah i općenito ima negativnu konotaciju. Ali, kao i sa svakim većim događanjem u njihovu životu, i smrt je popraćena ceremonijom, velikim obilježavanjem i okupljanjem. Naime, većina smrti popraćena je organiziranim sprovodom nakon kojega najčešće slijede karmine. Iako zamišljeno kao posljednji oproštaj i sjećanje na osobu, i to može prerasti u dokazivanje statusa i brige, što je uobičajeno kod Hrvata. Hrvati na sprovode donose velike skupe cvjetne vijence da dokažu obitelji i okupljenima kako su poštovali i kako im je stalo do pokojnika. Materijalno dokazivanje vrednovanja pokojnika može se vidjeti i na groblju. Hrvati svjesno ili podsvjesno kupuju skupe mramorne grobnice kao da se boje kako će drugi komentirati njihovu razinu brige za pokojnika. Ukrašavanje grobova materijalnim stvarima kao što su svijećnjaci i cvijeće u skladu je s mentalitetom Hrvata da drugima treba iskazivati poštovanje tako što im se priređuje najbolje što materijalno mogu priuštiti. Takvim fokusiranjem na ceremoniju i materijalno pripremanje nakon smrti Hrvati kao da nastoje izbjeći razmišljanje o tome što njima znači smrt, što očekuju nakon smrti i kako se uspješno nositi sa životom bez drage osobe.

Na smrt gledaju kao na nešto crno, strašno, tužno, kraj zemaljskog života. Premalo cijene osobe koje su prisutne u njihovu životu i one koje su im potrebne i kojima trebaju biti zahvalni. Nemaju dovoljno vremena da se brinu o njima, a kad nastupi smrt, svi se odmah okupe i tuguju.

Hrvati ne razmišljaju često o smrti.

Smrt se doživljava kao prirodan dio života, s velikim poštovanjem i tugom. Pogrebni običaji duboko su ukorijenjeni i emocionalni. Vjera često pruža utjehu i daje smisao u tim trenucima.

Hrvati se prave da se ne boje smrti, ali ako se nađemo u situaciji opasnoj za život, uplašimo se, kao i svatko normalan, no to nikad poslije ne spominjemo u javnosti (pravimo se da smo nerealno hrabri). Većina vjeruje u život nakon smrti, odnosno u Božje kraljevstvo.

U odgovorima sudionika odnos Hrvata prema smrti opisuje se kao kombinacija religijskog razumijevanja smrti, snažnih društvenih rituala te određene nelagode ili izbjegavanja razmišljanja o smrti u svakodnevnom životu. Sudionici pritom ističu da smrt često ima snažnu emocionalnu i simboličku dimenziju, ali se o njoj rijetko otvoreno promišlja dok ne postane neposredno iskustvo.

U nekim odgovorima odnos prema smrti povezuje se s religijskim uvjerenjima. Navodi se da su Hrvati većinom religiozan narod te da mnogi smrt promatraju kroz kršćansko tumačenje života nakon smrti. Vjera se u tom kontekstu opisuje kao važan okvir koji može dati smisao i pružiti utjehu pri takvu gubitku.

Istodobno, primjećuje se da smrt u svakodnevnom društvenom diskursu često ima snažnu negativnu konotaciju, doživljava se kao kraj zemaljskog života i povezuje s osjećajem straha, tuge i gubitka. Takva opažanja upućuju na ambivalentan odnos prema smrti, u kojem se religijsko razumijevanje

života nakon smrti isprepliće s emocionalnom težinom gubitka i iskustva žalovanja.

Sudionici spominju i da se o smrti često ne razmišlja mnogo u svakodnevnom životu. Ljudi rijetko promišljaju o smrti dok ne postane neposredna stvarnost. Takva opažanja sugeriraju da se smrt često potiskuje iz svakodnevnog razmišljanja, a s njom se ozbiljnije suočava tek kada pogodi pojedinca ili njegovu obitelj.

U odgovorima se posebno izdvaja važnost društvenih rituala povezanih sa smrću. Sprovodi, karmine i posjeti grobljima opisuju se kao važni oblici kolektivnog oprostaja i izražavanja poštovanja prema pokojnicima. Pogrebni su običaji često popraćeni velikim okupljanjem obitelji i zajednice, čime se naglašava društvena dimenzija žalovanja i sjećanja na preminule. Takvi rituali mogu imati važnu ulogu u procesu suočavanja s gubitkom i održavanju kolektivnog sjećanja na preminule.

Istodobno, neki su odgovori kritički osvrt na materijalne i simboličke elemente pogrebnih običaja. Spominje se da se u pojedinim situacijama naglasak može premjestiti na ceremonijalne ili materijalne aspekte, poput skupih vijenaca ili uređenja grobova, što se katkad povezuje s društvenim očekivanjima i brigom o tome kako će drugi procijeniti odnos prema pokojniku. Takva opažanja upućuju na to da se i u kontekstu smrti mogu pojaviti društvene norme i simbolički načini iskazivanja poštovanja.

Odgovori sudionika upućuju na složen odnos prema smrti u kojemu se religijska uvjerenja, emocionalni doživljaj gubitka i društveni rituali međusobno isprepliću. Smrt se pritom doživljava kao važan i ozbiljan životni događaj koji je snažno obilježen obiteljskim i društvenim običajima, a o njezinu se značenju u svakodnevnom životu često promišlja tek kada postane osobno iskustvo.

Kakav je odnos Hrvata prema prirodi?

Osobno sam okružen ljudima koji su toliko ekološki osviješteni da bacaju smeće na za to predviđena mjesta i na taj način ne zagađuju prirodu. Također, okružen sam ljudima koji vole boraviti u prirodi i zato ju cijene.

Hrvati se ponose prirodnim ljepotama svoje zemlje i vole provoditi vrijeme u prirodi. Ipak, skloniji su ostvarenju profita korištenjem prirodnih resursa, nego radu na njihovu očuvanju. U Hrvatskoj postoje mnogobrojna divlja odlagališta otpada, krivolov je u porastu, a sječa šuma za vlastite potrebe izrazito je rasprostranjena. Biranje novca naspram očuvanja prirode vidljivo je i u Primorju gdje se obala i more nemilosrdno uništavaju zbog turizma. Ipak, različitim projektima očuvanja energije hrvatska javnost sve se više okreće čistim izvorima energije, što je korak prema podizanju svijesti o potrebi očuvanja, a ne samo iskorištavanja prirode.

Hrvati nisu posve svjesni prirodnih ljepota svoje zemlje. Umjesto što puno borave u zatvorenim prostorima, trebali bi se više ponositi time i više čuvati prirodu i boraviti u njoj zbog svoga zdravlja, fizičkih aktivnosti, opuštanja i slično. No koliko god se govorilo o očuvanju okoliša, Hrvati i dalje nisu svjesni posljedica takva stava te i dalje zagađuju okoliš. Uz to, premalo vremena provode u prirodi, nedostaje im spoznaja da se i u prirodi može uživati i koliko je priroda zapravo čarobna i lijepa. Umjesto toga, često ju zagađuju ostavljajući smeće gdje god stignu i ne razmišljaju o posljedicama.

Većina Hrvata cijeni prirodne ljepote vlastite države i odgovorno se odnosi prema njoj.

Priroda se poštuje i doživljava kao dragocjen resurs i utočište. Mnogi Hrvati imaju snažnu povezanost s morem, šumom ili planinom. Ipak, ekološka svijest se, kao i u ostatku svijeta, tek razvija u širim razmjerima.

Hrvati jako cijene hrvatsku prirodnu baštinu za koju ćete nerijetko od njih čuti da je najljepša na svijetu. Vole šetnje zelenim parkovima, a ljeti posebno uz more. No ne brinu se previše o održavanju prirodne baštine i zaštiti okoliša. Žvakaće gume i ostali manji otpad redovito se bacaju po nogostupima, u šumama i slično.

U odgovorima sudionika odnos Hrvata prema prirodi opisuje se kombinacijom ponosa na prirodne ljepote zemlje, emocionalne povezanosti s prirodnim okruženjem te kritičkih opažanja o nedovoljnoj brizi za očuvanje okoliša. Često se ističe da Hrvati prirodu doživljavaju kao važan dio nacionalnog identiteta i svakodnevnog života, ali se primjećuju i određene proturječnosti između deklarativnog vrednovanja prirode i stvarnih ekoloških praksi.

U mnogim odgovorima izražava se snažan osjećaj ponosa na prirodnu baštinu Hrvatske. Hrvati često naglašavaju ljepotu krajolika, mora, šuma i planina te rado provode vrijeme u prirodi. Navodi se da mnogi ljudi vole boraviti u prirodi i prirodu posebno cijene te da su prirodne ljepote zemlje važan izvor nacionalnog ponosa i identiteta. Takva opažanja upućuju na snažnu simboličku vrijednost prirode u percepciji hrvatskog društva.

Istodobno, sudionici primjećuju da odnos prema prirodi nije uvijek praćen odgovarajućom brigom za njezino očuvanje. U nekim odgovorima spominju se problemi poput zagađenja okoliša, neodgovornog odlaganja otpada, krivolova ili intenzivnijeg korištenja prirodnih resursa. Posebno se ističe da se priroda katkad promatra prvenstveno kao ekonomski resurs, primjerice kroz razvoj turizma ili korištenje prirodnih bogatstava, što može dovesti do sukoba između ekonomskih interesa i očuvanja okoliša.

Neki odgovori sadrže i opažanja o nedovoljnoj razvijenosti ekološke svijesti. Sudionici primjećuju da mnogi ljudi nisu uvijek u potpunosti svjesni posljedica zagađenja okoliša ili važnosti očuvanja prirodnih resursa. Ipak, u društvu se postupno razvija veća svijest o potrebi zaštite okoliša, primjerice projektima održive energije i različitim inicijativama usmjerenim na očuvanje prirode.

Unatoč tim izazovima sudionici često ističu emocionalnu povezanost s prirodom i važnost boravka u prirodnom okruženju. Priroda se opisuje kao mjesto opuštanja, rekreacije i svakodnevnog bijega od životnog stresa, a povezuje ju se s osjećajem slobode i životnog zadovoljstva. Takva opažanja upućuju na važnu ulogu prirode u svakodnevnom životu i kvaliteti života.

Odgovori sudionika upućuju na ambivalentan odnos prema prirodi, pri čemu se snažan osjećaj ponosa na prirodne ljepote zemlje i emocionalna povezanost s prirodnim krajolikom isprepliću s kritičkim opažanjima o nedovoljnoj ekološkoj odgovornosti i zaštiti okoliša. Takva kombinacija pokazuje da se priroda u hrvatskom društvu često vrednuje kao važan simbol identiteta i kvalitete života, ali se istodobno još uvijek razvija svijest o potrebi njezina sustavnijeg očuvanja.

Kakav je odnos Hrvata prema religiji?

Hrvatima je religija važan dio identiteta. No većina Hrvata samo se izjašnjava vjernicima, ali u stvarnosti ne prakticira vjeru.

Hrvati katoličanstvo doživljavaju kao dio nacionalnog i kulturnog identiteta, ali praktična religioznost varira. Iako se crkveni blagdani i običaji i dalje poštuju, sve manje ljudi redovito odlazi na mise i aktivno sudjeluje u vjerskom životu. Vjera Hrvata često je više povezana s nacionalnim identitetom nego s osobnim uvjerenjem, a mlađe generacije još se više odmiču od bilo kakvih vjerskih praksi.

Hrvati se pomalo udaljavaju od religije i ne pridaju joj veću važnost i vrijednost te religija ne utječe toliko jako na društvo. Pristup vjeri je puno otvoreniji, svatko sam za sebe bira hoće li biti vjernik ili neće. Svakako, postoje iznimke, vjernici koji drže do religije i obreda, no neki to uzimaju zdravo za gotovo, odnosno obave to jedino ako moraju. Stavovi o religiji razlikuju se od osobe do osobe, ovisno o tome koliko im je to važno; nekada su vrlo oštri i kritični te dolazi do sukoba između njih.

Uz identitet hrvatstva veže se i kršćanska ili katolička vjera. Većina se ljudi izjašnjava katolicima iako zaista ne prakticira običaje svoje religije.

Religija, posebno katoličanstvo, duboko je utkana u kulturu i običaje. Iako nisu svi vjernici praktikanti, važni životni trenutci i blagdani gotovo uvijek uključuju religijske elemente. Crkva i dalje ima snažan utjecaj u društvu.

Hrvati su na papiru vrlo religiozan, rimokatolički nastrojen narod, no često ne slijede sve Božje zapovijedi i ne odlaze na nedjeljne mise. Kada je isticanje vjerske orijentacije pozitivno, odnosno kada od toga može proizaći kakva korist, uvijek ju spomenu, no ne i ako je situacija suprotna.

U odgovorima sudionika odnos Hrvata prema religiji opisuje se kao kombinacija snažne simboličke povezanosti s religijom i različitih razina praktične religioznosti. Često ističu da religija, osobito katoličanstvo, zauzima važno mjesto u kulturnom i nacionalnom identitetu, ali primjećuju da se religijske prakse u svakodnevnom životu ne provode uvijek jednako intenzivno.

U mnogim odgovorima naglašava se da se velik broj ljudi izjašnjava kao vjernici, iako religijske obrede ne prakticira redovito. Navodi se da je religija važan dio identiteta, ali da se mnogi vjernici zapravo ne pridržavaju religijskih praksi u svakodnevnom životu i rijetko aktivno sudjeluje u vjerskom životu. Takva opažanja upućuju na razliku između deklarativne i praktične religioznosti.

Sudionici također primjećuju da se religija u hrvatskom društvu često povezuje s nacionalnim i kulturnim identitetom. Katoličanstvo se pritom opisuje kao važan dio povijesne i kulturne tradicije te kao element koji pridonosi osjećaju kolektivne pripadnosti. Religijski blagdani i običaji stoga i dalje imaju važnu društvenu ulogu, osobito u sklopu obiteljskih okupljanja i važnih životnih događaja.

Istodobno, sudionici primjećuju da se odnos prema religiji postupno mijenja, da se rjeđe aktivno sudjeluje u religijskim praksama te da se religija sve više doživljava kao osobni izbor, a ne kao društvena norma. Takva opažanja upućuju na postupnu pluralizaciju stavova prema religiji u suvremenom društvu.

U pojedinim odgovorima pojavljuje se i kritički odnos prema religijskoj praksi. Neki sudionici primjećuju da se religijski identitet katkad ističe u određenim društvenim situacijama, ali se religijska načela ne primjenjuju uvijek dosljedno u svakodnevnom životu. Takva opažanja ponovno ukazuju na razliku između simboličkog značenja religije i konkretnih oblika religijske prakse.

Odgovori sudionika upućuju na složen odnos prema religiji, pri čemu se religijska pripadnost i kulturna tradicija snažno povezuju s nacionalnim identitetom, dok se konkretne religijske prakse razlikuju među pojedincima i generacijama. Religija se u tom kontekstu pojavljuje kao važan dio kulturne i simboličke baštine društva, ali i kao područje u kojemu se u suvremenom društvu pojavljuju različiti i promjenjivi oblici osobnog odnosa prema vjeri.

Kakav je odnos Hrvata prema tradiciji?

Tradicija je u ruralnim područjima još uvijek izrazito važna, dok se u urbanim sredinama manje osjeća. Svakako, i u urbanim područjima postoje tradicije koje se njeguju.

Odnos Hrvata prema tradiciji razlikuje se od osobe do osobe. Dok mnogi i dalje njeguju običaje, narodnu glazbu, plesove i jezik, velik je broj onih koji su se odmaknuli od tradicionalnih vrijednosti, posebice u urbanim područjima. S modernizacijom se tradicija počinje različito doživljavati i manje se prakticira. Ta je pojava povezana s odlaskom iz ruralnih područja, čime se gubi kontakt sa svojim podrijetlom, kao i s prestankom održavanja običaja vezanih uz vjeru. Tako je neka tradicija simbol nacionalnog identiteta, a drugi je često doživljavaju kao nešto konzervativno, što onemogućava daljnji napredak.

Mišljenja su podijeljena. Nekima je tradicija još uvijek jako važna i smatraju da treba držati do nje i ne zapostavljati ju jer spada u nešto doista

vrijedno te ju treba očuvati i prenositi s koljena na koljeno. Drugi ne drže do toga, smatraju je nebitnom i ne pridaju joj veliku pažnju. Ne trude se da ju očuvaju jer uopće nisu svjesni kolika je to zapravo vrijednost. Trebalo bi se ponositi njome, to je nešto što nas izdvaja od ostalih zemalja, po tome i jesmo na neki način posebna kultura po kojoj nas se može prepoznati.

Hrvati uglavnom drže do tradicije, što se očituje u mnogim folklornim udrugama i smotrama.

Tradicija se njeguje s ponosom – kroz običaje, narodnu glazbu, kuhinju i blagdane. Često je izvor identiteta i ponosa. Svaka regija ima svoje posebnosti koje se prenose s koljena na koljeno.

Hrvati prenose svoju tradiciju na mlađe generacije, ne želeći da se neki važni običaji i vrijednosti putem izgube. Cijene svoje pretke i jednoglasno bi se svi složili da žele zadržati sve čari hrvatskih tradicija.

U odgovorima sudionika odnos Hrvata prema tradiciji opisuje se kao kombinacija snažnog identitetskog značenja tradicijskih običaja i postupnih promjena koje proizlaze iz šireg procesa društvene modernizacije. Sudionici često naglašavaju da tradicija i dalje ima važnu ulogu u oblikovanju kulturnog identiteta, ali istodobno primjećuju da se njezino značenje i način prakticiranja razlikuju među društvenim skupinama i generacijama.

U nekim odgovorima tradicija se opisuje kao važan dio kulturnog nasljeđa koje se prenosi različitim društvenim i obiteljskim praksama. Sudionici spominju običaje, folklorne manifestacije, narodnu glazbu, plesove, kulinarsku tradiciju i blagdane kao načine kojima se tradicija održava i prenosi na mlađe generacije. Takva opažanja upućuju na percepciju tradicije kao važnog elementa kulturnog kontinuiteta i kolektivne pripadnosti.

Sudionici također primjećuju da se odnos prema tradiciji razlikuje ovisno o društvenom i prostornom kontekstu. U nekim odgovorima navodi se da tradicija ima snažniju ulogu u ruralnim sredinama, dok se u urbanim

područjima njezina prisutnost katkad doživljava slabijom. Takva opažanja povezuju se s procesima urbanizacije i migracija iz ruralnih područja, koji mogu dovesti do postupnog slabljenja nekih tradicionalnih načina života.

Istodobno, sudionici prepoznaju da modernizacijski procesi utječu na promjene u odnosu prema tradiciji. Navode da dio ljudi tradiciju i dalje doživljava kao važan dio kulturnog identiteta, dok je drugi katkad promatraju kao nešto zastarjelo ili previše konzervativno. Takva opažanja upućuju na različite stavove prema tradiciji u suvremenom društvu u kojemu se tradicijske vrijednosti mogu istodobno čuvati, reinterpretirati ili postupno mijenjati.

U pojedinim odgovorima spominje se i važnost očuvanja tradicije kao dijela nacionalnog i kulturnog identiteta. Sudionici ističu da je tradicija posebnost hrvatske kulture te da je važno njezino očuvanje i prenošenje na mlađe generacije. Takva razmišljanja odražavaju svijest o tradiciji kao važnom simboličkom resursu koji pridonosi osjećaju kulturne prepoznatljivosti i kontinuiteta.

Odgovori sudionika upućuju na složen odnos prema tradiciji u kojemu se istodobno pojavljuje snažan osjećaj ponosa i pripadnosti te svijest o promjenama koje donosi suvremeni način života. Tradicija se u tim opisima pojavljuje kao važan element kulturne i simboličke baštine, ali i kao područje u kojemu se tradicionalne prakse postupno prilagođavaju novim društvenim okolnostima.

Kakav je odnos Hrvata prema poslu?

Hrvati ne vole ići na posao jer njihov posao često nije nešto čime se žele baviti u životu, no zbog raznih čimbenika primorani su raditi nešto što nije idealno i što ne ulazi u domenu njihove struke.

Hrvati posao vide gotovo isključivo kao izvor prihoda. Među Hrvatima, barem starije i srednje populacije, nema pretjerane težnje za konstantnim napredovanjem ili traženjem boljega radnog mjesta. To je, dakako,

i rezultat činjenice da u Hrvatskoj nedostaje posla, a kako svojom plaćom prehranjuju obitelj, teže stalnom zaposlenju. Hrvatima, znači, karijera nije prioritet, već samo podrška u ostvarenju njihovih pravih prioriteta, a to je obitelj. Ipak, mlađe generacije više slijede zapadnjačke ideje kad razmišljaju o obitelji, stvaljajući svoju karijeru kao primarni interes.

Plaća je glavni prihod u obitelji, ali su ljudi sve češće nezadovoljni svojim poslom i uvjetima u kojima rade. Jako se cijene ljudi koji rade i zarađuju... Smatraju da se mora raditi jer se bez posla teško može uspjeti u bilo čemu. Zato se prema onima koji ne rade postupa kritički i drukčije.

Hrvati pretežito ne vole raditi, rade uglavnom taman toliko koliko je minimalno potrebno.

Rad se cijeni, ali se često naglašava važnost ravnoteže i „ne umrijeti za posao“. Oni snalažljiviji često rade i više poslova. Posao je sredstvo za život, a ne njegov cilj.

Hrvati su radišan narod, no većina ne radi ono što voli, stoga često vidimo nesretne zaposlenike. Smatraju da nisu dovoljno plaćeni za svoj posao, što je vidljivo u brojnosti štrajkova u svakom području Republike Hrvatske.

U odgovorima sudionika odnos Hrvata prema poslu opisuje se kombinacijom pragmatičnog pristupa radu, potrebe za ekonomskom sigurnošću u društvenom i obiteljskom životu i želje za ravnotežom između rada i privatnog života. Posao se u velikom broju odgovora ne promatra prvenstveno kao prostor osobnog ostvarenja, nego prije svega kao sredstvo osiguravanja egzistencije i stabilnosti.

Sudionici često ističu da posao ima važnu ulogu kao izvor prihoda i sredstvo osiguravanja materijalne sigurnosti za pojedinca i obitelj, ali su obitelj i privatni život važniji životni prioriteti. U tom smislu rad se opisuje kao nužan element svakodnevnog života koji omogućuje stabilnost i sigurnost,

ali nije nužno središnji izvor osobnog zadovoljstva ili životnog ispunjenja. Istodobno se u odgovorima pojavljuju opažanja o nezadovoljstvu radnim uvjetima i ograničenim mogućnostima profesionalnog ostvarenja. Neki sudionici primjećuju da mnogi ljudi rade poslove koji ne odgovaraju njihovim interesima ili obrazovanju, često zbog ograničenih mogućnosti na tržištu rada. Takve okolnosti mogu dovesti do osjećaja nezadovoljstva ili frustracije u radnom životu, osobito kada rad nije povezan s osobnim interesima ili profesionalnim aspiracijama.

U nekim odgovorima pojavljuje se i mišljenje da rad u hrvatskom društvu nije uvijek povezan s visokim stupnjem motivacije ili zadovoljstva. Primjećuje se da mnogi ljudi rade onoliko koliko smatraju nužnim kako bi osigurali osnovnu egzistenciju, a mnogi su zaposlenici nezadovoljni visinom plaće ili uvjetima rada. Takva opažanja upućuju na percepciju nesklada između uloženog rada i društvenog ili materijalnog priznanja koje rad donosi.

Unatoč tome, sudionici naglašavaju da se rad u društvu ipak cijeni i da postoji snažna društvena norma prema kojoj se rad i radna aktivnost smatraju važnim obilježjima odgovornog i društveno prihvatljivog ponašanja. Osobe koje rade i zarađuju često se doživljavaju pozitivno, dok se prema osobama koje ne rade katkad izražava kritičniji stav. Takva opažanja upućuju na postojanje snažne društvene norme koja rad povezuje s odgovornošću, samostalnošću i društvenom vrijednošću pojedinca.

Zanimljiv element u odgovorima odnosi se i na generacijske razlike u odnosu prema radu. Sudionici primjećuju da mlađe generacije katkad razvijaju drukčiji odnos prema karijeri, pri čemu profesionalni razvoj i osobno zadovoljstvo radom mogu imati važniju ulogu nego što je to bilo kod starijih generacija. Takva opažanja mogu upućivati na postupne promjene u vrijednosnom razumijevanju rada pod utjecajem širega društvenog i ekonomskog konteksta.

Odgovori sudionika upućuju na odnos prema poslu koji se nalazi između pragmatičnog razumijevanja rada kao nužnog sredstva egzistencije i težnje za uravnoteženim životom u kojemu posao nije jedini izvor životnog zadovoljstva. Rad se pritom prepoznaje kao važna društvena vrijednost, ali

se istodobno ističe da životni smisao i osobno zadovoljstvo proizlaze i iz drugih dimenzija života, osobito obiteljskih odnosa, prijateljstva i slobodnog vremena.

Kakav je odnos Hrvata prema (ne)uspjehu?

Uspjeh člana svoje obitelji Hrvati doživljavaju kao uspjeh čitave obitelji, a to vrijedi i za neuspjeh. Uspjeh je svakako poželjan kod Hrvata, ali kada se postavlja pitanje o tome hoće li netko/nešto završiti uspješno, imam dojam da su odgovori često pesimistični.

Hrvati imaju kontradiktoran odnos prema uspjehu i neuspjehu. U nacionalnoj je svijesti da se javnost, kada, primjerice, netko iz Hrvatske postigne velik uspjeh u sportu, znanosti ili umjetnosti, njime izrazito ponosi. U hrvatskom se društvu cijeni skromnost pa isticanje osobnog uspjeha može izazvati negativne reakcije. Što se neuspjeha tiče, Hrvati su izrazito skloni komentiranju i ogovaranju kao nekoj vrsti zabave ili naslađivanja. Nezavršen fakultet, rastava braka ili poslovni neuspjeh popraćeni su s mnogo ogovaranja i pogađanja razloga neuspjeha.

Hrvati neuspjeh doživljavaju kao nešto jako negativno i teško se nose s tim i predrasudama kojima je popraćen te im je mučno nastaviti dalje, a da previše ne razmišljaju o tome što drugi zapravo misle o njima.

Uspjeh se slavi, a neuspjeh se uglavnom ne ismijava.

Uspjeh se poštuje, ali se rijetko otvoreno hvali zbog skromnosti. Neuspjeh se zna doživjeti s nelagodnom, ali i kao prilika za učenje. Društveni pritisak može biti jak, no sve više se njeguje ideja osobnog rasta.

Uspjeh je veoma cijenjen u Hrvatskoj, pogotovo sportski, intelektualni malo manje. Nakon kakva većega sportskog uspjeha svi se Hrvati ujedine, među-

sobno se poštuju i ponosno se predstavljaju kao Hrvati. Neuspjeh na takvim natjecanjima smatra se većinom krađom sudaca. Školski neuspjeh strogo je kritiziran od učitelja do roditelja jer ne stvara dobru podlogu za daljnji poslovni život (neće se moći upisati željena škola, završiti željeni fakultet i sl.).

U odgovorima sudionika odnos Hrvata prema uspjehu i neuspjehu opisuje se kao složen i često ambivalentan. Sudionici ističu da se uspjeh u pravilu visoko cijeni i doživljava kao razlog ponosa, ali istodobno primjećuju da otvoreno isticanje osobnog uspjeha katkad može izazvati negativne reakcije u društvenom okruženju. Takva opažanja upućuju na vrijednosni okvir u kojemu se uspjeh poštuje, ali se istodobno očekuje određena razina skromnosti u njegovu javnom predstavljanju.

Uspjeh se opisuje i kao kolektivno iskustvo koje nadilazi individualnu razinu i dobiva šire društveno značenje. Sudionici primjećuju da se uspjeh pojedinca često doživljava kao uspjeh šire zajednice ili obitelji. Takva opažanja upućuju na snažnu povezanost individualnog uspjeha s kolektivnim identitetom i osjećajem zajedničke pripadnosti.

Odnos prema neuspjehu opisuje se i kao složen i emocionalno osjetljiv. Sudionici primjećuju da se neuspjeh često doživljava negativno te može biti praćen društvenim pritiskom, komentarima ili ogovaranjem. U nekim odgovorima navodi se da su situacije poput školskog ili profesionalnog neuspjeha često predmet društvenih komentara i procjene okoline, što može otežati otvoreno suočavanje s iskustvom neuspjeha. Takva opažanja upućuju na važnost društvene percepcije i mišljenja drugih u oblikovanju odnosa prema neuspjehu.

U pojedinim odgovorima pojavljuje se i percepcija da se uspjeh i neuspjeh različito vrednuju, ovisno o području djelovanja. Sudionici primjećuju da se u hrvatskom društvu osobito visoko vrednuju sportski uspjesi koji često potiču snažan osjećaj zajedništva i nacionalnog ponosa. Istodobno se u nekim odgovorima sugerira da se uspjeh u drugim područjima, poput obrazovanja ili znanosti, katkad percipira s manje društvene vidljivosti.

Odgovori sudionika upućuju na vrijednosni okvir u kojemu se uspjeh cijeni i povezuje s kolektivnim ponosom, ali se istodobno očekuje skromnost u njegovu javnom izražavanju. Neuspjeh se često doživljava kao društveno osjetljiva tema koja može biti praćena društvenim pritiskom i komentarima okoline. Takva dinamika sugerira da se odnos prema uspjehu i neuspjehu u hrvatskom društvu ne oblikuje samo individualnim postignućima, nego i širim društvenim kontekstom u kojemu mišljenje zajednice ima važnu ulogu.

Kakav je odnos Hrvata prema (ne)poštenju?

Hrvate, na primjer, smeta nepoštenje političara koji su na vlasti, no ne poduzimaju ništa kako bi promijenili trenutačno stanje. U privatnom krugu i u međusobnim odnosima često primjećujem da se nepoštenje ne tolerira te da su ljudi spremni biti nepošteni jedino da bi „uzvratili istom mjerom“.

S obzirom na to da je poštenje temelj uspješnih međuljudskih odnosa, Hrvati cijene ljude koji poštuju dogovore i ponašaju se pravedno. Važno im je pošteno postupanje u svakodnevним situacijama, poput poštovanja reda ili plaćanja dugova, iako je općeprihvaćeno da postoji tolerancija za „sitne prijestupe“ kao što su vožnja malo iznad dopuštene brzine. Iako se poštenje općenito vrednuje u hrvatskom društvu, velik sveprisutni problem je korupcija. Naime, u političkim organizacijama korupcija je iznimno prisutna kao put do ostvarenje osobnih ciljeva. Ipak, hrvatska javnost takve postupke izrazito osuđuje, do razine skandala.

Nepoštenje smatraju nepravednim, ali se ne znaju svi zajedno izboriti za poštenje, već će samo osuđivati i kritizirati, a da ništa ne poduzmu protiv toga.

Smatram da iako ima izrazito poštenih ljudi, većina ih je nepoštena u svojim postupcima.

Poštenje se cijeni u teoriji, ali praksa katkad pokazuje dvostruka mjerila. Ljudi oštro osuđuju nepravdu, posebno ako dolazi „odozgo“. Ipak, u svakodnevnim situacijama često prevladava mentalitet „snađi se“.

Hrvati zaziru od nepoštenja jedino kada se direktno tiče njih. Dok ga ne osjetimo na svojoj koži, slabo reagiramo (kao što vidimo u slučajevima štrajka zbog inflacije).

U odgovorima sudionika poštenje se opisuje kao važna moralna vrijednost koja se u načelu visoko cijeni u međuljudskim odnosima. Sudionici naglašavaju da se pošteno ponašanje povezuje s povjerenjem, pravednošću i poštovanjem društvenih pravila, a nepoštenje se često doživljava kao neprihvatljivo i moralno problematično. Takva opažanja upućuju na snažnu normativnu važnost poštenja u društvenim odnosima.

U nekim odgovorima poštenje se posebno povezuje sa svakodnevnim društvenim interakcijama i međuljudskim odnosima. Ističe se važnost poštovanja dogovora, vraćanja dugova ili pravednog postupanja u svakodnevnim situacijama. Takvi primjeri upućuju na percepciju poštenja kao temelja povjerenja među ljudima i važnog preduvjeta stabilnih društvenih odnosa.

Istodobno se u odgovorima pojavljuje i kritičko promišljanje širega društvenog konteksta u kojemu se poštenje ne ostvaruje uvijek dosljedno. Posebno se zamjećuje korupcija u političkom i institucionalnom sustavu, koju sudionici često navode kao primjer ozbiljnoga društvenog problema u javnom i političkom životu. Takve pojave izazivaju snažno moralno negodovanje, ali sudionici istodobno primjećuju da društvene reakcije na takve pojave katkad ostaju ograničene na kritiku i javno nezadovoljstvo, bez konkretnijih promjena.

U nekim odgovorima pojavljuje se i opažanje o postojanju dvostrukih kriterija u procjeni poštenja. Sudionici primjećuju da se nepoštenje oštro osuđuje kada dolazi od političkih ili društvenih elita, dok se u svakodnev-

nim situacijama katkad toleriraju manji prijestupi ili oblici pragmatičnog snalaženja. Takva opažanja upućuju na postojanje pragmatičnog odnosa prema društvenim pravilima, pri čemu se ideal poštenja katkad prilagođava konkretnim životnim okolnostima.

Pojedini sudionici također primjećuju da ljudi snažnije reagiraju na nepoštenje kada su osobno pogođeni njegovim posljedicama. U takvim situacijama nepravda izaziva snažnu reakciju i osjećaj povrijeđenosti, dok se u drugim okolnostima na slične pojave katkad reagira slabije ili ravnodušno. Takva opažanja upućuju na važnost osobnog iskustva u oblikovanju percepcije poštenja i nepoštenja.

Odgovori sudionika upućuju na vrijednosni okvir u kojemu se poštenje jasno prepoznaje kao poželjna društvena norma, ali se u svakodnevnom životu pojavljuju različiti oblici prilagodbe i pragmatičnih interpretacija tog ideala. Odnos prema poštenju i nepoštenju u tom se smislu oblikuje između moralnog ideala pravednosti i svakodnevnih društvenih praksi u kojima ljudi katkad razvijaju strategije snalaženja u složenim društvenim okolnostima.

Kakav je odnos Hrvata prema vremenu (točnost, kašnjenje)?

Hrvati kasne na posao, u školu, na dogovorene kave, izlaske ili neku drugu aktivnost s prijateljima.

Hrvati ne inzistiraju pretjerano na točnosti. Vrijeme je za Hrvate više okvirno, nego precizno određeno, posebice u neformalnim okolnostima. Na osobe koje kasne ne gleda se s prijekorom, već se uzimaju u obzir mogući razlozi kašnjenja.

Opet postoje dvije strane, oni koje vole da se sve obavi, postigne točno na vrijeme i nikako ne vole kašnjenje, i oni koji uvijek kasne, bez obzira na sve. Ali mislim da Hrvati više vole i cijene i draža im je točnost, nego kašnjenje.

Hrvati nisu točni i kašnjenje je norma.

Točnost varira ovisno o regiji – u Dalmaciji se kasni s osmijehom, u Zagrebu se više drži rasporeda. U Rijeci se također dosta kasni, ali većinom se ljudi drže akademske četvrti. Vrijeme se doživljava fleksibilno i opušteno. Druženje je važnije od strogog plana.

Hrvati se u privatnom životu ne zamaraju točnošću (većinom kasne, no ne više od desetak minuta), ali u poslovnom okruženju to ne prakticiraju. Kašnjenje osobe tolerira se nekoliko puta iako se smatra nepristojnim.

U odgovorima sudionika odnos Hrvata prema vremenu često se opisuje kao relativno fleksibilan, osobito u neformalnim društvenim situacijama svakodnevnog života. Sudionici primjećuju da kašnjenje u svakodnevnim susretima, poput druženja s prijateljima ili odlaska na dogovorene aktivnosti, nije neuobičajena pojava te se često doživljava kao dio opuštenijega društvenog stila života.

U nekim odgovorima navodi se da se vrijeme u takvim situacijama ne doživljava strogo i precizno, nego više okvirno, na kašnjenje se često ne gleda s prijekorom, nego se uzimaju u obzir različite okolnosti koje mogu objasniti takvo ponašanje. Takva opažanja upućuju na društvenu toleranciju prema manjim odstupanjima od dogovorenog vremena, osobito u neformalnim odnosima.

Istodobno, sudionici prepoznaju da odnos prema vremenu može varirati ovisno o društvenom kontekstu. U privatnim situacijama kašnjenje se često tolerira, dok se u profesionalnom ili institucionalnom okruženju ipak očekuje veća razina vremenske točnosti. Takva razlika sugerira postojanje dvostrukih normi ponašanja u kojima se formalne i neformalne društvene situacije vrednuju različitim kriterijima.

U pojedinim odgovorima spominju se i regionalne razlike u odnosu prema vremenu. Sudionici primjećuju da se u nekim sredinama veća važnost pri-

daje opuštenijem ritmu života, dok se u drugim društvenim okruženjima više naglašava organiziranost i pridržavanje rasporeda. Takva opažanja upućuju na to da odnos prema vremenu nije jedinstven, nego se oblikuje prema različitim regionalnim i društvenim okolnostima.

U nekim odgovorima pojavljuje se i kritičniji pogled prema učestalom kašnjenju koje se katkad opisuje kao relativno raširena društvena praksa. Istodobno se u drugim odgovorima ističe da mnogi ljudi ipak cijene točnost i nastoje se pridržavati dogovorenih obveza. Takva opažanja sugeriraju da se u društvu pojavljuju različita očekivanja i individualne razlike u odnosu prema vremenu.

Odgovori sudionika upućuju na odnos prema vremenu koji varira između fleksibilnog i opuštenog pristupa svakodnevnim društvenim susretima i formalnih očekivanja točnosti u profesionalnom i institucionalnom kontekstu. Takav odnos prema vremenu može se interpretirati kao dio širega društvenog stila života u kojemu se međuljudski odnosi i spontanost često vrednuju više od stroge organizacije vremena.

Kakav je odnos Hrvata prema prijateljima/prijateljstvu?

Hrvatima je prijateljstvo vrlo važno. Imati prijatelje znači osjećati se manje usamljeno i imati tu sreću da s nekim možemo podijeliti sve trenutke svoga života, bili oni sretni ili tužni.

Hrvati općenito cijene prijateljstvo i pridaju mu veliko značenje u svakodnevnom životu. Prijateljstvima pristupaju neformalno te je normalno da se gosti ne najave mnogo prije. Obično su prijateljska druženja popraćena barem kavom ili kolačima, ako ne i bolje pripremljenim obrocima, ovisno o povodu druženja. Prijatelji u Hrvatskoj spremni su pomoći u različitim situacijama, kao što su selidba i čuvanje djece. Mnoga prijateljstva u Hrvatskoj započinju od djetinjstva, no nova se stječu u različitim situacijama, na primjer selidbom u novo susjedstvo. Također, u Hrvatskoj se mnoga prija-

teljstva pretvore u kumstva, čime prijatelji postaju bliski kao da su članovi obitelji.

Smatraju da su prijatelji jako važni i potrebno ih je imati kako bi se mogli lakše nositi s izazovima koje život donosi. Samim time, prijatelji donose sreću i ispunjenje, koje je svima potrebno, te se uz njih osjećaju sigurnije i boljeg raspoloženja. A kao društvo trebali bismo biti više prijateljski i otvoreniji prema ostalima, a ne samo prema onima koje dobro poznajemo, jer tako će se moći lakše surađivati i okolina će biti bolja.

Hrvati jako drže do svojih prijatelja i često se nalaze s njima na kakvom slavlju ili kavi nakon posla.

Prijateljstvo je duboko i često doživotno. Prijatelji su produžena obitelj i izvor podrške u svemu. Duga druženja i razgovori uz kavu ili vino neizostavan su dio života.

Prijatelji su Hrvatima sve! S njima dijele najtužnije i najsretnije trenutke. Uvijek su za jednu terapeutsku kavu s najbližim prijateljima. Jako se cijene dobri prijatelji koji nas uvijek pokušavaju razvedriti i pomoći nam ako je potrebno. Smatra se da je bolje imati manje dobrih nego puno lažnih prijatelja. Obiteljski prijatelji će stajati na tvojoj strani, odnosno braniti te i pred sudom ako treba.

U odgovorima sudionika prijateljstvo se opisuje kao jedna od važnih društvenih vrijednosti u svakodnevnom životu hrvatskoga društva. Sudionici naglašavaju da su prijateljski odnosi važan izvor emocionalne podrške, međusobne pomoći i osjećaja pripadnosti te često imaju važnu ulogu u suočavanju s različitim životnim izazovima.

Prijateljstvo se povezuje s osjećajem bliskosti i međusobnog povjerenja. Sudionici ističu da su prijatelji osobe s kojima se dijele važni životni trenu-

ci, koje pomažu ljudima da se osjećaju manje usamljeno te pružaju osjećaj sigurnosti i podrške u svakodnevnim situacijama.

U odgovorima se također naglašava važnost neformalnog i spontanog karaktera prijateljskih odnosa. Druženja među prijateljima često su povezana s jednostavnim svakodnevnim aktivnostima poput zajedničkog ispijanja kave, obiteljskih posjeta ili zajedničkih proslava. Takvi oblici druženja upućuju na društveni stil života u kojemu se međuljudski odnosi održavaju redovitim, neformalnim susretima i zajedničkim provođenjem vremena.

Sudionici ističu i da prijateljski odnosi često uključuju međusobnu pomoć u različitim životnim situacijama. Prijatelji se opisuju kao osobe koje pomažu jedni drugima u svakodnevnim obvezama, poput selidbi, čuvanja djece ili pružanja podrške u teškim trenucima. Takva opažanja upućuju na snažnu dimenziju međusobne solidarnosti koja je prisutna u prijateljskim odnosima.

U nekim odgovorima prijateljstvo se opisuje kao odnos koji može trajati cijeli život. Sudionici primjećuju da mnoga prijateljstva započinju još u djetinjstvu i nastavljaju se u različitim životnim fazama, a katkad se dodatno učvršćuju preko obiteljskih veza, poput kumstva. U takvim opisima prijatelji se često doživljavaju kao „produžena obitelj“, što dodatno naglašava njihovu važnost u društvenim odnosima.

Odgovori sudionika upućuju na to da prijateljstvo u hrvatskom društvu ima snažno emocionalno i društveno značenje. Prijatelji su važan izvor podrške, zajedništva i svakodnevnog druženja, a njihova se vrijednost očituje u dugotrajnim odnosima, neformalnim oblicima društvene interakcije i spremnosti za međusobnu pomoć. Takvo shvaćanje prijateljstva dodatno potvrđuje važnost bliskih društvenih odnosa kao jednog od temeljnih obilježja svakodnevnog života u hrvatskom društvu.

Što Hrvati čine u slobodno vrijeme?

Hrvati u slobodno vrijeme spavaju, gledaju filmove i serije, slušaju glazbu i družu se s prijateljima.

Hrvati nisu skloni hobijima jer i dalje postoji ideja da ako nisu na poslu, moraju se brinuti o kući ili o djeci. Hobiji se pritom osuđuju kao luksuz za one koji „nemaju ništa pametnije za raditi“. Takav stav posebice je razvijen među ženama, kojim kao da nastoje dokazati da nemaju slobodnog vremena jer stalno nešto rade u kući, makar nije preko potrebno. Svoju vrijednost dokazuju radom u kući ili u vrtu i ponose se time koliko rade i kakvo divljenje okoline time izazivaju. Spoj korisnog i ugodnog, rad u vrtu (održavanje povrtnjaka), izrazito je čest hobi Hrvata. To im je društveno prihvatljiv način provođenja slobodnog vremena jer i dalje dokazuje njihovu radišnost, no ipak uživaju u ovoj aktivnosti koja im daje priliku da provode vrijeme izvan kuće. Ostatak slobodnog vremena Hrvati provedu gledajući televiziju. Nedjeljom, kada se s neodbravljanim gleda na rad, Hrvati su skloni slobodno vrijeme provesti šebući prirodom, posjećujući obitelj i prijatelje ili odlazeći na izlete.

Hrvati u slobodno vrijeme vole trošiti novac, često odlaze u kupnju, šoping centre, neki više vremena posvećuju sportu, čitanju, pisanju. Vole ispijati kavu u kafićima po cijele dane, neki često putuju, posjećuju razne destinacije unutar i izvan Hrvatske, ali premalo posjećuju muzeje, kazališta. Vole koncerte i uvijek se napune dvorane, tko god da pjeva, a mladi odlaze u klubove, na glazbene festivale, u kino.

Idu na piće s prijateljima ili na slična druženja. Odlaze u šetnju. Često imaju i radove oko kuće koje obavljaju ili imaju drugi posao pa dodatno rade.

Hrvati vole provoditi vrijeme u prirodi, na kavi, sportskim događanjima ili uz more. Obitelj, prijatelji i društvena događanja imaju važno mjesto u njihovu životu. Glazba, kuhanje i putovanja također su omiljene aktivnosti.

Hrvati vole polagano ispijati kavu, pogotovo kada je sunčano vrijeme. Na takvim se sastancima u društvu dobrog prijatelja često ogovara poznanike, ali i loše aktualno stanje u Hrvatskoj. Djeca i mladi bave se sportom, ali često

svoje slobodno vrijeme provode na mobitelu (gledaju zabavne sadržaje ili razgovaraju sa svojim prijateljima preko društvenih mreža). Bake i djedovi uživaju u serijama koje se emitiraju na televiziji.

U odgovorima sudionika slobodno vrijeme u hrvatskom društvu opisuje se kao prostor u kojemu se isprepliću društvena druženja, obiteljske aktivnosti i različiti oblici opuštanja. Sudionici često naglašavaju da slobodno vrijeme ima važnu ulogu u održavanju društvenih odnosa te u pružanju predaha od svakodnevnih obveza povezanih s radom i obiteljskim životom.

U mnogim odgovorima ističe se da značajan dio slobodnog vremena Hrvati provode u druženju s prijateljima i članovima obitelji. Takva druženja često uključuju aktivnosti poput zajedničkog ispijanja kave, odlaska na piće ili drugih neformalnih susreta koji su važan dio svakodnevnoga društvenog života. Sudionici naglašavaju da takvi susreti često imaju važnu društvenu funkciju jer omogućuju razmjenu iskustava, razgovor o svakodnevnim događajima i održavanje bliskih međuljudskih odnosa.

Uz druženja, sudionici spominju i različite oblike opuštanja i zabave. U slobodno vrijeme mnogi ljudi gledaju filmove i serije, slušaju glazbu, prate različite medijske sadržaje ili koriste digitalne medije za zabavu. U odgovorima se također pojavljuju aktivnosti poput odlazaka na koncerte, sportska događanja ili izlaske, osobito među mlađim generacijama. Takve aktivnosti upućuju na raznolikost načina na koje se slobodno vrijeme provodi u suvremenom društvu.

Sudionici također ističu da slobodno vrijeme često uključuje aktivnosti povezane s kućanstvom i svakodnevnim obvezama. U nekim odgovorima navodi se da mnogi ljudi dio slobodnog vremena provode obavljajući kućanske poslove ili brinući se o kući i vrtu. Takve aktivnosti se katkad doživljavaju kao spoj korisnog i ugodnog, osobito ako omogućuju boravak na otvorenom ili osjećaj osobnog zadovoljstva zbog obavljenog posla.

U nekim odgovorima pojavljuje se i opažanje da u hrvatskom društvu slobodno vrijeme nije uvijek jasno odvojeno od radnih i obiteljskih obveza.

Primjećuje se da se hobiji katkad doživljavaju kao luksuz, osobito u kontekstu tradicionalnih očekivanja prema kojima bi slobodno vrijeme trebalo biti posvećeno obiteljskim obvezama ili kućanskim poslovima. Takva opažanja upućuju na to da društvene norme i očekivanja mogu utjecati na način organiziranja i doživljavanja slobodnog vremena.

Uz navedene aktivnosti sudionici ističu i važnost boravka u prirodi i rekreativnih aktivnosti poput šetnji ili sporta. Takve aktivnosti često se povezuju s opuštanjem, druženjem i održavanjem ravnoteže između radnih obveza i osobnog života.

Odgovori sudionika upućuju na to da je slobodno vrijeme u hrvatskom društvu često kombinacija društvenih susreta, obiteljskih aktivnosti i različitih oblika opuštanja. Takav način provođenja slobodnog vremena naglašava važnost međuljudskih odnosa, društvenog druženja i jednostavnih svakodnevnih aktivnosti kao važnih elemenata kvalitete života.

Kakav je odnos Hrvata prema zabavi?

Hrvati vole zabavu te ju pronalaze svugdje gdje za to vide priliku. Ne mora postojati čak ni povod (poput, na primjer, rođendana) da bi dogovorili nekakvu zabavu.

Hrvati imaju pozitivan odnos prema zabavi. Društveni su i gostoljubivi pa koriste svaku prigodu za slavlje, bilo da je riječ o obiteljskim okupljanjima, sportskim događanjima ili narodnim feštama. Zabava je Hrvatima sinonim za druženje jer vole provoditi vrijeme zajedno, što je uvijek popraćeno hranom i pićem, a ovisno o povodu za zabavu, potencijalno i plesom.

Zabava je sastavni dio života, opušta nas i usređuje. Hrvati se vole veseliti pa često odlaze na proslave, rođendane, svadbe i koncerte jer je to njihovo pravo mjesto za zabavu, a uz dobru zabavu vole i nešto popiti. Često se zamaraju drugima i kritiziraju što rade i kako se zabavljaju te se izražavaju

negativno o njima. U današnje vrijeme nam pogotovo nedostaje više zabave jer smo sve više opterećeni stresom i brzim načinom života i ne stignemo dovoljno uživati u zabavi.

Hrvati se vole zabavljati i slaviti razne blagdane ili praznike. Ne štede u pripremama za različite zabave.

Zabava je sastavni dio kulture – bilo koncertima, feštama, svadbama ili spontanim okupljanjima. Hrvati vole pjevati, plesati i smijati se. Dobro društvo vrijedi više od luksuznog okruženja.

Hrvati su uvijek spremni za zabavu. Nema lošeg trenutka za to. Hrvati vole pjevati, pogotovo hrvatske pjesme iz svoje mladosti ili područja iz kojega potječu (Dalmacija, Istra, Slavonija i sl.). Vole se družiti sa zabavnim ljudima, a gozba je obvezno sastavni dio zabave.

U odgovorima sudionika zabava se opisuje kao važan i sastavni dio društvenog života u hrvatskome društvu. Sudionici naglašavaju da Hrvati imaju pozitivan odnos prema zabavi te da ju često povezuju s druženjem, proslavama i zajedničkim okupljanjima. Zabava se u tom kontekstu ne promatra samo kao individualna aktivnost, nego prvenstveno kao društveni događaj koji omogućuje jačanje međuljudskih odnosa.

U mnogim odgovorima ističe se da su Hrvatima različite prigode povod za druženje i slavlje. Zabava se povezuje s društvenim događajima poput obiteljskih proslava, rođendana, svadbi, koncerata ili lokalnih manifestacija. U takvim situacijama važnu ulogu imaju zajedničko okupljanje, glazba, ples, hrana i piće, što dodatno naglašava kolektivni i društveni karakter zabave.

Sudionici primjećuju da zabava ne mora uvijek imati formalni povod. U nekim odgovorima navodi se da se druženja i proslave često organiziraju spontano, kada se pojavi prilika za zajedničko druženje. Takva opažanja upućuju na društveni stil života u kojemu spontana okupljanja i neformalna druženja imaju važnu ulogu u svakodnevnim društvenim odnosima.

U odgovorima se glazba, pjesma i zajedničko slavlje izdvajaju kao važni elementi zabave. Sudionici primjećuju da Hrvati rado pjevaju i sudjeluju u različitim glazbenim događanjima, osobito prigodom društvenih okupljanja i proslava. Takve aktivnosti dodatno naglašavaju kolektivni i zajednički karakter zabave.

Istodobno se u nekim odgovorima pojavljuje i refleksija o suvremenim društvenim okolnostima koje mogu utjecati na način provođenja slobodnog vremena. Sudionici primjećuju da ubrzan način života i svakodnevne obveze katkad ostavljaju manje prostora za opuštanje i zabavu nego prije. Takva opažanja upućuju na promjene u načinu života koje mogu utjecati na svakodnevno druženje i zabavu.

Odgovori sudionika upućuju na to da zabava u hrvatskom društvu ima snažnu društvenu dimenziju i da je usko povezana s druženjem, zajedništvom i kolektivnim iskustvom slavlja. Zabava se u tom kontekstu pojavljuje kao važan element svakodnevnog života kroz koji se održavaju društveni odnosi, jača osjećaj pripadnosti zajednici i stvara prostor za opuštanje i zajedničko uživanje.

Kakav je odnos Hrvata prema alkoholu?

Alkohol je kod Hrvata dio kulture. Odmalena smo okruženi odraslima kojima je čaša alkohola u ruci u svim prigodama – od krštenja, rođendana, Božića, završetka srednje škole i diplomiranja do jednostavnog odlaska prijatelju u goste. Tako smo naučeni da je to uobičajeno i takav se odnos prema alkoholu prenosi na sve generacije.

Alkohol je potpuno društveno prihvaćen. Hrvati su odgajani u društvu koje normalizira, čak uzdiže, alkohol, zbog čega je potpuno prirodno da hrvatski tinejdžeri počinju konzumirati alkohol od svojih ranih do srednjih tinejdžerskih godina (12 – 16). Takvo ponašanje u većini slučajeva ne kažnjavaju ni roditelji, ni policija, što samo dodatno potiče atmosferu normalizacije

alkohola među maloljetnicima. Osim inicijalnih iskustava s alkoholom, problem je u hrvatskom društvu učestala i pretjerana konzumacija alkohola. Hrvatska sredovječna i starija populacija, pogotovo muškarci, nisu skloni otvoreno govoriti o svojim emocijama i problemima, što ih tjera u očajavanje koje nastoje utišati alkoholom...

O alkoholu Hrvati ne misle ništa loše, niti ga izbjegavaju. Vole ga piti, često i mladi posegnu za čašicom, a da nisu svjesni koliko je to štetno za njihov organizam i razvoj. Ni odrasli ne razmišljaju o posljedicama koje ih mogu zadesiti. Ne znaju granice u konzumiranju te često pretjeruju u piću.

Hrvati konzumiraju velike količine alkohola i uobičajeno se rano počinje piti alkohol, otprilike s četrnaest godina.

Alkohol je često prisutan na društvenim okupljanjima i zabavama, ali s mjerom i ritualom. Vino, pivo i rakija simbol su gostoprimstva. Umjerenost i uživanje su ključ, ali nekad se zna i pretjerati.

Hrvati alkohol konzumiraju i u najtužnijim i u najsretnijim trenucima. Njime obilježavaju (slave ili tuguju) sve veće prigode. Neki ne shvaćaju koliko zapravo alkohol može biti opasan, pogotovo današnja mladež.

U odgovorima sudionika alkohol se opisuje kao relativno uobičajen i društveno prihvaćen dio svakodnevnog života u hrvatskome društvu. Sudionici često ističu da se alkohol pojavljuje u različitim društvenim situacijama, osobito u kontekstu druženja, proslava i zajedničkih okupljanja, zbog čega se njegova konzumacija doživljava kao dio šire kulture društvenog života.

U mnogim odgovorima naglašava se da je alkohol prisutan u različitim životnim prigodama, od obiteljskih okupljanja i blagdana do spontanijih druženja s prijateljima. Sudionici primjećuju da se alkohol često konzumira tijekom različitih društvenih događaja poput proslava, svadbi, rođenda-

na ili posjeta prijateljima. U tom kontekstu alkohol se katkad opisuje kao simbol gostoprimstva i društvene bliskosti, osobito uz tradicionalna pića poput vina, piva ili rakije.

Istodobno, sudionici primjećuju da je konzumacija alkohola u društvu često normalizirana, što može dovesti do relativno ranog kontakta mladih s alkoholom. U nekim odgovorima navodi se da se s konzumacijom alkohola katkad počinje već u adolescentskoj dobi, što se povezuje s društvenim okruženjem u kojemu se alkohol doživljava kao uobičajen dio društvenog života.

U pojedinim odgovorima pojavljuje se i kritički osvrt na pretjeranu ili rizičnu konzumaciju alkohola. Sudionici primjećuju da neki ljudi ne postavljaju jasne granice u konzumaciji alkohola te da takvo ponašanje može imati negativne posljedice za zdravlje i društvene odnose. Također se spominje da alkohol katkad služi kao način suočavanja s emocionalnim ili životnim problemima, osobito u društvenim skupinama koje se teže nose s osobnim ili društvenim izazovima.

Unatoč tome, alkohol u mnogim situacijama ima i simboličku i društvenu funkciju. Pojavljuje se kao dio rituala druženja i zajedničkog obilježavanja važnih životnih trenutaka, bilo da je riječ o radosnim ili tužnim događajima. Takva opažanja upućuju na to da alkohol u društvenom životu često ima ulogu posrednika društvenih odnosa i zajedničkog iskustva.

Odgovori sudionika ukazuju na složen odnos prema alkoholu, u kojemu se njegova konzumacija istodobno doživljava kao dio društvene tradicije i svakodnevnih društvenih rituala, ali i kao pojava koja može biti povezana s pretjerivanjem i određenim društvenim izazovima. Alkohol se u tom kontekstu pojavljuje kao važan element društvene kulture druženja, ali i kao područje u kojemu sudionici prepoznaju potrebu za većom društvenom svijesću o njegovim potencijalnim zdravstvenim i društvenim posljedicama.

Kakav je odnos Hrvata prema hrani?

Hrvati jedu puno i nezdravo. Hrana je svakako dio kulture jer se veže za različite tradicije, blagdane...

Hrana je dio kulturnog identiteta Hrvata. Naime, svako okupljanje ili primanje gostiju počinje ponudom bar neke vrste hrane. Ipak, Hrvati nemaju zdrav odnos prema hrani, jedu previše i jedu nezdravu hranu. Sva hrana koja je dio hrvatskog identiteta sadrži puno masti, soli ili šećera, a nije dovoljno raširena svijest o rizicima nezdrave prehrane. Pretjerana usmjerenost na ugošćivanje i potreba da se pokaže kako se baš u njihovoj kući dobro jede, dovodi i do bacanja velikih količina hrane. Time se hranom ponovno, kao i alkoholom, dokazuje status i ugled. Hranu u Hrvatskoj za obitelj i razne prigode pripremaju pretežno žene, pri čemu se na one koje ne kuhaju gleda s negodovanjem kao da zanemaruju muža i obitelj. Prehrana Hrvata slična je prehrani u drugim istočnoeuropskim i balkanskim zemljama, što pridonosi osjećaju bliskosti s drugim narodima.

Hrvati vole hranu, obožavaju jesti i uživaju u različitim specijalitetima koji se nude u restoranima. Žive ubrzanim tempom pa ne stignu pripremati zdravu i kvalitetnu hranu. Zato posežu za uslugom brze hrane ispred koje je, u bilo koje doba, uvijek gužva. Nisu dovoljno svjesni koliko je to zapravo nezdravo i štetno za njihovo zdravlje.

Hrvati vole dobru hranu i vole s obitelji ili s prijateljima odlaziti u restorane ili kuhati jedni za druge.

Hrana je izvor užitka, tradicije i zajedništva. Obroci su često obiteljski rituali, a domaća kuhinja se visoko cijeni. Hrvati vole svježije, lokalne i sezonske namirnice.

Hrvati su, moglo bi se reći, opsjednuti hranom, što dočaravaju i poražavajući

rezultati koji se tiču pretilosti u Europi i svijetu (Hrvatska pri vrhu ljestvice). Uz hranu se i plače te obvezno slavi. Vole svoju kuhinju i nisu previše spremni improvizirati s jelima koja se ne pripremaju od naših tradicionalnih namirnica. Meso se jede prilično često, a riblja jela su vrlo cijenjena.

U odgovorima sudionika hrana se opisuje kao važan dio svakodnevnog života i kulturnog identiteta u hrvatskome društvu. Sudionici često naglašavaju njezinu društvenu i simboličku dimenziju te povezanost s različitim obiteljskim, društvenim i kulturnim praksama.

U mnogim odgovorima ističe se da hrana ima važnu ulogu u društvenim okupljanjima i obiteljskim susretima. Sudionici primjećuju da su obroci često povezani s druženjem, proslavama i gostoprimstvom, pri čemu se hrana doživljava kao važan način izražavanja brige i pažnje prema gostima i članovima obitelji. Takva opažanja upućuju na to da se hrana ne promatra samo kao svakodnevna potreba, nego i kao važan društveni ritual koji pridonosi jačanju međuljudskih odnosa.

Sudionici također naglašavaju povezanost hrane s kulturnom tradicijom i regionalnim identitetom. U odgovorima se spominju tradicionalna jela i domaća kuhinja kao važni elementi kulturnog nasljeđa, koji se prenose između generacija. Takve prakse dodatno potvrđuju važnost hrane kao dijela širega kulturnog identiteta i osjećaja pripadnosti zajednici.

Istodobno se u odgovorima pojavljuju i kritička opažanja o prehranbenim navikama u suvremenom društvu. Neki sudionici primjećuju da prehrana često uključuje velike količine masne ili kalorične hrane te da postoji relativno niska razina svijesti o važnosti uravnotežene i zdrave prehrane. Uz to se spominje i utjecaj ubrzanog načina života koji potiče konzumaciju brze hrane i smanjuje vrijeme posvećeno pripremi obroka.

U pojedinim odgovorima pojavljuje se i društvena dimenzija pripreme hrane. Sudionici primjećuju da se u mnogim obiteljima priprema obroka i dalje često povezuje s tradicionalnim rodnim ulogama, pri čemu se kuhanje

katkad doživljava kao očekivana obiteljska odgovornost žena. Takva opažanja upućuju na postojanje određenih društvenih očekivanja koja oblikuju svakodnevne prehrambene prakse.

Unatoč tim različitim aspektima, sudionici često naglašavaju da hrana u hrvatskom društvu ima snažno simboličko značenje povezano s užitkom, zajedništvom i slavljenjem važnih životnih trenutaka. Hrana se u tom kontekstu pojavljuje kao element koji prati različite društvene događaje i pridonosi osjećaju zajedništva i pripadnosti.

Odgovori sudionika upućuju na složen odnos prema hrani u kojem se isprepliću kulturna tradicija, društveni rituali i svakodnevne životne navike. Hrana se u njihovim odgovorima pojavljuje kao važan simbol gostoprimstva, zajedništva i kulturnog identiteta, ali istodobno i kao područje u kojemu se prepoznaju izazovi suvremenog načina života i promjena prehrambenih navika.

Zaključno, analiza odgovora na treće specifično istraživačko pitanje *Kako studenti pedagoškog usmjerenja opisuju vrijednosti koje oblikuju svakodnevni život u Hrvatskoj?* upućuje na to da sudionici vrijednosti povezane sa svakodnevnim životom opisuju ne kao jedinstven i stabilan sustav, nego kao složen splet društvenih očekivanja, kulturnih obrazaca i konkretnih životnih praksi. U njihovim se odgovorima hrvatsko društvo prikazuje kao prostor snažno izraženih međuljudskih veza, privrženosti obitelji, prijateljstvu i zajedništvu, ali istodobno i kao prostor napetosti i nesklada između onoga što se deklarativno vrednuje i onoga što se u svakodnevici živi.

U različitim opisima svakodnevnoga života pojavljuju se obitelj, bliski odnosi i društvena povezanost kao važni orijentiri svakodnevice. Hrvatsko društvo u tim se opisima povezuje s toplinom međuljudskih odnosa, važnošću druženja, privrženošću zajednici i osjećajem pripadnosti, osobito u kontekstu obitelji, prijateljskih odnosa, lokalne sredine i nacionalnih obilježja. Istodobno se u opisima sudionika pojavljuju i društvene podjele,

međusobne kritike, zavist, političko nepovjerenje i osjećaj društvene nepravde.

Svakodnevni život u odgovorima sudionika prikazuje se konkretnim društvenim praksama. Druženja uz kavu, obiteljska okupljanja, zajednički obroci, proslave, rituali povezani s bolešću, smrću, tradicijom i religijom, kao i odnos prema radu, uspjehu i vremenu, pojavljuju se kao važan kontekst u kojemu se vrijednosti očituju i prenose. Takvi opisi upućuju na to da se vrijednosti ne pojavljuju samo na razini iskaza, nego i u ponavljajućim obrascima ponašanja, društvenim ritualima i implicitnim očekivanjima zajednice.

Istodobno se u odgovorima sudionika pojavljuju i opisi utjecaja širega društvenog konteksta na svakodnevni život. Navode se ekonomske poteškoće, političke okolnosti, institucionalne slabosti i kulturne promjene koje utječu na način organiziranja svakodnevice i određivanje životnih prioriteta. U tim se opisima svakodnevni život ne prikazuje samo kao prostor stabilnosti, nego i kao prostor prilagodbe i snalaženja u odnosu na promjenjive društvene okolnosti.

U odgovorima sudionika pojavljuje se i napetost između tradicionalnih i suvremenih vrijednosnih obrazaca. Ta se napetost očituje u odnosima prema religiji, tradiciji, obitelji, radu, rodnim ulogama, društvenom uspjehu i životnim prioritetima. Tradicijski obrasci u opisima sudionika i dalje imaju snažno simboličko značenje, ali se istodobno prikazuju u odnosu sa suvremenim društvenim promjenama. U tim se opisima ne pojavljuje slika nestanka tradicije, nego različiti načini njezina zadržavanja, preoblikovanja i propitivanja.

Odgovori sudionika upućuju na prikaz svakodnevnoga života kao prostora u kojemu se vrijednosti očituju u odnosima, navikama i društvenim okolnostima. Hrvatsko društvo u tim se opisima ne prikazuje kao homogena zajednica stabilnih vrijednosti, nego kao dinamičan društveni prostor u kojemu se različiti obrasci i iskustva međusobno susreću i preklapaju.

Zaključak i pedagoške implikacije

Rezultati provedenog istraživanja daju uvid u načine na koje studenti pedagoškog usmjerenja opisuju vrijednosti povezane s hrvatskim društvenim kontekstom u području odgoja i obrazovanja, obiteljskog života i svakodnevnih društvenih praksi. Analiza odgovora upućuje na to da sudionici vrijednosti opisuju ne kao statične i jednoznačne kategorije, nego kao dinamične društvene konstrukte koje povezuju s tradicijskim obrascima, suvremenim društvenim promjenama i osobnim iskustvima.

U području odgoja i obrazovanja u odgovorima sudionika pojavljuju se opisi tradicionalnih vrijednosti poput poštovanja, pristojnosti i razvoja radnih navika, koje se i dalje ističu kao važan temelj odgojnog procesa. Istodobno se u njihovim opisima prepoznaju i elementi suvremenijih odgojnih pristupa u kojima se naglašavaju dijalog, emocionalna podrška i uvažavanje dječje perspektive. Takvi opisi upućuju na suodnos i preklapanje različitih vrijednosnih obrazaca u razumijevanju odgoja, pri čemu se odgoj ne opisuje kao isključiva odgovornost jedne institucije, nego kao proces u kojemu sudjeluju obitelj, odgojno-obrazovne ustanove i šira društvena zajednica.

U području obiteljskog života sudionici opisuju obitelj kao važan element društvenog konteksta, povezan s emocionalnom sigurnošću, međugeneracijskom podrškom i prijenosom vrijednosti. U njihovim se odgovorima istodobno pojavljuju i opisi promjena u obiteljskim odnosima i ulogama, osobito u vezi s roditeljstvom, položajem djece i odnosima između tradicionalnih i suvremenih obrazaca obiteljskog života. U opisima sudionika mogu se uočiti i promjene u očekivanjima vezanima uz rodne uloge, uz istodobno zadržavanje pojedinih elemenata tradicionalne podjele odgovornosti.

Opisi svakodnevnog života dodatno ukazuju na važnost društvenih odnosa, druženja i zajedničkih aktivnosti kao sastavnih dijelova svakodnevice. U odgovorima sudionika pojavljuju se opisi praksi koje uključuju održavanje bliskih odnosa s obitelji i prijateljima, kao i različite oblike društvene interakcije. Istodobno se u njihovim opisima pojavljuju i napetosti povezane s vrijednostima rada, uspjeha, poštenja i društvenih normi. Sudionici opisuju

i društvene izazove, uključujući ekonomske poteškoće, političke okolnosti, korupciju i nedostatnu društvenu odgovornost. Takvi opisi upućuju na složen i višeslojan prikaz društvenog konteksta u kojemu se vrijednosti poput solidarnosti, zajedništva i međusobne pomoći isprepliću s kritičkim osvrtima na društvene nejednakosti i institucionalne slabosti.

Na temelju navedenih odgovora uočava se da sudionici vrijednosti povezuju s odnosom između tradicije i suvremenih društvenih promjena. Tradicijske vrijednosti poput obiteljske povezanosti, solidarnosti, gostoljubivosti i osjećaja pripadnosti zajednici i dalje su prisutne u njihovim opisima, ali se istodobno prikazuju u kontekstu promjena i novih društvenih okolnosti. U njihovim se odgovorima pojavljuje slika društva u kojemu se različiti vrijednosni obrasci međusobno preklapaju i nadopunjuju. U takvu kontekstu odgoj i obrazovanje opisuju se kao važan prostor u kojemu se vrijednosti prenose, ali i preispituju i oblikuju u skladu s društvenim promjenama. Rezultati istraživanja u tom smislu upućuju na niz pedagoških implikacija.

Jedna od važnih implikacija odnosi se na potrebu jasnijeg naglašavanja odgojne funkcije odgojno-obrazovnih institucija. U odgovorima sudionika vidljivo je da se vrijednosti ne povezuju isključivo s obitelji, nego i sa širim društvenim okruženjem, pri čemu odgojno-obrazovne institucije imaju važnu ulogu u oblikovanju društvenih i moralnih vrijednosti. Druga implikacija odnosi se na važnost poticanja kritičkog promišljanja društvenih vrijednosti. Opisi sudionika ukazuju na prisutnost napetosti između deklarativnih vrijednosti i društvene prakse, što upućuje na potrebu razvoja kritičkog mišljenja i refleksivnog odnosa prema društvenim pojavama u odgojno-obrazovnom procesu.

Rezultati također upućuju na važnost razvoja socijalnih i emocionalnih kompetencija. Naglasak na međuljudskim odnosima, prijateljstvu, solidarnosti i zajedništvu u odgovorima sudionika ukazuje na potrebu poticanja empatije, uvažavanja i suradnje unutar odgojno-obrazovnih okruženja. Važna implikacija odnosi se i na razvoj odgoja za aktivno građanstvo. Opisi sudionika koji se odnose na društvene probleme i osjećaj nedovoljne druš-

tvene angažiranosti upućuju na važnost poticanja građanske odgovornosti i aktivnog sudjelovanja u društvenom životu.

Rezultati ukazuju i na važnost međugeneracijskog prijenosa vrijednosti te suradnje između obitelji i odgojno-obrazovnih institucija. U tom se odnosu može prepoznati potencijal za stvaranje dosljednog i poticajnog okruženja u kojemu se vrijednosti ne samo prenose, nego i promišljaju i razvijaju. U širem smislu, rezultati istraživanja upućuju na važnost odgojno-obrazovnog sustava kao prostora u kojemu se oblikuju društvene vrijednosti i razvijaju kompetencije potrebne za odgovorno i aktivno sudjelovanje u društvu.

Pogovor

Vrijednosti su među najčešće prizivanim, a istodobno i najmanje propitivanim pojmovima u svakodnevnom životu. Ova knjiga nije nastala s namjerom da ponudi konačne odgovore o vrijednostima u hrvatskom društvu, nego da otvori prostor za njihovo promišljanje iz perspektive onih koji u tom društvu žive, obrazuju se i tek ulaze u profesionalni svijet odgoja i obrazovanja.

Jedan od važnijih uvida koji proizlazi iz provedenoga istraživanja ne odnosi se samo na ono što sudionici opisuju, nego i na način na koji o tim opisima govore. U njihovim se odgovorima često nazire određena distanca – vrijednosti se opisuju kao „naše“, „društvene“, „hrvatske“, ali istodobno ne nužno i kao osobne. Ta razlika između percipiranih društvenih vrijednosti i osobnih uvjerenja otvara mogućnost daljnjeg promišljanja načina na koji se vrijednosti opisuju i razumiju kako na osobnoj, tako i na društvenoj razini. U tom prostoru prepoznaju se i određene napetosti koje se mogu dovesti u vezu ne samo s društvenim promjenama, nego i s različitim načinima na koje sudionici opisuju odnos između osobnih uvjerenja, društvenih percepcija i onoga što se smatra poželjnim.

Ako bi ih se pokušalo sažeti, opisi vrijednosti koji se pojavljuju u ovom istraživanju ne bi se mogli svesti na jedinstven sustav, nego prije na niz napetosti i suodnosa – između tradicijskog i suvremenog, između javnog

i privatnog, između društvenih očekivanja i osobnih izbora, između onoga što se deklarativno vrednuje i onoga što se u svakodnevici doista živi. U tim odnosima vrijednosti prestaju biti apstraktni pojmovi i postaju dio konkretnih životnih praksi koje se najjasnije očituju u svakodnevici – u načinu na koji se ljudi susreću, komuniciraju, slave i tuguju. Druženje uz kavu, zajednički obroci, glazba i rituali okupljanja nisu tek društvene navike, nego prostori u kojima se vrijednosti istodobno potvrđuju i preispituju.

Takva slika vrijednosti ne pojavljuje se kao izolirani uvid, nego se podudara s onim što se u širem javnom i kulturnom diskursu prepoznaje kao obilježje hrvatskoga društva (Skoko i Frka-Petešić, 2023). Napetosti i višesmjernost vrijednosnih promjena koje se pojavljuju u odgovorima sudionika nalaze uporište i u ranijim istraživanjima vrijednosti u Hrvatskoj (Ilišin i Gvozdanović, 2016; Vlah i sur., 2011). Takva istodobnost različitih vrijednosnih orijentacija dodatno potvrđuje da se vrijednosti ne mogu promatrati kao čvrsti i nepromjenjivi orijentiri, nego kao dinamičan konstrukt koji se neprestano oblikuje pod utjecajem različitih društvenih zahtjeva, očekivanja i iskustava.

Ako vrijednosti promatramo kao predodžbe poželjnoga koje usmjeravaju djelovanje, tada se otvara i pitanje što se događa kada ti orijentiri postanu nejasni, proturječni ili međusobno suprotstavljeni. U takvim okolnostima pojedinac ostaje bez jasnih smjernica, prepušten vlastitim procjenama i društvenim očekivanjima koja nisu uvijek usklađena. Vrijednosti tada prestaju biti stabilan oslonac i postaju područje nesigurnosti.

Odgov i obrazovanje u tom kontekstu dobivaju posebno značenje – uz to što su mjesta prijenosa znanja i društveno poželjnih normi, postaju i okviri u kojima se vrijednosti mogu osvijestiti, preispitati i oblikovati. Uloga odgojno-obrazovnih djelatnika pritom nije samo prenošenje postojećih vrijednosti, nego i stvaranje uvjeta za njihovo promišljanje.

Ova knjiga nastoji pokazati da se vrijednosti najjasnije sagledavaju onda kada prestanu biti samorazumljive. Tek kada ih pokušamo opisati, usporediti s vlastitim iskustvom i staviti u odnos s drugima, postaje vidljivo koliko

su složene, promjenjive i kontekstualno uvjetovane. Stoga ovaj tekst ostaje otvoren – kao poziv na daljnje promišljanje, ali i kao podsjetnik da su vrijednosti istodobno i osobna i društvena odgovornost. Vrijednosti nisu samo ono što nas okružuje, nego i ono što svakodnevno oblikujemo vlastitim izborima.

Literatura

- Aneja, N. (2014). The importance of value education in the present education system and role of teacher. *International Journal of Social Science and Humanities Research*, 2(3), 230–233.
- Annas, J. (1981). *An introduction to Plato's Republic*. Oxford University Press.
- Apple, M. W. (2019). *Ideology and curriculum* (4th ed.). Routledge.
- Aristoteles (1975). *The Nicomachean Ethics*. Heinemann.
- Aspin, D. (2000). A clarification of some key terms in values discussions. U M. Leicester, C. Modgil i S. Modgil (ur.), *Moral education and pluralism: Education, culture and values*. Falmer Press.
- Barahate, Y. S. (2014). Role of a teacher in imparting value education. *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, 19(1), 13–15.
- Bates, D. G. i Plog, F. (1990). *Cultural anthropology*. McGraw-Hill.
- Bennett, W. L. i Segerberg, A. (2012). *The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics*. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739–768. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.670661>
- Berkowitz, M. W. (2011). What works in values education. *International Journal of Educational Research*, 50, 153–158. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2011.07.003>
- Biesta, G. J. J. (2010). *Good education in an age of measurement: Ethics, politics, democracy*. Paradigm Publishers.
- Bolčević Novak, V. i Mrnjauš, K. (2020). Međugeneracijske vrijednosne orijentacije i vrijednosni prioriteti. U N. Macanović, J. Petrović i G. Jovanić (ur.), *Porodica i savremeno društvo – izazovi i perspektive / Family and the modern society –*

- challenges and perspectives* (str. 143–153). Centar modernih znanja i Resursni centar za specijalnu edukaciju.
- Brady, L. (2008). Strategies in values education: Horse or cart? *Australian Journal of Teacher Education*, 33(5), 81–89. <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2008v33n5.6>
- Brezinka, W. (1992). *Glaube, Moral und Erziehung*. Ernst Reinhardt Verlag.
- Brković, V., Bušljeta Kardum, R. i Mališa, S. (2021). Odgoj za vrijednosti u okvirima kurikula predmeta društveno-humanističkoga područja. *Obnovljeni Život*, 76(2), 185–201. <https://doi.org/10.31337/oz.76.2.3>
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. Oxford University Press.
- Buljubašić Kuzmanović, V. i Simel, S. (2010). Odnos univerzalnih i ponašajnih vrijednosti mladih. *Školski vjesnik*, 59(3), 373–386.
- Campbell, E. (2003). *The ethical teacher*. Open University Press.
- Carr, D. (2011). Values, virtues and professional development in education and teaching. *International Journal of Educational Research*, 50(3), 171–176. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2011.07.004>
- Chvanova, M. S., Kiseleva, I. A. i Shlenov, Y. V. (2021). Professional value orientations of students in internet socialization: Interdisciplinary elaboration of concepts. *Psychology and Education*, 58(3), 84–97.
- Colnerud, G. (2006). Teacher ethics as a research problem: Syntheses achieved and new issues. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 12(3), 365–385. <https://doi.org/10.1080/13450600500467704>
- Čapko, Z., Babić, A. i Zron, A. (2023). Stilovi poslovnog pregovaranja s kulturološkog aspekta. *Media, Culture and Public Relations*, 14(1), 10–23.
- Ćurko, B., Feiner, F., Gerjolj, S., Juhant, J., Kreß, K., Mazzoni, V., Mortari, L., Pokorny, S., Schlenk, E. i Strahovnik, V. (2015). *Ethics and values education – Manual for teachers and educators*. Ethika Erasmus+ Project. https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/ddcefcf2-43ab-4a83-b0c1-70f7bcb8ddab/ManualTeachers_EN.pdf
- Denzin, N. K. i Lincoln, Y. S. (ur.). (2018). *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (5th ed.). Sage.
- Dević, I., Majetić, F. i Krnić, R. (2015). Vrijednosne preferencije hrvatskih građana kao odrednice materijalizma. *Društvena istraživanja*, 25(4), 555–576.
- Drašković, B. i Matković, H. (1989). *Povijest 1. Školska knjiga*.
- Durkheim, E. (1961). *The elementary forms of the religious life* (J. W. Swain, prev.). Collier. (Izvorno djelo objavljeno 1912)

- Ferić, I. (2008). Sustav vrijednosti kao odrednica dominantnih političkih preferencija. *Društvena istraživanja*, 17(4–5), 96–107.
- Ferić, I. (2009). *Vrijednosti i vrijednosni sustavi*. Alinea.
- Ferić, I. i Kamenov, Ž. (2007). Vrijednosti kao prediktori stavova i ponašanja. *Društvena istraživanja*, 16(1–2), 51–71.
- Filipović, V. (1984). *Filozofijski rječnik*. Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Franc, R., Šakić, V. i Ivičić, I. (2002). Vrednote i vrijednosne orijentacije adolescenata: Hijerarhija i povezanost sa stavovima i ponašanjima. *Društvena istraživanja*, 11(2–3), 215–238.
- Fyffe, L., Hay, I. i Palmer, G. (2004). Issues and concerns in children's values education. U B. Bartlett, F. Bryer i D. Roebuck (ur.), *Educating: Weaving research into practice* (Vol. 2, str. 104–111). Griffith University.
- Gamage, K. A. A., Dehideniya, D. M. S. C. P. K. i Ekanayake, S. Y. (2021). The role of personal values in learning approaches and student achievements. *Behavioral Sciences*, 11(7), 102. <https://doi.org/10.3390/bs11070102>
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. Basic Books.
- Gfeller, N. (1991). *Kleine Geschichte der Ethik*. Diogenes.
- Goetz, H.-W. (1994). *Leben im Mittelalter: Vom 7. bis zum 13. Jahrhundert*. C. H. Beck.
- Gvozdanović, A., Adamović, M., Antulić Majcen, S., Baketa, N., Đokić, R., Ilišin, V. i Potočnik, D. (2024). *Studija o mladima: Mladi u vremenu neizvjesnosti – Hrvatska*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Hall, E. T. (1976). *Beyond culture*. Anchor Books.
- Hall, E. T. i Hall, M. R. (1990). *Understanding cultural differences*. Intercultural Press.
- Halmi, A. (1996). *Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima*. A.G.Matoš d.d.
- Halstead, J. M. (1996). Values and values education in schools. U J. M. Halstead i M. J. Taylor (ur.), *Values in education and education in values* (str. 2–13). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203973554>
- Halstead, J. M. i Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169–202. <https://doi.org/10.1080/713657146>
- Haviland, W. A. (2004). *Kulturna antropologija*. Naklada Slap.
- Hoblaj, A. (2007). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti u kontekstu vrijednosno usmjerenog društva. *Dijete i društvo*, 9(2), 311–332.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. i Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind: Intercultural cooperation and its importance for survival* (3rd ed.). McGraw-Hill.

- Ilišin, V. (2011). Vrijednosti mladih u Hrvatskoj. *Politička misao*, 48(3), 82–122.
- Ilišin, V. i Gvozdanić, A. (2016). Struktura i dinamika vrijednosti mladih u Hrvatskoj. U D. Sekulić (ur.), *Vrijednosti u hrvatskom društvu* (str. 169–197). Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Jackson, P. W. (1968). *Life in classrooms*. Holt, Rinehart & Winston.
- Janson, H. W. (1995). *History of art*. Thames and Hudson.
- Jukić, R. (2013). Moralne vrijednosti kao osnova odgoja. *Nova prisutnost*, 11(3), 241–263.
- Kaasa, A., Vadi, M. i Varblane, U. (2014). Regional cultural differences within European countries: Evidence from multi-country surveys. *Management International Review*, 54(6), 825–852. <https://doi.org/10.1007/s11575-014-0223-6>
- Kale, E. (1999). *Hrvatski kulturni i politički identitet*. PanLiber.
- Kaster, R. A. (2010). Values and virtues, Roman. U M. Gagarin i E. Fantham (ur.), *The Oxford encyclopedia of Ancient Greece and Rome* (Vol. 7, str. 165–171). Oxford University Press.
- Kittler, M. G., Rygl, D. i Mackinnon, A. (2011). Beyond culture or beyond control? Reviewing the use of Hall's high-/low-context concept. *International Journal of Cross Cultural Management*, 11(1), 63–82. <https://doi.org/10.1177/1470595811398797>
- König, E. i Zedler, P. (2001). *Teorije znanosti o odgoju*. Educa.
- Kranjc, J. (2012). *Virtues in the law: The case of pietas*. Straus Institute for the Advanced Study of Law & Justice, New York University School of Law. https://www.law.nyu.edu/sites/default/files/upload_documents/WP5kranjc.pdf
- Küng, H. (2004). *Projekt Weltethos*. Piper.
- Kušić, S., Vrcelj, S. i Mrnjaus, K. (2022). Što je sve skriveno u kurikulu – diskurs kritičke pedagogije. U D. Velički i M. Dumančić (ur.), *Suvremene teme u odgoju i obrazovanju – ST00 2* (str. 121–130). Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Zavod za znanstvenoistraživački rad u Bjelovaru Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.
- Lebedina Manzoni, M. (2007). Vrijednosti za odgoj i samoodgoj. *Dijete i društvo*, 9(2), 367–381.
- Ledić, J. (1991). *Cilj odgoja u povijesti hrvatske pedagoške misli: Rasprava o razvoju ideja o cilju odgoja od početaka razvoja pedagoške teorije na području Hrvatske do početka Drugoga svjetskog rata*. Pedagoški fakultet u Rijeci.
- Ledić, J. (1999). *Škola i vrijednosti*. Filozofski fakultet u Rijeci.
- Lewis, R. D. (2006). *When cultures collide: Leading across cultures* (3rd ed.). Nicholas Brealey International.

- Lickona, T. (1991). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*. Bantam Books.
- Liebau, E. (1999). *Erfahrung und Verantwortung: Werteerziehung als Pädagogik der Teilhabe*. Juventa.
- Locke, J. (1995). *Some thoughts concerning education*. Thoemmes Press.
- Lovat, T. (2011). Values education and holistic learning: Updated research perspectives. *International Journal of Educational Research*, 50, 148–152. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2011.07.009>
- Lovat, T. i Toomey, R. (ur.). (2009). *Values education and quality teaching: The double helix effect*. Springer.
- Lovat, T., Dally, K., Clement, N. i Toomey, R. (2011). *Values pedagogy and student achievement: Contemporary research evidence*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-1563-9>
- Maldini, P. (2005). Demokratizacija i vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 2(1), 81–103.
- Martinelli, S. i Taylor, M. (ur.). (2000). *Intercultural learning T-kit*. Council of Europe.
- Meyer, E. (2014). *The culture map: Breaking through the invisible boundaries of global business*. PublicAffairs.
- Miliša, Z., Dević, J. i Perić, I. (2015). Kriza vrijednosti kao kriza odgoja. *Mostariensia: časopis za humanističke znanosti*, 19(2), 7–20.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2015). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. <https://www.azoo.hr/app/uploads/2020/12/Nacionalni-kurikulum-za-rani-i-predskolski-odgoj-i-obrazovanje.pdf>
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2017). *Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*. <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi/Nacionalni%20kurikulum%20za%20osnovno%C5%A1kolski%20odgoj%20i%20obrazovanje.pdf>
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2017). *Nacionalni kurikulum za gimnazijsko obrazovanje*. <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi/Nacionalni%20kurikulum%20za%20gimnazijsko%20obrazovanje.pdf>
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2017). *Nacionalni kurikulum za umjetničko obrazovanje*. <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi/Nacionalni%20kurikulum%20za%20umjetni%C4%8Dko%20obrazovanje.pdf>

- Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2018). *Nacionalni kurikulum za strukovno obrazovanje*. <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/StrukovnoObrazovanje/Nacionalni%20kurikulum%20za%20strukovno%20obrazovanje%20%28objavljeno%209.%207.%202018%29.pdf>
- Mondal, B. C. (2017). Inculcating human values among school students through effective teaching. *Journal of Social Sciences*, 13(2), 102–107.
- Mrnjajus, K. (2007). Studenti i vrijednosti u Austriji i Hrvatskoj. *Pedagogijska istraživanja*, 4(1), 57–79.
- Mrnjajus, K. (2008). *Pedagoška promišljanja o vrijednostima*. Filozofski fakultet u Rijeci.
- Mrnjajus, K. (2018). *Kultura vrijednosti i odgoj u Japanu*. Filozofski fakultet u Rijeci.
- Mrnjajus, K., Rončević, N., Ivošević, L. (2013). *(inter)kulturalna dimenzija u odgoju i obrazovanju*. Filozofski fakultet u Rijeci.
- Narvaez, D. (2006). Integrative ethical education. U M. Killen i J. G. Smetana (ur.), *Handbook of moral development* (str. 703–732). Lawrence Erlbaum Associates.
- Pastuović, N. (2012). *Obrazovanje i razvoj: Kako obrazovanje razvija ljude i mijenja društvo, a kako društvo djeluje na obrazovanje*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Platon. (2009). *Država* (6. izd.). Naklada Jurčić.
- Rajh, E., Budak, J. i Anić, I.-D. (2016). Hofstede's culture value survey in Croatia: Examining regional differences. *Društvena istraživanja*, 25(3), 309–327. <https://doi.org/10.5559/di.25.3.02>
- Rakić, V. i Vukušić, A. M. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Pedagogijska istraživanja*, 7(1), 71–95.
- Reić Ercegović, I. i Koludrovac, M. (2010). Međugeneracijski prijenos vrijednosnih prioriteta između majki i kćeri. *Školski vjesnik*, 59(1), 89–98.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. The Free Press.
- Sanger, M. N. i Osguthorpe, R. D. (2011). Teacher education, preservice teacher beliefs, and the moral work of teaching. *Teaching and Teacher Education*, 27(3), 569–578. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.10.011>
- Schmidt, G. R. (1987). Reformation und Gegenreformation. U R. Winkel (ur.), *Pädagogische Epochen: Von der Antike bis zur Gegenwart* (str. 89–120). Schwann.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. U M. P. Zanna (ur.), *Advances in Experimental Social Psychology* (sv. 25, str. 1–65). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)

- Schwartz, S. H. (1999). A theory of cultural values and some implications for work. *Applied Psychology: An International Review*, 48(1), 23–47.
- Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in Education and the Social Sciences*. Teachers College Press.
- Shapira-Lishchinsky, O. (2009). Ethical dilemmas: The experiences of Israeli nurses. *Qualitative Health Research*, 19(11), 1602–1611. <https://doi.org/10.1177/1049732309350730>
- Shapira-Lishchinsky, O. (2011). Teachers' critical incidents: Ethical dilemmas in teaching practice. *Teaching and Teacher Education*, 27(3), 648–656. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.11.003>
- Skoko, B. (2012). Hrvatska pred europskim zrcalom: Kako nas drugi vide, a kako im se mi predstavljamo? *Nova prisutnost*, 10(3), 377–380.
- Skoko, B. i Frka-Petešić, Z. (2023). *Hrvatska u 30 priča*. Naklada Ljevak.
- Solomon, D., Watson, M. i Battistich, V. (2001). Effects of teaching and schooling on moral/prosocial development. U V. Richardson (ur.), *Handbook of research on teaching* (4. izd.). American Educational Research Association.
- Spaemann, R. (2008). *Osnovni moralni pojmovi*. Svjetlo riječi.
- Spajić-Vrkaš, V., Kukoč, M. i Bašić, S. (2001). *Interdisciplinarni rječnik*. Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO.
- Sutrop, M. (2015). Can values be taught? The myth of value-free education. *Trames*, 19(2), 189–202.
- Taylor, M. (1994). Overview of values education in 26 European countries. U M. Taylor (ur.), *Values education in Europe: A comparative overview of a survey of 26 countries in 1993* (str. 1–66). Scottish Consultative Council on the Curriculum.
- Thornberg, R. (2008). The lack of professional knowledge in values education. *Teaching and Teacher Education*, 24(7), 1791–1798. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2008.04.004>
- Thornberg, R. i Oğuz, E. (2013). Teachers' views on values education: A qualitative study in Sweden and Turkey. *International Journal of Educational Research*, 59, 49–56. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2013.03.005>
- Ugovor o Europskoj uniji. (2016). <https://www.zakon.hr/c/eu/59881/ugovor-o-europskoj-uniji>
- UNESCO. (2005). *Universal declaration on bioethics and human rights*. <https://www.unesco.org/en/ethics-science-technology/bioethics-and-human-rights>

- UNESCO. (2021). *Recommendation on the ethics of artificial intelligence*. <https://www.unesco.org/en/artificial-intelligence/recommendation-ethics>
- Ustav Republike Hrvatske. (2014). Pročišćeni tekst (Ustavni sud Republike Hrvatske, 15. siječnja 2014.). https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/Redakcijski_prociscen_text_Ustava_Republike_Hrvatske_Ustavni_sud_Republike_Hrvatske_15_sijecnja_2014_.pdf
- Valkenburg, P. M., Peter, J. i Schouten, A. P. (2006). Friend networking sites and their relationship to adolescents' well-being and social self-esteem. *Cyberpsychology & Behavior*, 9(5), 584–590. <https://doi.org/10.1089/cpb.2006.9.584>
- Visković, I. (2013). Međugeneracijski prijenos vrijednosti s roditelja na djecu adolescente u općini Tučepi. *Školski vjesnik*, 62(2–3), 253–268.
- Vlah, N., Lončarić, D. i Tatalović Vorkapić, S. (2011). Struktura vrijednosnih orijentacija i hijerarhija vrednota učenika strukovnih škola. *Društvena istraživanja*, 20(2), 479–493.
- Vrcelj, S., Mrnjaus, K. i Jalušić, A. (2021). Je li standardizacija obrazovanja opravdana? U V. Kovač, N. Rončević i Z. Gregorović Belaić (ur.), *U mreži paradigmi: Pogled prema horizontu istraživanja u odgoju i obrazovanju* (str. 191–206). Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.
- Vujčić, V. (1987). *Sistem vrijednosti i odgoja*. Školske novine.
- Vukasović, A. (1995). *Pedagogija*. Alfa i Hrvatski katolički zbor „MI“.
- Welsch, W. (1993). *Unsere postmoderne Moderne*. Akademie Verlag.
- Wyller, T. (2004). *Geschichte der Ethik: Eine systematische Einführung*. Mentis.
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. The Guilford Press.
- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. (2023). *Narodne novine*, 156/23. <https://www.zakon.hr/z/317/zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-skoli>
- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju. (2026). *Narodne novine*, 22/26. <https://www.zakon.hr/z/492/zakon-o-predskolskom-odgoju-i-obrazovanju>
- Zakon o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti. (2022). *Narodne novine*, 119/22. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_10_119_1834.html

RAZGOVOR O VRIJEDNOSTIMA - TIHO I NAGLAS

— Sažetak —

Ova knjiga analizira načine na koje se vrijednosti oblikuju i opisuju u suvremenom hrvatskom društvu, s posebnim naglaskom na njihovu povezanost s odgojem i obrazovanjem. Polazi se od shvaćanja da vrijednosti nisu samo normativni ideali, nego društveno i kulturno oblikovan fenomen koji nastaje u interakciji svakodnevnih iskustava, društvenih odnosa i institucionalnih praksi. U teorijskom dijelu knjige pozornost se posvećuje odnosu između kulture, vrijednosti i odgoja te ulogi odgojno-obrazovnih institucija u prijenosu, reinterpretaciji i kritičkom promišljanju vrijednosti u suvremenom društvu. Empirijski dio knjige temelji se na kvalitativnom istraživanju usmjerenom na uvid u to kako studenti pedagoškog usmjerenja opisuju vrijednosti u hrvatskom društvenom kontekstu. Analiza se temelji na narativnim pisanim odgovorima sudionika, razmatranim u okviru interpretativnog kvalitativnog pristupa. Rezultati analize upućuju na to da sudionici vrijednosti opisuju kao napetosti koje se pojavljuju u odnosu između tradicijskih vrijednosnih obrazaca i dinamike suvremenih društvenih promjena. Knjiga pridonosi teorijskom i empirijskom uvidu u odnos između kulture, vrijednosti i odgoja te otvara prostor za daljnja istraživanja uloge odgoja i obrazovanja u oblikovanju vrijednosnih orijentacija u suvremenim društvima.

Ključne riječi: *kultura, odgoj, odgoj za vrijednosti u Hrvatskoj, vrijednosti, vrijednosne orijentacije*

TALKING ABOUT VALUES - BETWEEN THE LINES AND OUT LOUD

— *Abstract* —

This book examines the ways in which values are shaped and described in contemporary Croatian society, with particular emphasis on their relationship to education and upbringing. It is grounded in the assumption that values are not merely normative ideals, but socially and culturally constituted phenomena emerging from the interaction of everyday experiences, social relations, and institutional practices. The theoretical part of the book focuses on the relationship between culture, values, and upbringing, as well as on the role of educational institutions in the transmission, reinterpretation, and critical reflection of values in contemporary society. The empirical part is based on a qualitative study aimed at gaining insight into how students with pedagogical orientation describe values within the Croatian social context. The analysis is based on participants' written narrative responses, examined within an interpretative qualitative framework. The findings indicate that participants describe values through tensions arising from the interplay between traditional value patterns and the dynamics of contemporary social change. The book contributes to both theoretical and empirical insights into the relationship between culture, values, and upbringing, and opens space for further research on the role of education in shaping value orientations in contemporary societies.

Keywords: culture; upbringing; value education in Croatia, values; value orientations

IZ RECENZIJ

Ovo se djelo može smjestiti u širi kontekst suvremenog diskursa o krizi vrijednosti, o kulturnim pretpostavkama društvenog i ličnog identiteta te o ulozi odgoja i obrazovanja u oblikovanju, prijenosu i transformaciji vrijednosnih orijentacija. Njegova važnost se očituje u tome što problemu vrijednosti ne pristupa rubno ni deklarativno, nego ga postavlja u samo središte pedagoškog promišljanja, pokazujući da se pitanje odgoja ne može ozbiljno razmatrati bez jasnog odnosa prema vrijednostima koje ga usmjeravaju i utemeljuju. Posebnu vrijednost ovog djela čini uvid u vrijednosti u hrvatskom kontekstu, čime se nudi koherentna osnova za dalja komparativna istraživanja te stupanje u interkulturalni dijalog.

doc. dr. sc. Amina Isanović Hadžiomerović

Monografija je relevantno i vrijedno znanstveno djelo u području pedagogije, osobito u kontekstu istraživanja vrijednosti u odgoju i njihova razumijevanja unutar suvremenoga društvenog i kulturnog okvira. Autorica polazi od pretpostavke da su vrijednosti ključni orijentiri društvenog i osobnog djelovanja, što je u skladu s recentnim teorijskim pristupima. Posebno je značajno što se problematizira implicitnost vrijednosti u svakodnevnom životu. Relevantnost teme dodatno je naglašena u kontekstu suvremenih društvenih promjena i potrebe za dubljim razumijevanjem vrijednosnih orijentacija. U hrvatskom kontekstu ova tema ima dodatnu važnost zbog relativnog nedostatka recentnih kvalitativnih istraživanja. Ukupno gledano, tema je visoko znanstveno relevantna i aktualna.

prof. dr. sc. Siniša Kušić

Monografija predstavlja značajan doprinos pedagoškoj nauci. Njena originalnost ogleđa se u integrativnom pristupu koji objedinjuje filozofsko–teorijsko utemeljenje pojma vrednosti, kulturološku i istorijsku analizu te kvalitativno empirijsko istraživanje vrednosnih orijentacija u vaspitno–obrazovnom, porodičnom i svakodnevnom životu. Osobito je vredna refleksivna dimenzija dela – istraživanje ne teži konačnim generalizacijama, već artikulaciji implicitnih vrednosnih pretpostavki kroz iskustva budućih vaspitno–obrazovnih profesionalaca, čime otvara nove pravce istraživanja i nudi konkretne smernice za unapređenje vaspitno–obrazovne prakse.

izv. prof. dr. sc. Stanislava Marić Jurišin

Autorica se u djelu bavi odnosom društvenih i osobnih vrijednosti te razumijevanja načina na koji pojedinci tumače i interpretiraju ovu interakciju. U središte svoga razmatranja vrijednosti autorica stavlja odgoj kao multidimenzionalni proces izgradnje identiteta pojedinca. Osim što je tematski relevantan doprinos pedagoškoj literaturi, posebnost se djela očituje i u postizanju ravnoteže između primjene znanstvenog pristupa i autorične sposobnosti da kroz kritičku refleksiju autentično i promišljeno pridonese ovoj kompleksnoj temi, otvarajući istodobno budućim istraživačima prostor i pitanja za daljnja istraživanja o tome na koji način se vrijednosti uče, oblikuju i žive u suvremenom kontekstu, a neznanstvenoj publici omogućuje refleksiju i samorefleksiju o važnosti koje vrijednosti imaju kako u osobnom, tako i društvenom razvoju. Jednako tako, svrha je djela podsjetiti nas na važnost koju odgoj kao proces razvoja identiteta pojedinca ima u kontekstu izgradnje vrijednosnog sustava pojedinca.

doc. dr. sc. Bojana Vignjević Korotaj

Znanstvena monografija autorice Kornelije Mrnjauš teorijski je utemeljeno i empirijski relevantno djelo koje se bavi jednim od temeljnih pitanja pedagogije – odnosom vrijednosti, kulture i odgoja. Polazeći od pretpostavke da su vrijednosti ključni orijentiri osobnog i društvenog djelovanja, autorica sustavno razrađuje njihovu ulogu u oblikovanju odgojno–obrazovnih procesa, pritom ih smještajući

u širi kulturni i društveni kontekst. Posebna vrijednost ove monografije očituje se u uspješnoj integraciji teorijskih uvida i rezultata kvalitativnog istraživanja usmjerenog na razumijevanje vrijednosti u suvremenom hrvatskom društvu. Time autorica nadilazi dominantne kvantitativne pristupe i otvara prostor dubljem uvidu u značenja koja pojedinci pridaju vrijednostima, kao i u načine na koje ih interpretiraju u vlastitu iskustvu. Takav pristup važan je metodološki doprinos domaćoj pedagoškoj literaturi.

prof. dr. sc. Sofija Vrcelj